

ӨРЛЕУ

ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ ЖАРШЫСЫ

ВЕСТИ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Республикалық ғылыми-әдістемелік ақпараттық журнал
Республиканский научно-методический информационный журнал

№1(24)/2019

ӨРЛЕУ.

ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ ЖАРШЫСЫ

ӨРЛЕУ.

ВЕСТИ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

№1(24)/2019

қаңтар-ақпан-наурыз

2013 жылдан бастап шығады
Жылына 4 рет шығады

январь-февраль-март

Издается с 2013 года
Выходит 4 раза в год

Меншік иесі – «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ филиалы
Қарағанды облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты
Собственник – Филиал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу»
Институт повышения квалификации педагогических работников по Карагандинской области

Бас редактор – Главный редактор
С.Д.МУКАНОВА,
доктор педагогических наук

Бас редактордың орынбасары
М.А. Жетписбаева, канд.филол.наук, доцент

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Г.К. Ахметова	доктор пед. наук, профессор
У.М.Бахтикиреева	доктор филол. наук, профессор (Россия)
Ж.Ж.Наурызбай	доктор пед. наук, профессор
М.Н. Сарыбеков	доктор пед. наук, профессор
С.Т. Каргин	доктор пед. наук, профессор
Б.А. Жетписбаева	доктор пед. наук, профессор
А.К. Кусаинов	доктор пед. наук, профессор
С.К. Исламгулова	доктор пед. наук, доцент
Л.В. Моисеева	доктор пед. наук, профессор (Россия)
С.Б.Мукушева	кандидат пед.наук, отв.секретарь

Басуға 27.03.2019 ж. қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8.
Офсеттік қағазы.
Көлемі 6,0 б.т.
Таралымы 100 дана.

Бағасы келісім бойынша.
Тапсырыс №178

Подписано в печать 27.03.2019 г.
Формат 60x84 1/8.
Бумага офсетная.
Объем 6,0 п.л.
Тираж 100 экз.
Цена договорная.
Заказ №177

Беттеген:
С.Б.Мукушева

Адрес редакции: 100019, г. Караганды, ул. Жанибекова, 42
Тел.: +7 7212 41-68-59; факс: +7 7212 41-70-10.
Адрес сайта: orleu-krg.kz E-mail: ipk.karaganda@mail.ru

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігімен тіркелген
03.05.2013 ж. №13605-Ж мерзімді баспасөз басылымды тіркеуге қойылғаны туралы куәлік
Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан.
Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания №13605-Ж от 03.05.2013 г.
© Филиал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу»
Институт повышения квалификации педагогических работников по Карагандинской области, 2013

БІЛІМ БЕРУ ДАМУЫНЫҢ ЗАМАНУИ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

ОСТАПЕНКО А.А.	
Как научить быстро и компактно тому, чему учим долго и громоздко.....	3
БУТЕНКО Т.Е.	
Экологическое образование в вузах Костанайской области.....	12
ХАЙРУЛЛИНА Г.Д., МУКУШЕВА С.Б.	
Реализация STEAM-образования в условиях дошкольной организации.....	19

ЖАҢА РТУ ИДЕЯЛАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ; ӘДІСТЕРІ МЕН ТҮРЛЕРІ РЕАЛИЗАЦИЙ ИДЕЙ ОБНОВЛЕНИЯ: ФОРМЫ И МЕТОДЫ

ВОЙТОВА И.В.	
Особенности использования стратегий развития критического мышления в начальной школе.....	29
DENIVAROVA N.V.	
Efficiency of ict application in project methods at english lessons	34
ЖЕТПИСБАЕВА М.А., ХАЙРУЛЛИНА Г.Д.	
Педагогтің коммуникативтік-тілдік құзыреттілігінің құрылымы мен мазмұны	39
КАИРБАЕВА Ж.Х.	
Биология пәнінен қалыптастырушы бағалауға арналған тапсырмалар әзірлеу ерекшеліктері.....	50

АШЫҚ АУДИТОРИЯ: ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕДЕН ОТКРЫТАЯ АУДИТОРИЯ: ИЗ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ

КУШНИР М.П.	
Разработка авторской программы педагогическими работниками системы среднего образования.....	60
ОКАСОВА Б.К., БИГЕЛЬДИНОВА Б.Н.	
Некоторые результаты исследования мотивационной сферы учащихся одаренных в спорте.....	66
KUANYSHBЕКОВА G.E.	
Developing critical thinking skills through listening and speaking	74

АҚПАРАТТЫҚ ШОЛУ ИНФОРМАЦИОННЫЙ ОБЗОР

МУКАНОВА С.Д.	
Тәлімгер ұстаз. Нар тұлға. С.С. Қонтаевтың 70 жылдық мерейтойына.....	78
«Білім алушылардың оқу дағдыларын дамытудың заманауи цифрлық ресурстары» республикалық онлайн буктрейлер байқауының ережесі	81
Положение о республиканском онлайн конкурсе буктрейлеров	
«Современные цифровые ресурсы развития навыков чтения у обучающихся»	85

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ/ СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	89

А.А. ОСТАПЕНКО

*Кубанский государственный университет
г. Краснодар, Россия
ost101@mail.ru*

КАК НАУЧИТЬ БЫСТРО И КОМПАКТНО ТОМУ, ЧЕМУ УЧИМ ДОЛГО И ГРОМОЗДКО

В статье осмыслены принципиальные психофизиологические различия между процессами усвоения знаний и освоения умений и показаны пути их интенсификации в современных педагогических условиях.

Ключевые слова: интенсификация образовательного процесса, усвоение знаний, освоение умений, учебный модуль, модульно-блочное обучение, произвольное усвоение, непроизвольное усвоение

Постановка проблемы

Выпускник сегодняшней школы или сегодняшнего вуза очевидно должен знать и уметь несравнимо больше, чем его сверстник 30-40 лет назад. Объёмы знаний и умений, необходимых человеку для нормальной современной жизни, растут в геометрической прогрессии. Появляются новые учебные предметы, которых раньше не было. Несмотря на физико-математическое образование, я ни в школе в 70-е, ни в пединституте в начале 80-х не изучал информатику и не видел даже издали персонального компьютера. Сегодня без информатики никуда. В привычных учебных предметах появляются новые знания. Преподавая сегодня мою любимую школьную физику, я просто обязан объяснять старшеклассникам физическое устройство мобильных телефонов или основы лазерной физики, без которой не работают лазерные диски. Если я старшеклассникам не расскажу хотя бы в первом приближении о научных открытиях недавно ушедшего из жизни русского гения Жореса Ивановича Алфёрова, я буду преподавать физику вчерашнего дня. А ведь для этого необходимо дополнительное (?) учебное время. При этом я же не могу исключить из школьной программы закон всемирного тяготения или законы Ома в угоду изучению открытий современной физики. На лицо банальное увеличение объёмов учебных знаний. Первое что приходит на ум – это увеличить количество учебного времени. Я учился в школе 10 лет, мои дети – 11, а внуки будут учиться до пенсии? Очевидно, что такой *экстенсивный* путь неприемлем. А вот каким должен быть иной путь, об этом нам предстоит сегодня разобраться.

Незыблема ли аббревиатура «ЗУН»?

Любой учитель знает, что его основная цель работы – научить знаниям, умения и... навыкам. Я сознательно перед словом «навыкам» поставил отточие. Дело в том, что практически никто и никогда не поднимал вопрос о рядоположности этого странного ряда понятий. Верность аббревиатуры «ЗУН» сомнений не вызывала. А напрасно.

Представьте себе такого профессора антропологии, который утверждает, что все особи вида *homo sapiens* делятся на мужчин, женщин и... бабушек. «А что, бабушки – это не женщины?» – спросим мы у странного профессора. «Да женщины, только не все. А только те, которые имеют счастье баловать внуков», – лукаво

ответит тот. Точно также профессор дидактики на вопрос «А что навыки – это разве не умения?» отвечает: «Да, умения, только доведённые до автоматизма».

Значит, содержание обучения составляют знания, умения и... умения, доведённые до автоматизма. Ну, не абсурд ли? Поэтому берусь утверждать, что вместо привычной устойчивой фразы «знания, умения и навыки» правильнее употреблять «знания и умения (в т.ч. навыки)». Таким образом, содержание школьных предметов состоит не из трёх, как мы привыкли, групп компонентов (зуны), а из двух: **знаний** и **умений**. Так же как и люди делятся две категории – на мужчин и женщин. А бабушки – это просто женщины, «доведённые до автоматизма». Смысловую путаницу между понятиями **умения** и **навыки** мы подробно разбирали в предыдущей лекции о полноте содержания образования человека¹. Понятие «компетентность» ввиду того, что оно относится к словам-амёбам (термин С.Г. Кара-Мурзы) в настоящей публикации мы рассматривать не намерены, ибо «методичная и тщательная замена слов русского языка такими чуждыми нам словами-амёбами – никакое не «засорение» или признак бескультуры. Это – необходимая часть манипуляции сознанием»².

Чем принципиально отличаются знания от умений?

У моих дочерей, посещавших школу искусств по классу фортепиано, в учебном плане фигурировали два основных учебных предмета: сольфеджио и специальность (фортепиано). И по окончании музыкальной школы они должны были **знать** сольфеджио и **уметь** играть на фортепиано. Таким образом, совершенно очевидно, что сольфеджио – предмет **знаниевый**, а фортепиано – предмет **умениевый**. После водительских курсов обладатель новенького водительского удостоверения должен **знать** правила дорожного движения и **уметь** управлять автомобилем. После окончания хореографического училища его выпускник должен **знать** теорию и историю танца и **уметь** танцевать.

Так вот, имеется ряд принципиальных различий между понятиями **«знать»** и **«уметь»**.

1. **Первое различие** состоит в том, что *процессы усвоения знаний и освоения умений по-разному происходят во времени*. Речь идёт о длительности и повторяемости как временных характеристиках. Подготовиться к экзамену по сольфеджио можно за три вечера, *длительно*, на много часов сконцентрировавшись (*сосредоточившись*) на предмете, обложившись учебниками и конспектами. Подготовиться к академическому концерту и выучить три произведения (полифонию, крупную форму и пьесу) за три вечера невозможно. Нужно регулярно ежедневно, хоть и *кратковременно* (хотя бы по 15 минут) упражняться в умении играть на инструменте. Аналогично верно то, что историю и теорию танца (так же как и ПДД) можно выучить в результате многочасового мозгового штурма, а вот овладеть танцевальными па, а тем более соединять их в связную цепь движений танца (так же как и водить автомобиль) необходимо путем регулярных (пусть и коротких) тренировок и репетиций.

Таким образом, **знания** целесообразно и, видимо, *сообразно усваивать концентрированно* во времени, а **умения** *осваивать* регулярно и во времени **распределённо**, доводя их до автоматизма. Это, видимо, **первое** принципиальное **различие** между знаниями и умениями как компонентами содержания образования.

¹ Остапенко А.А. Из чего складывается полнота образования человека. М.: НИИ школьных технологий, 2019. С. 22.

² Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. М.: Эксмо, 2005. С. 92.

2. **Второе различие** состоит в принципиальной психофизиологической неодинаковости процессов **усвоения** знаний и **освоения** умений, поскольку в них задействованы разные психические функции.

Так, для **глубокого усвоения знаний** необходимо что-либо **воспринять** (увидеть, услышать, осязать и т.д.), **восхититься**, **осмыслить** (понять структуру, внутренние связи и т.д.) и **запомнить**. В процессе усвоения знаний участвуют восприятие, эмоции, мышление и память. И, конечно же, мотивация. Причём для качественного усвоения иногда достаточного **однократного** и **одномоментного** целостного акта виденья-восхищения-осмысления-запоминания. Если знание было представлено целостно, системно, концентрировано, эмоционально да ещё и с включением всех каналов восприятия (зрительного, слухового, тактильного, моторного), а обучаемый был мотивирован и сосредоточен, то никакое **повторение** может и **не понадобится**. Мало того, для представления знаний обучаемому не всегда нужен обучающий. **Знание может существовать** и быть представлено **без человека** – в увлекательном учебнике, в захватывающей обучающей программе, на ярком учебном плакате или в ясной презентации.

Совсем иная картина предстаёт перед исследователем процесса **освоения умения** учеником. Во-первых, умение не может быть освоено без наставника, умение есть качество человека, его «способность, опытность»³. Сколько бы мы не показывали ученикам полотна гениальных мастеров живописи как результаты их выдающихся умений, научить умению держать кисть мы не сможем, не показав это на **живом** примере. Умение надо **перенять** у другого человека, а затем путём упражнений (тренировок, репетиций, этюдов) **наработать** и довести их до состояния автоматизма. Причём доводка умения до автоматизма происходит путём **многократного** повторения (тренинга) одного и того же упражнения, ибо упражнение – «это занятие для навыка, натеренья»⁴. Необходимо «навыкать, получать навык к чему-либо, набивать руку, наостриться, навыреть»⁵, а навыкать приходится долго и регулярно. Необходимо набирать технику. Будущий художник должен писать множество этюдов, будущий танцор – десятки раз повторять одни и те же па, фигурист – многократно прыгать риттбергеры, аксели и тулупы.

Таким образом, **усвоение знания** может происходить путём **однократного** виденья-восхищения-осмысления-запоминания, а **освоение умения и доводка его до навыка** происходит путём **многократного** повторения упражнений.

3. **Третье** принципиальное **различие** состоит в том, что **целостное знание** усваивается путём **от общего к частному**, а **целостное умение** осваивается путём **от частного к общему**.

Совершенно очевидно, что для успешного усвоения знаний по химии или по физической географии необходимо начинать с таблицы Менделеева или физической карты мира, которые до конца изучения курса должны висеть в кабинете (или над кроватью ученика). Тогда во время всего курса будет ясно, где та или иная деталь находится в системе целостного знания. Было бы нелепо использовать таблицу Менделеева или географические карты только в конце изучения курса для обобщения знаний. Жаль только, что у других предметников (кроме химиков и географов) чаще всего нет крупномодульной системной наглядности, такой как таблица Менделеева.

Совсем иная картина наблюдается при освоении целостного сложного умения. Такого, например, как умение играть на музыкальном инструменте или умение быть живописцем. Для этого ученик музыкальной школы многие годы осваивает

³ Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. М.: Прогресс, 1994. Т. 4. С. 1024.

⁴ Там же. Т. 4. С. 1047.

⁵ Там же. Т. 2. С. 1015.

отдельные частные фрагментарные навыки владения каждым пальцем каждой руки отдельно. Для этого он часами ежедневно много месяцев подряд гоняет гаммы, арпеджио и этюды Черни. Навыки владения художественными кистями разных размеров отрабатываются также путём длительных и регулярных тренировок. И здесь зачастую гарантией успеха становится не талант и сообразительность, а терпение и усидчивость. Умелый слесарь отдельно осваивает все слесарные навыки: сверлильный, фрезерный, токарный, шлифовальный и т.д. Умение решать сложные математические задачи состоит из отдельных навыков осуществлять разные математические действия: сложения, вычитания, извлечения корней, логарифмирования и т.д.

Справедливости ради, необходимо заметить, что целостное умение нельзя освоить, не давая возможности ученику пробовать совершать целостное действие. Нельзя много лет отрабатывать только гаммы, арпеджио и этюды, не давая играть целостные завершённые (пусть и несложные) произведения. Нельзя годами отрабатывать хореографические па, не объединяя их в целостный танец. При этом необходимо помнить, что *умение всегда есть лишь средство*, тогда как *знание может быть целью*.

Таблица 1

	Процессы	
	Усвоение знаний	Освоение умений
Временная организация процесса	Концентрированно (во времени)	Распределённо (во времени)
	Однократный целостный акт восприятия-восхищения-осмысления-запоминания	Многократное повторение и наработка до автоматизма
Путь постижения	От общего к частному	От частного к общему

Мало того, есть элементарные целостные умения, которые и вовсе не следует расчленять на частные составляющие (хотя это не значит, что эти составляющие нельзя совершенствовать по отдельности) при освоении этого умения. Умение ездить на велосипеде освоить легче, чем мысленно расчленить это действие на элементы в их последовательности. Кстати, умение читать освоить значительно легче целиком, плавно перенимая его у взрослого, не анализируя и не расчленяя на составляющие. Это блестяще продемонстрировал в своей природосообразной технологии А.М. Кушнир⁶.

Подведём промежуточный итог. Учебное содержание состоит из знаний и умений (навыков), обретение которых человеком происходит различными путями в различной временной последовательности и периодичности (таблица 1).

Как верно построить график учебного процесса для знаниевых и умениевых предметов?

Многие годы я успешно и с огромным удовольствием преподаю школьную астрономию. Все, кому приходилось это делать, хорошо знают, что учебник астрономии – это тоненькая книжечка (сразу вспоминаю старый учебник академика Б.А. Воронцова-Вельяминова), которую надо изучить за 34 урока (по количеству

⁶ Кушнир А.М. Азбука чтения. М.: Школьные технологии, 1996.

недель в учебном году), которые размазаны, размусолены, растащены на целый учебный год. Да ещё и поставлены эти занятия (спасибо завучу) весь год по пятницам пятым уроком. Пока дойдёшь до десятого параграфа, сто раз забудешь, что было в первом.

А теперь представьте себе такую ситуацию. Вы берёте своих одиннадцатиклассников (можно и помладше), грузите их в школьный автобус и везёте на три дня в ближайшую обсерваторию. Там ночуете в палатке (или на чердаке университетской обсерватории), общаясь с *живыми* астрономами, глядя на *живое* звёздное небо через *живой* телескоп. И всё это происходит в сентябре-октябре. За три дня вы исчерпываете отведённые вам 34 часа, возвращаетесь домой и больше никогда не проигрываете олимпиады по астрономии. Это вовсе не фантастическая ситуация. Это обычная модель технологии концентрированного обучения, которая называется «выездная школа». Между прочим, вы такой организацией процесса не нарушили ни одного государством установленного документа: госстандарт вы выполнили с лихвой, Базисный учебный план соблюли, СанПиН не нарушали, ибо между занятиями астрономией у вас были динамические паузы или занятия музыкой с гитарой у костра.

А теперь от эмоций вернёмся к теории. Совершенно очевидно, что астрономия – это учебный предмет, в котором преобладают знания, а не умения. *Природосообразно, если преподаваться она будет целостно, системно, концентрированно во времени, от общего к частному при многообразии форм учебных занятий.* А за три дня выездной школы вы используете такое их многообразие, что в школе вам этого и не снилось.

Если сравнивать разные этапы обучения в школе, то понятно, что на этапе начальной школы в расписании преобладают **умениевые** предметы (уметь писать, уметь читать, уметь считать, уметь, уметь, уметь...), поэтому чередующееся *разнопредметное в течение дня* расписание 2-го или 3-го класса ни у кого не вызывает вопросов. *Умениевые* предметы природосообразно преподавать *распределённо во времени*. А вот в 11-м классе, где точно преобладают *знаниевые* предметы, «калейдоскопическая» (фраза П.П. Блонского)⁷ многопредметность совершенно бесполезна. Представьте себе день жизни одиннадцатиклассника: у него сегодня семь разнопредметных знаниевых уроков и домашнее задание ещё по четырём предметам, которых не было сегодня, но будут завтра. За день он вынужден заниматься одиннадцатью-двенадцатью разносодержательными, не связанными между собой видами учебной деятельности. Это же прямая дорога к психиатру. Это всё равно, что целый день смотреть по одной серии из разных сериалов. Всё смешается не только в доме Облонского... Кстати, видимо, это и есть главный фактор ухудшения здоровья старшеклассников. Через каждые 40-45 минут у них меняется содержание деятельности, а через каждые 10 минут – форма работы. А потом мы жалуемся на то, что у наших школьников клиповое сознание, и они не способны сосредоточиться более чем на пять минут. Помнится более ста лет назад В.В. Розанов в книге «Сумерки просвещения» требовал, «чтобы входящее в душу впечатление не прерывалось до тех пор, пока оно не внедрилось, не окончило своего взаимодействия с нею»⁸. Видимо, сегодня эти сумерки сгустились ещё больше.

Природосообразно, если знаниевые предметы преподаются концентрированно во времени (модель одно- или двупредметного «погружения»), а умениевые предметы – распределённо между знаниевыми. Тогда учебный план следует составлять, разделив предметы на «концентрированные» знаниевые и

⁷ Блонский П.П. Трудовая школа. Ч. II. Трудовая школа второй ступени. Учитель трудовой школы. М.: Гос. изд-во, 1919. С. 11.

⁸ Розанов В.В. Сумерки просвещения. М.: Педагогика, 1990. С. 96.

«распределённые» умениевые, а расписание делать «полосатым». Например, в недельном «погружении» по знаниевому предмету уроки физики чередуются с умениевыми уроками (изо, музыка, физкультура, языки, трудовое или производственное обучение).

Проблема интенсификации образовательного процесса

В предисловии я уже упомянул о том, что проблему нехватки учебного времени для усвоения новых современных (не изучавшихся ранее) знаний и освоения новых навыков и технологий в последние годы решали путём простого увеличения объёмов учебного времени. От 10-летки в школе хотели перейти к 12-летке. Радует, что остановились хотя бы на одиннадцати годах обучения. Пять лет вузовского обучения превратились в шесть лет (четыре года бакалавриата + два года магистратуры). Ясно и очевидно, что это путь тупиковый. В сельском хозяйстве такой подход называется **экстенсивным** – увеличение урожая через расширение посевных площадей. При таких геометрически растущих объёмах информации мы через 50-70 лет будем вынуждены учиться в школе до пенсии.

Сегодня, когда на головы наших учеников неизбежно выплёскиваются всё новые и новые объёмы знаний и умений, необходимо думать об **интенсивных** путях организации учебного процесса. Выражаясь математически необходимости увеличить насыщенности (плотность) (ρ) учебного времени ($t_{\text{учебное}}$) объёмом учебных знаний ($V_{\text{знаний}}$), что можно выразить формулой (1).

$$\rho = \frac{V_{\text{знаний}}}{t_{\text{учебное}}} \quad (1)$$

Проблему интенсификации можно сформулировать двояко в виде вопросов: а) как за прежнее время учить бóльшему? или б) как учить тому же за меньшее время?

Решать эту проблему для знаниевых и умениевых предметов надо по-разному.

Как интенсифицировать учебный процесс для знаниевых предметов

Для предметов, в которых преобладают **знания**, путь интенсификации учебного процесса заключается в переходе на блочно-модульные методики и технологии.

Для начала уточним понятия и термины. Учебный процесс регулируется двумя государственными документами: учебное содержание определён государственным образовательным стандартом, а учебное время – базисным учебным планом. Традиционно учебное содержание «нашинковано» на мелкие порции, именуемые *параграфами*, а учебное время – на мелкие промежутки, именуемые *уроками*⁹. Таким образом, традиционное школьное обучение – это обучение параграфно-урочное. Интенсификация учебного процесса предполагает укрупнение единиц учебного содержания, которые называются **модулями**, и укрупнение единиц учебного времени, которые называются блоками. Акцентирую, *модуль – понятие содержательное, а блок – понятие временное*.

---

⁹ О том, что урок – это не форма организации учебного процесса, а просто фрагмент учебного времени, я писал неоднократно.

Таблица 2

	Учебное содержание (госстандарт)	Учебное время (учебный план)
Традиционное обучение	параграф	урок
Интенсивное обучение	модуль	блок
	– укрупнённая дидактическая единица содержания	– крупная единица учебного времени (пара и т.д.)

Теорию и практику укрупнения дидактических единиц (УДЕ) детально и подробно описал академик РАО П.М. Эрдниев¹⁰ и его ученики. Ключевая идея УДЕ состоит в том, что основные единицы учебных знаний – это не только понятия, определения, законы, постулаты, аксиомы, теоремы и т.д., но и такие же (не менее главные) единицы учебных знаний – это связи между ними. Умный не тот, кто знает много, и не тот, кто умеет произносить фразу «Гугл, окей», а тот у кого знания системны, целостны и увязаны в единую картину мира. «Многознание уму не научает». Впервые эту многократно повторенную фразу сказал Гераклит.

К блочно-модульным средствам относятся концентрированное, фреймовое, цикловое (конвейерное) обучение, отчасти КСО и другие варианты организации учебного процесса, предполагающие укрупнение содержания обучения в модули и укрупнение времени в блоки. Все перечисленные дидактические средства дают эффект экономии учебного времени, который и есть главный признак интенсификации образовательного процесса.

Но, на мой взгляд, главный инструмент модульно-блочного обучения – это крупномодульная графическая наглядность как специальная учебная инфографика, которой, с одной стороны, сегодня очень много, но, с другой стороны, она либо недостаточно системна и целостна, либо односторонна в средствах наглядности.

В 80-90-е годы прошлого века каждый учитель знал имена и академика П.М. Эрдниева, и народного учителя В.Ф. Шаталова. Первому из них сегодня 97 лет, второму – 91. Оба сегодня действующие педагоги (хотите жить долго занимайтесь педагогикой). Так вот П.М. Эрдниев предложил идею укрупнения дидактических единиц, а В.Ф. Шаталов – идею наглядного кодирования учебной информации при помощи опорных конспектов. Две идеи жили параллельно, почти не пересекаясь. Эрдниев укрупнял, почти не кодируя, а Шаталов кодировал, не укрупняя.

Так вот для создания необходимой для интенсификации процесса усвоения знаний крупномодульной графической наглядности (крупномодульных графических опор) нужно соединить идеи Эрдниева и идеи Шаталова. Сегодня во многом это уже осуществлено и в дидактическом многомерном инструментарии В.Э. Штейнберга¹¹, и в когнитивных картах М.Е. Бершадского¹², и в фреймовых опорах Р.В. Гуриной¹³, и в технике графического сгущения автора этих строк¹⁴.

Таким образом, *переход от распределённого во времени параграфно-урочного обучения к концентрированному во времени модульно-блочному обучению с использованием крупномодульных графических опор – это эффективный путь интенсификации образовательного процесса усвоения учебных знаний.*

¹⁰ Эрдниев П.М. Укрупнение дидактических единиц как технология обучения. В 2-х ч. М.: Просвещение, 1992.

¹¹ Штейнберг В.Э. Теория и практика дидактической многомерной технологии. М.: Народное образование, 2015.

¹² Бершадский М.Е. Когнитивная технология обучения: теория практика применения. М.: Сентябрь, 2011.

¹³ Фреймовые опоры / Под ред. Р.В. Гуриной. М.: НИИ школьных технологий, 2007.

¹⁴ Грушевский С.П., Остапенко А.А. Сгущение учебной информации в профессиональном образовании. Краснодар: Кубан. гос. ун-т, 2012.

Как интенсифицировать учебный процесс для умениевых предметов

Принципиально иной путь интенсификации процесса освоения **умений**. Здесь неуместно укрупнение и концентрация. Они несовместимы с природосообразной временной распределённостью этого процесса. Здесь на помощь приходят знания психологии **произвольности** и **непроизвольности**. В последние годы об этом многократно писал и об этом напоминал А.М. Кушнир: «Произвольный режим деятельности характеризуется энергоёмкостью и трудозатратностью. В непроизвольном же режиме человек работает не замечая времени, не чувствуя усталости. Комфортный для человека режим деятельности характеризуется доминированием непроизвольных процессов в сравнении с произвольными. *Это соотношение в норме составляет, примерно, 80% – непроизвольность и 20 % – произвольность.* Такое соотношение и следует закладывать в общих педагогических технологиях»¹⁵. Как это положение реализовать в процессе освоения умений?

Для того, чтобы умение нарабатывалось путём упражнений и тренировок **непроизвольно**, а значит быстро и эффективно, необходимо изменить установку и отношение ученика к осваиваемому умению. Умение (в т.ч. навык) есть средство, а в школе мы его превратили в цель. Цель урока – освоить умение каллиграфично писать крючки, решать в столбик, писать грамотно, читать бегло, вырезать ножницами, забивать гвозди и т.д. Ученику такая цель мало понятна. Ему умение и навык нужны не вообще, а для чего-то: чтобы поздравить маму, чтобы найти клад, чтобы помочь другу. Если цель урока понятна и близка ученику и состоит в том, что необходимо найти спрятанный клад, а для этого надо расшифровать текст тайного послания, которое поддаётся прочтению только путём подстановки букв, которые будут соответствовать числам, полученным путём складывания в столбик многозначных чисел, то... в классе будет происходить невероятное. Суперсложные примеры из многозначных чисел будут решаться **между делом** с такой скоростью, которую никогда невозможно получить, если на доске будет красоваться тема урока «Сложение многозначных чисел в столбик». Необходимо сделать так, чтобы умения и навыки осваивались **между делом**. А для этого *они должны оставаться средствами реализации близких и понятных ученикам целей.*

Поскольку умения и навыки преобладают в содержании образования начальной школы, этот вопрос наиболее актуален именно в этом звене школьного образования. Не может в начальной школе тема урока звучать «Безударные гласные» или «Написание крючка с секретиком». Она ученика не трогает, а отработку умений и навыков превращает в произвольную, нудную, рутинную процедуру, которую надо отбыть.

В нашей практике эта идея была успешно реализована через организационную модель «погружения» в образ¹⁶.

Таким образом, *переход от произвольного режима обучения к непроизвольному – это эффективный путь интенсификации образовательного процесса освоения учебных умений.*

¹⁵ Кушнир А.М. Принцип природосообразности как методологический базис технологизации образования // Технологизация образования – требование времен. М.: ФИРО, 2007. С. 106.

¹⁶ См.: Остапенко А.А. Дидактические возможности концентрированного обучения в начальной школе // Начальная школа. 2001. № 3. С. 62-64, Остапенко А.А. «Погружение» в образ как модель концентрированного обучения, адаптированная к начальной школе // Школьные технологии. 2005. № 4. С. 58-61, Остапенко А.А., Терскова С.А. «Погружение» в образ как природосообразная модель концентрированного обучения для начальной школы // Школьные технологии. 2008. № 1. С. 116-118.

Наиболее просто реализовать этот переход при помощи т.н. неявных методов обучения. К неявным принадлежат методы обучения со скрытой от учеников образовательной целью. Речь идёт о всех видах игрового и контекстного обучения¹⁷.

* * *

Как видим, пути и интенсификации процесса усвоения знаний и освоения умений различны. И не учитывать это при планировании процесса и составлении учебных графиков и расписаний нельзя.

А.А. Остапенко

ҰЗАҚ ЖӘНЕ КӨП ҮЙРЕТЕТІНІМІЗДІ ҚАЛАЙ ТЕЗ ЖӘНЕ ЖИНАҚЫ ҮЙРЕТЕ АЛАМЫЗ?

Мақалада білімді меңгеру мен дағдыларды меңгеру үдерістері арасындағы принципті психофизиологиялық айырмашылықтар ұғынылады және қазіргі педагогикалық жағдайдағы олардың интенсификациясының жолдары көрсетілген.
Түйін сөздер: білім беру үдерісіндегі интенсификациясы, білімді меңгеру, дағдыны меңгеру, оқу модулі, модульді-блоқты оқу, еркін меңгеру, еріксіз меңгеру

A.A. Ostapenko

HOW TO MAKE THE PROCESS OF TEACHING QUICK AND CONCISE INSTEAD OF TEACHING IN MONOTONOUS AND CUMBERSOME WAY

The article deals with the fundamental psychophysiological differences between the processes of mastering knowledge and mastering skills. In the article the ways of their intensification in modern pedagogical conditions have been shown.

Keywords: educational process intensification, learning, mastering skills, training module, Module Blocks learning, voluntary learning, involuntary learning

---

¹⁷ См. подробнее: *Гузеев В.В., Остапенко А.А.* Системная классификация методов образования. Краснодар: Издание авторов, 2016. С. 14-20.

*Карабалыкская средняя школа имени Абая Кунанбаева
Костанайская область, Казахстан
shved-tatyana@inbox.ru*

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ВУЗАХ КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье раскрыта сущность и структура экологического образования. Сделан анализ состояния экологического образования в вузах Костанайской области. Представлены результаты исследования остаточных экологических знаний выпускников различных вузов Костанайской области.

Ключевые слова: экология, экологическое образование, качество обученности, уровень успеваемости, устойчивое развитие.

Состояние и уровень экологического образования населения в современную эпоху становится важнейшим фактором обеспечения экологической безопасности и устойчивости развития региона, государства и цивилизации в целом. С целью исследования состояния экологического образования в вузовской системе среди студентов вузов Костанайской области было проведено анкетирование студентов, в том числе Костанайского государственного педагогического института (далее – КГПИ) и Костанайского социально-технического университета имени академика З. Алдамжар (далее – КГСТУ).

Как показывает анализ литературы, термин «экологическое образование» прошел определенную эволюцию через понятия «природоохранительное просвещение» (60–70-е годы), «природоохранительное образование» (конец 70-х годов), «экологическое образование» (80-е – конец 90-х годов) к современному определению «экологическое образование в целях устойчивого развития» (начало XXI века).

В 70-80-е годы термины «природоохранное образование» и «образование по проблемам окружающей среды» использовались как синонимы. Определение экологического образования принято связывать с первой конференцией по этой тематике, прошедшей в 1970 г. в г. Карсон-Сити (США, Невада). На конференции была принята такая формулировка: «Экологическое образование представляет собой процесс осознания человеком ценности окружающей среды и уточнение основных положений, необходимых для получения знаний и умений, необходимых для понимания и признания взаимной зависимости между человеком, его культурой и его биофизическим окружением» [1, с. 16].

Современное состояние экологического образования студентов характеризуется весьма значительными проблемами, упущениями, недооценкой его многих звеньев. Зверев И.Д. указывает, что «добросовестные студенты усваивают знания, готовы воспринимать рассказы об экологических бедствиях, но зачастую не проявляют интереса к тому, чтобы самим разобраться в причинах их возникновения; выбор решений проблемы не связывают с личными практическими действиями» [2, с. 84].

Для анализа остаточных знаний выпускников, нами был использован комплекс взаимодополняющих исследовательских методов:

– методы теоретико-методологического анализа (статистической обработки, сравнительно – сопоставительный, ретроспективный); теоретический анализ философской, социологической, психологической и педагогической литературы, диссертационных исследований по изучаемой проблеме;

– методы практического исследования, включающие социологические (анкетирование, интервьюирование, беседы, тестирование по известным и специально разработанным авторским тестам).

Количество тестируемых выпускников составило 100 человек. В исследовании принимали участие выпускники различных специальностей.

Анкета состоит из 15 вопросов:

1. Ф.И.О. (по желанию)
2. Возраст:
3. Какое учебное заведение Вы заканчивали:
4. В каком году Вы закончили данное учебное заведение
5. Знаете ли Вы, что такое экология? Дайте определение этому понятию
6. Считаете ли Вы необходимым формировать у будущих учителей

качественную экологическую подготовку:

7. Что значит охранять природу? Как это можно сделать?
8. Какие законы в области охраны окружающей среды Вам известны?
9. Знаете ли Вы основные направления государственной политики в области

охраны окружающей среды:

- 1) да   2) нет
10. Назовите глобальные экологические проблемы.
11. Как должен строить свои отношения с природой человек?
12. Что Вы знаете об экологических проблемах своего края?
13. Что надо делать, чтобы Ваш край процветал?
14. В каких экологических мероприятиях Вам приходилось участвовать?
15. Нужна ли экологическая образованность выпускников вузов
- 1) да   2) нет

Нами был проведен сравнительный анализ экзаменационных ведомостей по дисциплине «Экология и устойчивое развитие» студентов очного отделения за 2011 – 2015 годы в КСТУ и КГПИ.

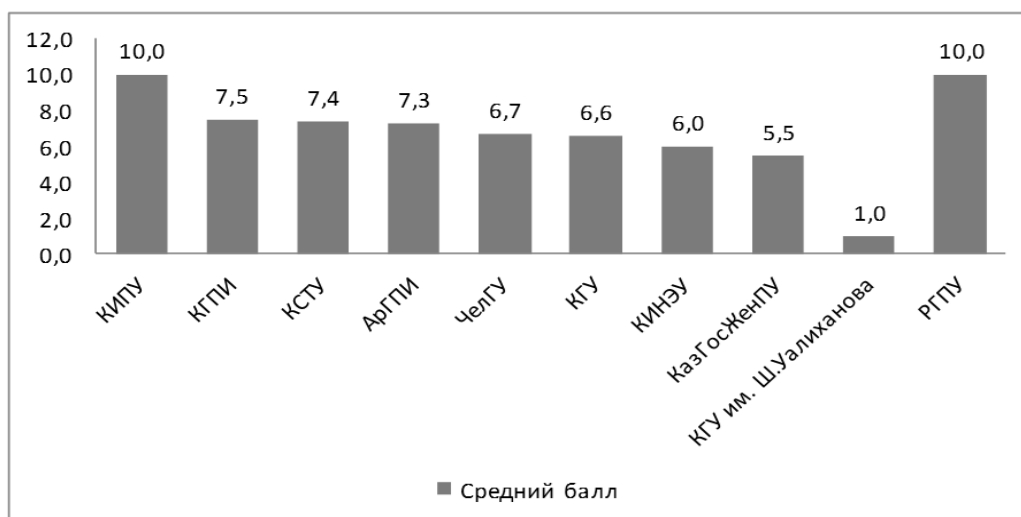
На основе полученных данных определено качество обученности и уровень успеваемости студентов по формулам 1,2:

$$\text{Качество обученности} = \frac{\text{Количество 5+количество 4}}{\text{количество написавших работу}} \cdot 100 \% \quad (1)$$

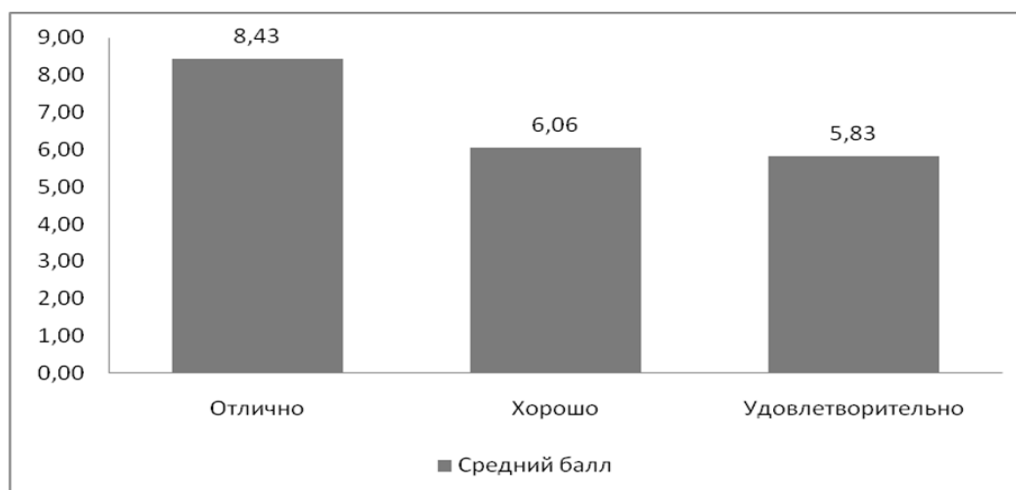
$$\text{Качество обученности} = \frac{\text{Количество положительных оценок}}{\text{количество написавших работу}} \cdot 100 \% \quad (2)$$

При анализе итогов тестирования выпускников вузов отмечено, что максимальный результат показали выпускники Костанайского инженерно-педагогического университета и филиала Российского государственного педагогического университета (10 баллов). Выпускники КГПИ и КСТУ показали хороший результат (7,5 и 7,4 баллов соответственно). Самый низкий уровень экологических знаний у выпускников Костанайского инженерно-экономического университета им. М.Дулатова (6 баллов), Казахского государственного женского педагогического университета (5,5 баллов) и Кокчетауского государственного университета им. Ш.Уалиханова (1 балл) (рис. 1).

Результаты тестирования в зависимости от оценки по дисциплине «Экология и устойчивое развитие», полученной в результате обучения, были следующими: «отличники» набрали в среднем 8,43 балла, «хорошисты» – 6,06 балла, а студенты, получившие на экзамене удовлетворительно – 5,83 балла. На основе полученных данных можно утверждать, что степень усвоения знаний по дисциплине связана с студент, каждый еще раз подтвердил свою оценку (рис. 2).

Рисунок 1. Средний балл по итогам результатов тестирования выпускников ВУЗов.

Рисунок 2. Итоги результатов тестирования в зависимости от полученных оценок на экзамене.

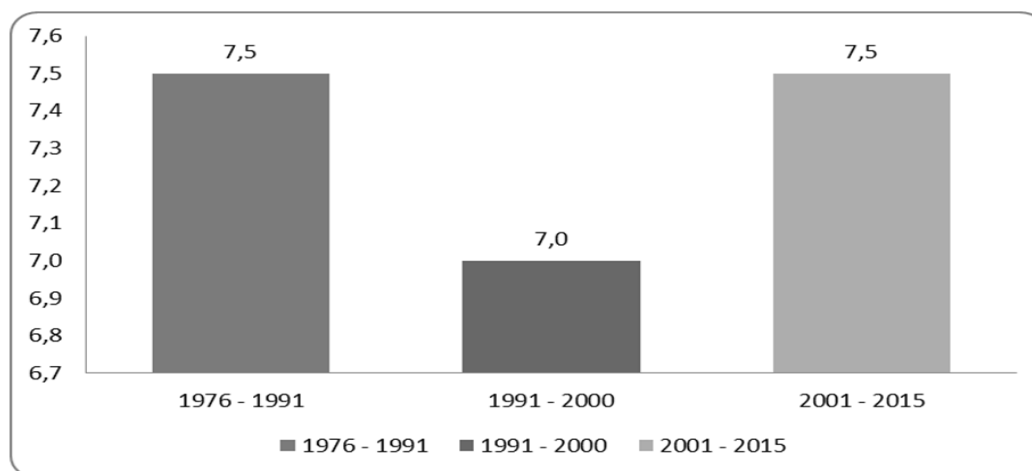
Мы разделили исследуемый период (1976-2015 гг.) на три части:

- 1) период с 1976 по 1991 гг. – «Советский период»: средний балл остаточных знаний выпускников за данный период составил 7,5;
- 2) период с 1991 по 2000 гг. (после обретения Независимости РК) – 7;
- 3) период «нашего времени» с 2001 по 2015 гг.: выпускники вузов показали такой же результат, как и в 1976 – 1991 гг. (средний балл 7,5).

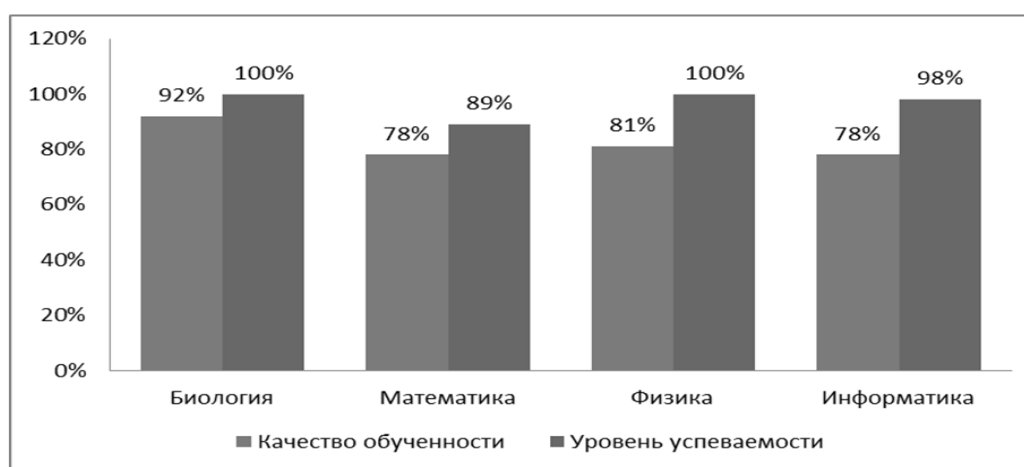
Таким образом, уровень экологических знаний не зависит от года окончания вуза, а прежде всего, связан с успеваемостью студента и качеством образовательного процесса, так в среднем, уровень знаний выпускников 1976-1991 гг. и 2001-2015 гг. был аналогичным (рис. 3).

Нами был проведен сравнительный анализ экзаменационных ведомостей по дисциплине «Экология и устойчивое развитие» студентов очного отделения за 2011–2015 годы в КСТУ и КГПИ.

Анализ уровень успеваемости и качество знаний студентов естественно-математического факультета КГПИ по годам позволяет констатировать 100% успеваемость по дисциплине «Экология и устойчивое развитие» на всех специальностях, за исключением студентов специальности «Информатика» в 2012 году (90 %) и студентов специальности «Математика» в 2014 году (55 %) (рис. 4).

Рисунок 3. Средний балл результатов тестирования в зависимости от периода обучения.

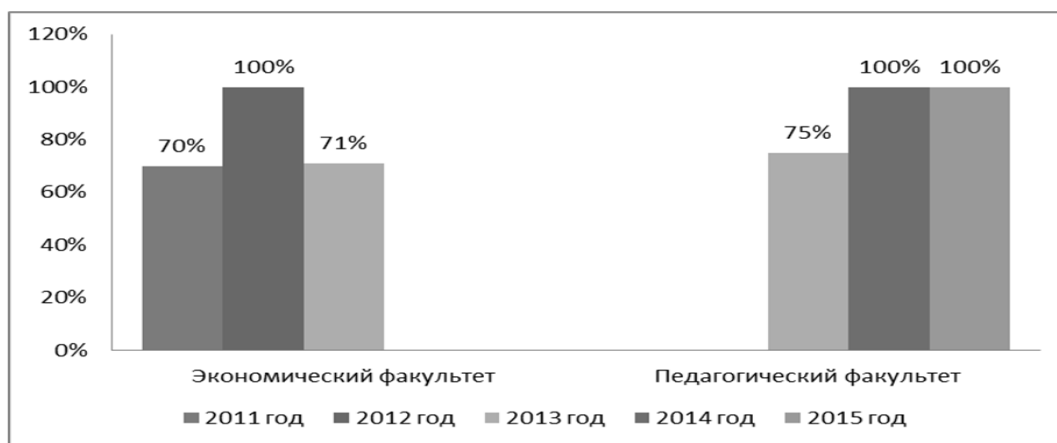
Рисунок 4. Уровень успеваемости и качества обученности на естественно-математическом факультете КГПИ по специальностям, за период с 2012 по 2015 г.г.

Анализируя качество успеваемости по дисциплине «Экология и устойчивое развитие» среди факультетов Костанайского государственного педагогического института за период 2011-2015 гг., можно сказать, что качество обученности в целом по вузу из года в год остается практически стабильным и очень высоким (90 – 98%). Исключение составили студенты специальностей «История» (2012 г.), где качество обученности составило 74 %, «Информатика» (2012 г.) – 67%, у студентов специальности «Математика» в 2014 году качество обученности составляло 40%. Низкие результаты показали студенты специальности «Педагогика и психология» и «Педагогика и методика начального обучения», в 2014 году 64% и 40% соответственно.

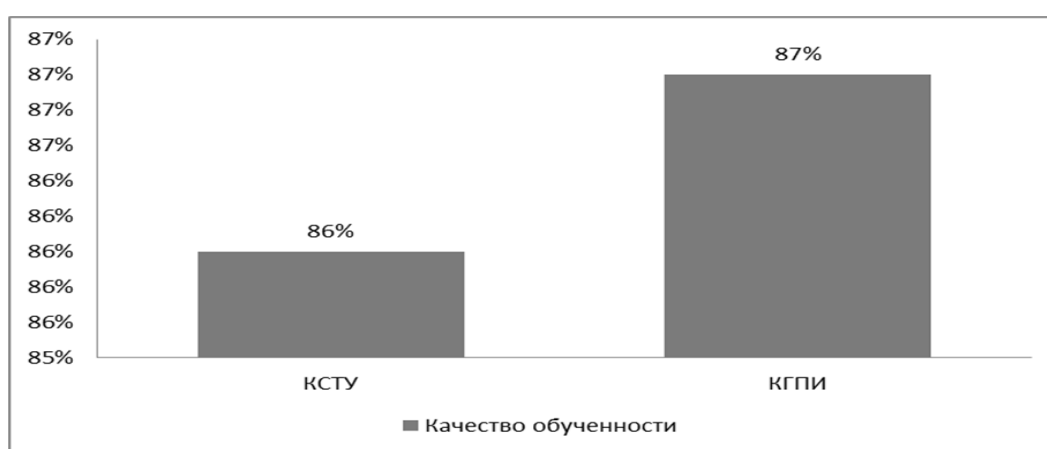
Полученные данные при проведении сравнительного анализа качества обученности по дисциплине «Экология и устойчивое развитие» среди факультетов КСТУ позволяют сделать вывод о том, что показатели знаний по предмету «Экология и устойчивое развитие» нестабильны (рис. 6).

Результаты сравнительного анализа качества обученности КСТУ и КГПИ представлены на доске. Уровень знаний студентов КГПИ выше (рис. 7).

Рисунок 6. Сравнительный анализ качества обученности факультетов КСТУ по экзаменационным ведомостям за 2011 – 2015 годы в %.

Рисунок 7. Сравнительный анализ качества обученности КСТУ и КПИ за 2011 – 2015 годы в %.

В связи с результатами анкетирования выпускников вузов остро встает вопрос об экологической грамотности и экологической культуре:

- большинство из студентов не могут объяснить, что такое экология (56%);
- не знают основных положений Законов РК в области охраны окружающей среды (67%) и основные направления государственной политики в области охраны окружающей среды (74 %).

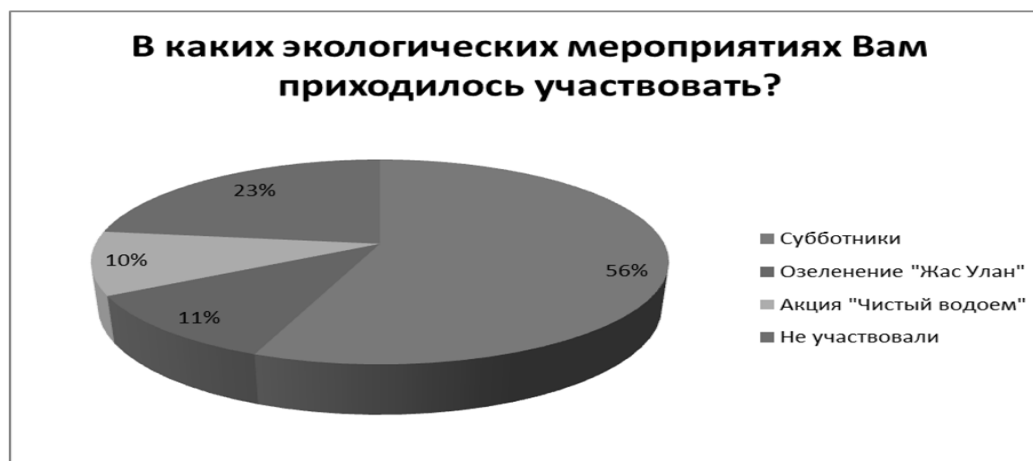
Ни один из респондентов не отметил роль экологического воспитания в деле сохранения окружающей среды. Большинство из студентов не знакомы с глобальными экологическими проблемами. Были названы такие проблемы, как: озоновые дыры (23%), глобальное потепление или изменение климата Земли (18%), загрязнение воздушного бассейна, загрязнение вод (38%). Некоторые респонденты к глобальной проблеме отнесли проблему Аральского моря, так называемая Аральская катастрофа (8 %). Также была названа проблема последствий от ядерных испытаний и взрывов АЭС (13 %). Респондентами не выделены проблемы биологического разнообразия, демографическую проблему, проблему кислотных осадков, опустынивания, накопления отходов, истощения ресурсов планеты (рис.8).

Кроме того, большинство выпускников вузов не знают о состоянии экологической ситуации своего края. В качестве средства для улучшения экологической обстановки практически все респонденты предлагали посадку зеленых насаждений, проведение субботников.

Рисунок 8. Ответы на вопрос – Назовите глобальные экологические проблемы.

На вопрос «В каких экологических мероприятиях Вам приходилось участвовать?» выпускники вузов ответили участие в субботниках (56 %), в различного рода акциях, как, к примеру, «Чистый водоем» (10 %) и озеленение «Жас ұлан» (11%). 23% опрошенных не участвовали ни в каких экологических мероприятиях (рис. 9).

Рисунок 9. Ответы на вопрос – В каких Экологических мероприятиях Вам приходилось участвовать?

Таким образом, на данный момент можно сделать вывод о недостаточном уровне экологической образованности выпускников вузов Костанайской области. Качественно улучшить ситуацию можно при изменении подходов к содержанию экологической подготовки студентов, с использованием эффективных методов и технологий обучения, позволяющих комплексно воздействовать на личность студента, развивать все компоненты экологической культуры.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ахметжанова Г.В. Функционально-личностная технология развития педагогической функции в системе непрерывного образования/ Г.В. Ахметжанова, О.В. Андрюшина, А.В. Богданова, И.В. Вильдеватов и др. // Педагогическая деятельность как социокультурный феномен: монография; под общ. ред. Г.В. Ахметжановой. – Тольятти: Изд-во ТГУ, 2011 – С. 8.
2. Зверев И.Д. Экология в школьном обучении/ И.Д. Зверев. – М.: Педагогика, 1993. – С.84.

Т.Е. Бутенко

КОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ

Мақалада экологиялық білімінің құрылымы мен маңызы ашылған. Қостанай облысы жоғары оқу орындарындағы экологиялық білім берудің жай-күйі талданған, қазіргі уақыттағы жағдайы көрсетілген. Қостанай облысының түрлі жоғары оқу орындары түлектерінің қалдық білімдерінің деңгейі зерттелген.

Түйін сөздер: экология, экологиялық білім беру, оқудың сапасы, үлгерім деңгейі, тұрақты даму.

T.E. Butenko

ECOLOGICAL EDUCATION IN KOSTANAY HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

This article reveals the nature and structure of ecological education. The analysis of the state of environmental education in universities of Kostanay region is made. The results of various Kostanay region universities graduates' residual environmental knowledge have been presented.

Keywords: ecology, environmental education, learning quality, rate of advancement, sustainable development.

Филиал АО «НЦПК «Өрлеу»
Институт повышения квалификации педагогических работников
по Карагандинской области,
г.Караганда, Казахстан
hairulina.g@orleu-edu.kz, mukusheva.s@orleu-edu.kz

РЕАЛИЗАЦИЯ STEAM-ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ДОШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

В статье рассмотрены особенности внедрения элементов STEAM-образования в работу дошкольной организации. Дошкольный возраст представлен как сензитивный период внедрения STEAM-образования. Предложены практические приемы работы с дошкольниками в процессе организованной учебной деятельности.

Ключевые слова: STEAM, STEAM-образование, интеграция, компетенции, дошкольная организация, раннее развитие, организованная учебная деятельность.

STEAM-образование развивается во всем мире. Вопросы соотношения технического и креативного направлений в образовании, роли креативности в новой экономике, подготовки STEAM-кадров актуальны для всех стран, выбравших путь инновационной экономики. Активное развитие получило STEAM-образование и в Казахстане. Подтверждением тому является переход на обновленное содержание среднего образования. Для реализации новой образовательной политики в учебные программы школы включены STEAM-элементы, направленные на развитие новых технологий, научных инноваций, искусства и математического моделирования.

STEAM-образование – один из основных трендов в мировом образовании, новая образовательная технология, сочетающая в себе несколько предметных областей, инструмент развития критического мышления, исследовательских компетенций и навыков работы в группе. Понятие STEAM-образование включает себя следующие компоненты: S – science (естественные науки), T – technology (технология), E – engineering (инженерное искусство), A – art (творчество) и M – mathematics (математика). Практика показывает, что данные дисциплины становятся самыми востребованными в современном мире. STEAM-образование основано на применении междисциплинарного и прикладного подхода, а также на интеграции всех пяти дисциплин в единую схему обучения [1].

В STEAM-образовании активно развивается креативное направление, включающее творческие, художественные и гуманитарные дисциплины, воплощается синтез науки и искусства. Именно поэтому уже сегодня нужно думать о воспитании лучших представителей приближающегося будущего.

Формирование научно-математических, инженерно-конструкторских, художественно-креативных знаний и навыков обучающихся происходит путем развития дивергентного мышления, исследовательских компетенций, лидерских качеств, навыков работы в коллаборативном сотрудничестве, обладающих способностью использовать методики креативности, генерирования и передачи новых идей через создание устойчивых проектов, ведущих к социальным и экономическим изменениям, служащих интересам общества.

В целом STEAM-образование направлено на реализацию следующих задач:

- улучшение понимания и повышения интереса обучающихся к инженерным и техническим специальностям, развитие IT-навыков, мотивация к продолжению образования в научно-технической среде;

- изучение передового опыта и установление сотрудничества с международными организациями, работающими в области STEAM-образования, обеспечение профессионального развития педагогов посредством обучения и сертификации, прохождение STEAM- аккредитации;

- проведение педагогического исследования по STEAM-образованию;

- создание кластер-сети STEAM-образования – сети лабораторий, техноториев, прототипов производственных цехов, кружков различной специализации, размещенных на одной локальной территории и работающих на создание единого продукта (конструкторские и дизайн-бюро, химические, биотехнологические, нанотехнологические лаборатории, 3D принтеры, торгово-сервисные, консалтинговые предприятия, имеющие тесные производственные связи для создания и реализации одного конечного продукта;

- разработка портала для координации работы и методической поддержки STEAM-образования;

- организация на постоянной основе выставок достижений в области STEAM-образования;

- изучение возможности внедрения дуального образования, при котором практическая часть будет осваиваться на прототипах рабочих мест в крупных компаниях;

- содействие развитию навыков предпринимательской деятельности [2, с. 45].

Стремительная эволюция технологий ведет к тому, что вскоре самыми востребованными в мире и, естественно, в Казахстане специалистами станут профессионалы в области высоких технологий: IT-специалисты, программисты, инженеры, специалисты высоко технологичных производств и др.

Кроме того, в мире происходит четвертая технологическая революция – стремительные потоки информации, высокотехнологичные инновации и разработки преобразовывают все сферы нашей жизни. Непременным условием успешного внедрения инноваций является повышение творческих, STEAM-навыков и развитие критического мышления на уровне дошкольного и начального школьного образования, т.к. инновационная активность страны зависит не от ресурсов, а от качества человеческого капитала. Необходимо учесть еще и тот факт, что творчество и изобретательность всегда занимали центральное место в истории прогресса образования. Мир физического творения способен дать детям уникальные компетенции, научить достигать членораздельного выражения мысли через что-то, что сделано своими руками. Обучающимся необходим постоянный диалог между глазами, сознанием и руками.

STEAM-образование является мостом в будущее, соединяющим учебу и карьеру. Его концепция готовит детей к технологически развитому миру, специалистам которого требуются всесторонняя подготовка и знания из самых разных образовательных областей.

Выбор STEAM-образования обусловлен следующими причинами:

- в обозримой перспективе будет наблюдаться стабильный спрос на специалистов в области высоких технологий;

- узконаправленные специальности, перестанут быть востребованными и будут вытеснены автоматикой и роботами.

Основным транслятором национальных, общекультурных ценностей в сфере образования является педагог, осознающий, что случайные преобразования в его деятельности сквозь призму «проб и ошибок» не приведут к должному результату. Успешность при формировании у обучающегося новых компетенций будет

результатом логично и последовательно построенной педагогом образовательной деятельности. Умелый переход от практики к теории может замотивировать учащихся к проблемному обучению. В связи с этим целесообразно рассмотреть 10 преимуществ STEAM-образования (таблица 1).

Таблица 1. Преимущества внедрения STEAM-образования

1	Интегрированное обучение по «темам»	STEAM-образование соединяет в себе междисциплинарный и проектный подход, основой для которого становится интеграция естественных наук в технологии, искусство, инженерное творчество в математику. Эффективно преобразование учебного плана, целью которого является отмена преподавания вышеупомянутых дисциплин в качестве самостоятельных и отвлеченных. Очень важно обучать науке, технологии, инженерному искусству и математике интегрировано, потому что эти сферы тесно взаимосвязаны на практике.
2	Применение научно-технических знаний в реальной жизни	STEAM-образование через практику демонстрирует обучающимся применение научно-технических знаний в реальной жизни. Организованная учебная деятельность должна включать разработку, построение и развитие продуктов современной индустрии. Педагог и воспитанники изучают конкретный проект, в результате чего своими руками создают прототип реального продукта. Например, юные инженеры строя ракету, знакомятся с такими понятиями как процесс инженерного дизайна, угол пуска, давление, сила протяжения, сила трения, траектория и координатные оси.
3	Развитие навыков критического мышления и разрешения проблем	STEAM-программы развивают навыки критического мышления и разрешения проблем, необходимые для преодоления трудностей, с которыми дети могут столкнуться в жизни. Например, дети строят скоростные машины, потом их тестируют. После первого теста, они анализируют и определяют причины, почему их машина не дошла до финиша. Может, дизайн передней части, расстояние между колесами, аэродинамика или сила пуска повлияли на это? После каждого теста (пуска) они модифицируют свой дизайн для достижения цели.
4	Повышение уверенности в своих силах	Обучающиеся, создавая разные продукты, строя мосты и дороги, запуская аэропланы и машины, тестируя роботов и электронные игры, разрабатывая свои подводные и воздушные конструкции, каждый раз становятся ближе и ближе к цели. В процессе создания-тестирования-анализа они совершенствуют свой продукт. В итоге они, решая все проблемы своими силами, достигают цели. Для обучающихся это – вдохновение, победа, адреналин и радость. Положительный итог, удовлетворение от своей работы делают их уверенными в своих силах.

5	Активная коммуникация и командная работа	STEAM-программы направлены на активную коммуникацию и командную работу. На стадии обсуждения создается свободная атмосфера для дискуссий и высказывания мнений. Обучающиеся свободно высказывают любое свое мнение, они учатся говорить и презентовать. Большую часть времени дети за партой не сидят, а тестируют и развивают свои конструкции. Они все время общаются с инструкторами и своими друзьями по команде. Активное участие в процессе позволяет детям хорошо запоминать содержание занятия.
6	Развитие интереса к техническим дисциплинам	Задача STEAM-образования в организации образования – создавать предварительные условия для развития интереса у учеников к естественно-научным и техническим дисциплинам. Удовлетворение от проделанной работы является основой развития интереса. STEAM-занятия – очень увлекательные и динамичные, что не дает детям скучать. Обучающиеся не замечают, как проходит время на занятиях, а также совсем не устают. Через построение ракеты, машины, мостов, небоскребов, создание своих электронных игр, фабрик, логистических сетей и подводных лодок, обучающиеся проявляют все больший интерес к науке и технике.
7	Креативные и инновационные подходы к проектам	STEAM-обучение состоит из шести этапов: вопрос (задача), обсуждение, дизайн, создание, тестирование и развитие. Эти этапы и являются основой систематичного проектного подхода. В свою очередь, сосуществование или объединенное использование различных возможностей является основой креативности и инноваций. Таким образом, одновременное изучение и применение науки и технологии может создать множество новых инновационных проектов.
8	Мост между обучением и карьерой	Есть множество изданий, которые анализируют уровень роста необходимости разных специальностей. По разным оценкам из 10 специальностей, имеющих высокий рост, 9 будут именно требовать STEAM-знаний. Ожидается рост потребности в следующих специальностях: инженеры химии, «software» разработчики, нефтяные инженеры, аналитики компьютерных систем, инженеры-механики, инженеры-строители, робототехники, инженеры ядерной медицины, архитекторы подводных сооружений и аэрокосмические инженеры.
9	Подготовка детей к технологическим инновациям жизни	STEAM-программы готовят детей к технологически развитому миру. За последние 60 лет технологии сильно развились, начиная с открытия Интернета (1960), до GPS-технологий (1978) и до ДНК-сканирования (1984), и конечно же до iPod (2001). Сегодня почти все используют iPhone и другие смартфоны. Без технологий представить наш мир на сегодняшний день просто не возможно. Это является свидетельством того, что технологическое развитие будет продолжаться, а STEAM-навыки являются основой этого развития.

10	STEAM как дополнение образовательной программы	STEAM-программы рассчитаны на увеличение интереса детей к занятиям. Например, на уроках физики в школе при изучении силы притяжения земли тема объясняется формулами на доске, а в STEAM-кружках обучающиеся, строя и запуская парашюты, ракеты или аэропланы могут укрепить свои знания. Детям не всегда легко удается понять термины, которые они не видят или не слышат. Например, давление или расширение объема из-за повышения температуры. На STEAM-занятиях обучающиеся, проводя развлекательные эксперименты, легко могут понять эти термины.

Исследователи феномена и необходимости STEAM-образования смело выдвигают тезис о том, что будущее – за технологиями, а будущее технологий – за учителями нового формата, которые лишены предрассудков, не приемлют формального подхода и могут своими знаниями «взорвать мозг» ученикам и расширить их кругозор до бесконечности. Педагоги, обучая детей, должны быть уверены, что учащиеся хорошо подготовлены к реалиям жизни и те знания, которые дети получили в организации образования, помогут им адаптироваться в постоянно меняющемся мире, т.к. рабочие места завтрашнего дня потребуют творчества и инноваций. Сейчас на рынке труда первенство принадлежит веб-дизайнерам, изобретателям, исследователям. Именно поэтому STEAM-образование становится приоритетным в странах, где развивают высокотехнологичное производство.

Несмотря на востребованность IT-специалистов, программистов, инженеров, специалистов высокотехнологичных производств, существует ряд вопросов, связанных с ухудшением качества образования в области точных наук, мотивацией обучающихся, количеством и качеством педагогов, призванных решать данные вопросы. Это проблемы не одной страны, это проблемы глобального масштаба. В первую очередь это касается сферы рынка, ситуации, когда работодатели готовы хорошо оплачивать труд специалиста, а их недостаточно. Острую необходимость в научно-инженерных кадрах осознают как государство, ориентированное на технологический прогресс и рост инновационной экономики, так и IT-компании, испытывающие «кадровый голод». Именно этот факт послужил основой к введению STEAM-образования в организациях дошкольного уровня воспитания и обучения.

Зарубежные исследования в области STEAM-образования актуализировали необходимость его введения в раннем возрасте детей. Дошкольный возраст – прекрасное время для исследований. Проводя опыты под руководством педагогов, дети получают ответы на интересующие их вопросы. В детских садах на STEAM-занятиях в процессе организованной учебной деятельности дети приобретают навыки, которые им понадобятся в реальной жизни. Учителя подбирают различные задания, с которыми дети сталкиваются в реальной жизни. Например, на занятиях дети узнают, как работают легкие человека, дети сами проводят опыты, применяя соломинку, бутылку и воздушный шар. На занятиях дети учатся работать с соковыжималкой, приобретают навыки обращения со столовыми приборами. Следовательно, значение введения STEAM-образования в детском саду велико, так как дети получают возможность всестороннего развития и усваивают навыки реальной жизни.

Дошкольники знакомятся с основами STEAM-образования, наблюдая за природой и делая различные поделки из природного материала. В целом созданы условия для познания мира через изучение жизни насекомых, животных, растений, а в целом – дает возможность детям проявлять активность в обучении и брать инициативу за собственное развитие на себя. Разрешая им исследовать окружающий мир, задавая вопросы «Что? Зачем? Почему?», педагог уже вовлекает

их в STEAM-образование, что не предоставляет особой сложности, так как дети по природе любознательны и легко адаптируются к изучению нового.

На практике рекомендуется простой способ привлечения детей к маленьким экспериментам – педагог задает вопросы «Что делают муравьи?», «Из чего состоит облака?», приглашая детей к наблюдению, общению. Каким образом вовлечь детей, вызвав при этом у них живой интерес? Просто выйти с ними на природу, дать им возможность самим познать окружающий мир через постановку вопросов. Педагогу не надо терять времени даром! Во время прогулки можно предложить детям сосчитать окружающие предметы, назвать фигуры окружающих предметов, попросить их сравнить размеры, цвета предметов. Возможно сочетать прогулку с исследованием предметов, применяя знания математики и науки. Можно посадить вместе с детьми деревья, посеять семена в чашке и дать детям возможность наблюдать за ростом семян и вести собственные наблюдения, изображая в дальнейшем их на своих рисунках.

Рассмотрим пример реализации STEAM-образования в процессе проведения организованной учебной деятельности в детском саду по моделированию простой модели машины. Воспитанники работают в парах, вместе изготавливая несложные модели машин. Это дает возможность на элементарном уровне формировать у детей навыки моделирования и дизайна. С первого взгляда это может показаться обычной игрой, но в процессе ее детям прививают те навыки, которые в дальнейшем можно развивать и усовершенствовать, обогащая их новыми знаниями из области науки, техники, искусства и математики (STEAM).

На занятиях можно предложить детям задание по решению абстрактных задач. Дошкольникам раздаются зубочистки и разноцветный пластилин. Работая в группах по двое или трое, они занимаются разработкой дизайна и конструированием собственного здания. Благодаря совместной работе, методом проб и ошибок, группы создают уникальные конструкции – футуристические или реальные здания. Главный смысл задания – речь идет не о готовом продукте, а о процессе, в который вовлечены все дети. Не смотря на то, что это задание касается творчества и абстрактного мышления, его ценность заключается также в разработке конкретных навыков решения проблем. В случае, если дошкольная организация укомплектована простыми моделями машин, LEGO-конструкторами, педагог может вовлечь детей в игру по конструированию с соблюдением конкретных инструкций. Это позволяет детям в работе по двое-трое решать проблемы более целенаправленно, развивать как абстрактные, так и конкретные навыки мышления, что, несомненно, пригодится им в будущем при выборе профессий.

Изучение особенностей внедрения STEAM-образования в дошкольные организации позволило познакомиться с опытом внедрения STEAM-мероприятий в режим одного дня:

8:00 – игры: Организуйте выбор книг об овощах и фруктах. Дети должны рассортировать овощи и фрукты из пластика. Дети разыгрывают сценку на овощном рынке. Продавцы одеты в фартуки. Проверьте наличие бумажных сумок для покупателей (это обязательно).

8:30 – Принесите яблоки и раздайте детям. Прочтите фрагмент детской книги о яблоках. Поговорите о том, как приготовить яблочный соус.

9:30 – Организуйте игры на свежем воздухе: во время прогулки обратите внимание детей на фруктовые деревья или на цветущие кустарники. Попросите детей собрать фрукты с дерева или листья. Спросите детей, что они ощущают.

11:00 – Время «приготовления» еды: заранее выберите детей, которые будут выполнять роль помощников и помогать в «приготовлении» яблочного соуса. Сначала вся группа «чистит» яблоки (вырезают шаблоны яблок) и «режет» (рвут) их на кусочки, затем только желающие могут принять участие в основном процессе

«приготовления» яблочного соуса – постепенное смешивание всех ингредиентов. С остальными детьми, не участвующими в процессе «приготовления» соуса, спойте песни или почитайте книгу.

17:00 – Уход домой: напишите заметки для родителей о том, как приготовить яблочный соус. Попросите родителей, чтобы они спросили у детей «Как яблоки превращаются в соус в процесс варки?».

Проведение подобных STEAM-мероприятий позволяет создать условия для проявления детьми ранее полученных знаний в сочетании с творчеством.

Введение STEAM-образования в раннее развитие детей поддерживается многими организациями, такими, например, как National Association of Science Teachers (Национальная ассоциация преподавателей наук). Данная организация занимается исследованиями влияния STEAM-образование на детей дошкольного возраста. National Association of Science Teachers опирается на свои исследования и ссылается на результаты экспериментов Национального ресурсного центра (НРЦ). В своем недавнем заявлении о положении в области внедрения STEAM-образования в раннее развитие детей, National Association of Science Teachers отметил, что «последние исследования показывают, что у маленьких детей есть потенциал для построения концептуального обучения и потребности изучения явлений окружающей среды методом практики и исследований».

Исследования, проведенные National Association of Science Teachers показали, что взрослые, в том числе педагоги, в повседневной жизни недооценивают способности и возможности детей дошкольного возраста. Однако на одном из семинаров по STEAM-образованию, участники приводили яркие примеры как дети дошкольного возраста давали простые ответы на решение сложных задач. Взрослым не следует забывать, что дети довольно легко используют продвинутые компьютерные программы и приложения, как умело дети обращаются с iPhone и смотрят видео в интернете. Национальная ассоциация преподавателей наук рекомендует всем учителям всегда помнить об этих способностях детей дошкольного возраста, планируя свои STEAM-занятия в детском саду [2, с. 56].

В дошкольной организации возможно активно развивать проектную деятельность детей, предлагая им разнообразную тематику. Дети учатся работать в парах или по трое, роли распределяют самостоятельно. Учитель занимает позицию наблюдателя. Дети вместе строят фигурки из LEGO-конструктора, выращивают семена, создают математические, движущие и геодезические модели фигур.

Интегрируя искусство и дизайн со STEM-предметами, педагоги работают над совершенствованием способностей обучающихся быть творческими и гибкими при решении проблем, уметь исследовать разные идеи, выявлять причины своих неудач, признавать их, рассматривать как возможность для изменения и саморазвития.

Также важно учитывать один из основных постулатов STEAM-образования – парное обучение или обучение в небольших группах. Так, например, на занятиях по робототехнике двое учеников работают за одним компьютером или собирают один конструктор. Использование данного подхода обусловлено обучением детей сотрудничеству, командной работе, развитием навыков общения, взаимопонимания и самовыражения. Это является важным аспектом решения проблем, направленных не только на развитие навыка плодотворного сотрудничества со своими сверстниками сегодня, но и на готовность решать более масштабные вопросы в будущем. Разработчики STEAM-образования считают, что создание таких человеческих взаимоотношений и есть настоящие инновации. Посредством STEAM-проектов дети учатся изобретать, создавать новое, понимая истинное значение проекта [3, с. 55]. Таким образом, реализация модели STEAM, являющейся важным компонентом многих проектов, в значительной степени зависит от создания новой архитектуры и предметно-пространственной среды системы образования в целом,

обновления содержания образования, программно-методического обеспечения, материально-технической базы, развития кадрового потенциала системы образования в частности.

Внедрение STEAM-обучения в организации образования требует соблюдения некоторых рекомендаций, среди которых необходимость:

1) Выработка четкого направления STEAM-целей и осознание реалистичности их реализации. Успешность запуска STEAM-программы будет зависеть от согласованности действий заинтересованных сторон, установления и выполнения четкого график намеченного. Одним из вариантов внедрения STEAM-обучения может быть планирование полной интеграции STEAM в образовательный процесс всех дошкольных организаций данного региона с определением и тщательным установлением требуемого времени и сроков реализации. Другой вариант – использование интеграции искусства с предметами STEM по возможности, соблюдая принцип органичности. Этот метод является более затратным по времени, необходим определенный период, чтобы преподаватели выработали навык сотрудничества на регулярной основе, проявляли гибкость в подаче учебного материала с учетом отводимого времени на занятиях. Оба варианта требуют системного подхода реализации STEAM-обучения и наличия необходимых ресурсов.

2) Разъяснение целей и содержания STEAM-программы вовлеченным в данный процесс педагогам. Иногда учителя не до конца понимают истинную природу STEAM-программы. Они могут заблуждаться, полагая, что STEAM просто означает интеграцию искусства в научные проекты. Это отрицают Специалисты STEAM-образования уточняют, что речь идет о том, чтобы задействовать работу левого и правого полушарий мозга одновременно, делая изучение математики и науки в целом более наглядным и творческим, и рассматривая вещи более широко. Чтобы достигнуть полной вовлеченности, необходимо позволить заинтересованным сторонам увидеть преимущества STEAM-программы для обучающихся, привнося в свои занятия творчество и развлечение, повышая тем самым интерес и мотивируя участников программы. Для успешной реализации STEAM-программы необходимо наличие профессиональной подготовки STEAM-специалистов.

3) Предоставление педагогам достаточного времени для тщательной подготовки. Педагогам должна быть предоставлена возможность самостоятельного использования STEAM-материалов в период подготовки к STEAM-занятиям, т.к. перед тем как пойти на урок, педагогам необходимо самим выполнить задания. Среди STEAM-материалов могут быть роботы и продукты littleBits, небольшие электронные строительные блоки, которые соединяются вместе с магнитами, что позволяет легко изобретать гаджеты с датчиками, вентиляторами и подсветкой.

4) Привлечение специалистов со стороны – инженеров, архитекторов, ученых, предпринимателей, художников, дизайнеров. Возможно это профессии родителей учеников. Родители, заинтересованные в реализации STEAM-программы, могут стать мощным ресурсом ее продвижения.

5) Определение уровня аналитического мышления. В процессе работы над проектами, обучающиеся могут сталкиваться с возможными неудачами, поэтому важно, чтобы их поощряли, поддерживая веру в то, что они могут развивать свои способности, прикладывая усилия и помогая друг другу в преодолении препятствий.

6) Создание STEAM-проектов, направленных на решение реальных проблем. Когда ученики отвечают за разработку того, что может помочь миру или в какой-то степени решить глобальные проблемы – будь то строительство безопасной площадки, либо создание оборудования для инвалидов, либо проектирование эффективного применения солнечной энергии в быту – они, как правило, относятся к своей работе более ответственно, понимают масштабность и значимость ее результатов, больше вовлечены в процесс обучения и практики.

7) Оказание профессиональной поддержки, создания эмоционально положительной среды. Создание теплой, дружелюбной атмосферы на STEAM-занятии обеспечивает желанием детей изобретать, способствует профессиональному развитию обучающихся, открытому общению и плодотворному сотрудничеству.

8) Рекламирование/ продвижение достижений и изобретений обучающихся. Конкурсные ярмарки и выставки дают детям возможность выставлять свои изобретения и презентовать идеи своих проектов в действии. Такого рода события помогают обществу лучше понять ценность обучения по STEAM-программам.

9) Поддержание преданного отношения к реализации STEAM-программы на протяжении всего срока ее действия. Сама идея интеграции искусств и наук – это нарушение традиционного подхода к изучению наук, требующая определенных усилий и затрат.

Таким образом, внедрение STEAM-программ в дошкольном образовании направлено в первую очередь на реализацию модели 4К: развитие креативности, критического мышления, коммуникабельности и умения работать в команде [4]. Приобретая элементарные навыки STEAM-образования в детском саду, дети далее продолжают пополнять свои знания в начальных классах общеобразовательной школы. Педагогам, разрабатывающим STEAM-программы, необходимо учесть тот факт, что рабочие места в сегменте STEAM по прогнозам будут расти удвоенными темпами по сравнению с другими секторами занятости – и это только в предстоящие десять лет, и обучение этим навыкам сегодня поможет подготовить всех детей к их будущей профессиональной деятельности. Естественные науки, технология, инженерное искусство, творчество, математика – это те дисциплины, которые становятся самыми востребованными в современном мире. Но вместо того, чтобы изучать отдельно каждую из пяти дисциплин, в образовательном процессе необходимо акцент поставить на STEAM-образовании, которое интегрирует их в единую схему обучения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Что такое STEAM-образование [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unikaz.asia/ru/content/chto-takoe-steam-obrazovanie>
2. STEAM-образование в вопросах и ответах: Метод.рекомендации/сост.: Сыздыкова А.И., Ташетова С.С. – Қарағанды, 2018. – 80 с.
3. Ташетова С.С. Образовательная робототехника как составляющая STEM-образования // Өрлеу. Үздіксіз білім жаршысы – Өрлеу. Вести непрерывного образования. 2017. – № 4(19). – С.51-58.
4. Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни. Послание Президента Республики Казахстан от 5 октября 2018 года. http://adilet.zan.kz/rus/docs/K18002018_1

Г.Д. ХАЙРУЛЛИНА, С.Б. МУКУШЕВА

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ ЖАҒДАЙЫНДА STEAM-БІЛІМ БЕРУДІ ІСКЕ АСЫРУ

Мақалада мектепке дейінгі ұйымдардың жұмысына STEAM-білім беру элементтерін енгізу ерекшеліктері қарастырылған. Мектепке дейінгі жас STEAM-білім беруді енгізудің сензетивті кезеңі ретінде ұсынылған. Ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті барысында мектепке дейінгі балалармен жұмыстың тәжірибелік тәсілдері ұсынылды.

Хайруллина Г.Д., Мукушева С.Б.

Түйін сөздер: STEAM, STEAM-білім беру, интеграция, құзыреттілік, мектепке дейінгі ұйым, ерте даму, ұйымдастырылған оқу қызметі.

G.D. KHAIRULLINA, S.B. MUKUSHEVA

STEAM-EDUCATION REALIZATION IN THE CONDITIONS OF PRESCHOOL ORGANIZATION

The article deals with the peculiarities of the STEAM-education elements introduction in the work of pre-school organization. Preschool age has been presented as a strategic period for STEAM education implementation. Practical techniques for working with preschoolers in the process of organized learning activities have been proposed.

Keywords: STEAM, STEAM education, integration, competencies, pre-school organization, early childhood development, organized educational activity.

*КГУ «Гимназия №1 акимата города Шахтинска»
г.Шахтинск, Республика Казахстан
voitovo4ka@mail.ru*

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

В статье представлен опыт использования стратегий из технологии развития критического мышления в качестве заданий творческого характера на уроках русского языка и литературного чтения в начальной школе. Приведены примеры использования таких стратегий, как синквейн, буриме, хайку, «Игра со словами», «Круги по воде». По результатам работы даны рекомендации для учителя.

Ключевые слова: критическое мышление, творческое задание, синквейн, буриме, хайку, «Игра со словами», «Круги по воде».

В условиях обновления содержания образования целью начального образования становится создание образовательного пространства, благоприятного для гармоничного становления и развития личности обучающегося, обладающего основами следующих навыков широкого спектра:

- функционального и творческого применения знаний;
- критического мышления;
- проведения исследовательских работ;
- использования информационно-коммуникационных технологий;
- применения различных способов коммуникации, в том числе языковых навыков;
- умения работать в группе и индивидуально [1].

Критическое мышление и языковые навыки определяются как метанавыки, владение которыми помогает человеку эффективно решать задачи из любой сферы его жизни. Универсальный характер этих навыков позволяет учащимся адаптировать имеющиеся знания к новым обстоятельствам и максимально успешно функционировать в них.

Метанавыки призваны обеспечить три следующие способности:

- 1) повышенную адаптивность индивидуальных и групповых навыков;
- 2) повышенную предрасположенность к автономному принятию решений;
- 3) предрасположенность к работе в условиях перемен.

Новизна ситуации состоит в том, что метанавыки развиваются только лишь при использовании интенсивных технологий обучения [2]. Одной из таких технологий является технология развития критического мышления через чтение и письмо.

Особенность данной технологии состоит в том, что как целостная система, формирующая навыки работы с информацией в процессе чтения и письма, она не всегда гармонично «вписывается» в формат урока, строго ограниченного временными рамками. Но несмотря на активное использование различных образовательных технологий основной формой обучения в средней школе остается урок. Потому в современных образовательных условиях на первый план выступает проблема обновления самого урока, улучшения педагогической практики путем применения элементов технологий или заданий различного характера.

В рамках нашей статьи рассмотрим вопросы использования стратегий развития критического мышления в качестве заданий творческого характера.

Критическое мышление – способность анализировать информацию с позиций логики, умение выносить обоснованные суждения, решения и применять полученные результаты как к стандартным, так и нестандартным ситуациям, вопросам и проблемам [3].

Как отмечает Халперн Д., «когда мы мыслим критически, мы оцениваем результаты своих мыслительных процессов – насколько правильно принятое нами решение или насколько удачно мы справились с поставленной задачей. Критическое мышление также включает в себя оценку самого мыслительного процесса – хода рассуждений, которые привели к нашим выводам, или тех факторов, которые мы учли при принятии решения» [4, 20].

Под творческим заданием Н.Д.Левитов предлагает понимать такую деятельность, в результате которой приобретает нечто новое, оригинальное, выражающее индивидуальные склонности, способности и индивидуальный опыт ученика [5].

Фатеева Т.П. [6] отмечает, что творческое задание – это вид учебной деятельности, в которой учащиеся при непосредственном участии педагога целенаправленно усваивают знания, приобретают умения и навыки, которые в свою очередь используются в создании нового, посредством комбинации прошлого опыта.

В творческом задании выделяют три основных пласта [7], которые можно рассмотреть при анализе содержания понятия:

- 1) теоретическая (предметная) база задания;
- 2) личностно-продуктивный пласт (предполагаемый вид продукта);
- 3) методологический пласт (предполагаемые способы решения).

Если же акцентировать внимание на возможностях творческого задания для самореализации учащегося, то второй пласт можно расчленить на два пласта, и появится четвертый пласт – личностный, в котором отражаются способности и индивидуальный прошлый опыт учащегося.

Взаимосвязь творческих заданий и технологии развития критического мышления учащихся подтверждается закономерностью: «для того чтобы учащиеся могли полностью и сознательно сосредоточиться на улучшении своих мыслительных способностей ..., обучение критическому мышлению должно включать в себя применение на практике полученных навыков» [4, 25].

Халперн Д. [4] под применением на практике подразумевает использование навыков критического мышления в самых разнообразных ситуациях. Поэтому, по нашему мнению, выполнение творческих заданий удовлетворяет двум условиям: создаются благоприятные условия для применения сформированных на уроке навыков, и учащиеся получают возможность для разработки образовательного продукта. Если под творческими заданиями понимать выполнение работ в соответствии с содержанием стратегий развития критического мышления, то учащиеся, кроме названного, приобретают опыт творческой деятельности, отрабатывают навыки правописания в процессе создания различного вида текстов и получают опыт социального взаимодействия с одноклассниками.

В соответствии с вышесказанным, перед учителем стоит важная задача – выбрать такие задания, которые будут положительно влиять на развитие критического мышления.

Рассмотрим варианты использования стратегий развития критического мышления в качестве заданий творческого характера на уроках русского языка и литературного чтения в начальной школе [8].

Одним из самых интересных для учащихся является метод моделирования литературного образа или произведения – синквейн. Эта стратегия развивает творчество, познавательную активность и обогащает лексический запас детей. Она помогает научиться классифицировать, анализировать, систематизировать

полученные знания, научиться доказательно и логично строить свои высказывания, делать выводы и давать оценку происходящему.

Синквейн может быть предложен в качестве индивидуального задания, для работы в парах, реже – как коллективное творчество. Составленные синквейны можно обсудить, оценить формативно всем классом.

Например, индивидуально составленные синквейны

1. Добрыня
2. Сильный, смелый
3. Защищает, помогает, побеждает
4. Любит свою родную землю
5. Богатырь

(Маша Присяжнюк)

1. Ер Таргын
2. Сообразительный, стремительный
3. Любит, хитрит, заступает
4. Побеждает врагов казахского народа
5. Великий батыр

(Ерасыл Серик)

Как показывает практика, синквейны могут быть очень полезны в качестве:

- инструмента для синтеза сложной информации;
- способа оценки понятийного багажа учащихся;
- средства развития речи и словарного запаса учащихся;
- средства развития творческой выразительности.

Другим заданием творческого характера, направленным на развитие речи учащихся, является стратегия «Игра со словами».

Предлагается три случайных слова. Необходимо написать три предложения, связанных между собой по смыслу. В каждом предложении нужно обязательно использовать все три слова. Приветствуются фантастические и необычные ситуации.

Например, учитель предлагает слова: пианино, цветок, шляпа. Учащийся составляет текст: «В комнате стояло пианино, на котором лежали цветок и шляпа. Девочка подошла к пианино, надела шляпу и взяла в руку цветок. Неожиданно пианино сказало человеческим голосом: «Девочка! Сними шляпу и верни мне мой цветок!».

Не менее интересной для учащихся является игра, в которой необходимо умение сочинять, придумывать, подбирать из множества слов одно подходящее – буриме. Она заключается в сочинении стихов, чаще шуточных, на заданные рифмы, иногда на заданную тему.

Можно предложить детям одну или несколько (на выбор) рифм для сочинения буриме. Например, на рифмы «...бал...танцевал» может получиться следующее буриме: «Гости собрались на бал. Я с принцессой танцевал».

Стратегия «Круги по воде» позволяет не только понять, насколько учащиеся усвоили идею произведения, но и как умеют анализировать прочитанное произведение, рассуждать на нравственные темы, активно выражая свои суждения и мысли. Стратегия направлена на развитие творческого воображения и одновременно филологических способностей ребенка и словарного запаса.

Последовательность работы такова: необходимо выбрать слово, в котором сосредоточена тема урока (из 5-6 букв, желательно не содержащее Й, Ы, Ъ, Ы). Например, «камень». Слово записывается в столбик.

К -
А -
М -
Е -
Н -
Ь

Учащимся предлагается составить рассказ из такого количества предложений, сколько букв в исходном слове. При этом каждое предложение будет начинаться с соответствующей буквы. Получится рассказ такого типа:

«Какие разные камни мы можем встретить на берегу моря. А сколько раз мы кидали камни в море и смотрели, как они падают на дно. Мне нравилось находить плоские камни. Если не получалось кинуть его «лягушкой», то я пробовал еще и еще раз. Не знаю, кто в классе может это сделать лучше меня».

Отдельно следует рассмотреть использование в работе с младшими школьниками хайку (хокку) – жанра традиционной японской лирической поэзии вака, известного XIV века.

Принцип создания хокку достаточно прост и, в то же время, сложен. Стихотворение состоит из трех коротких строчек, первая из которых содержит исходную информацию о месте, времени и сути события. В свою очередь, вторая строка раскрывает смысл первой, наполняя мгновение особым очарованием. Третья же строка представляет собой выводы, которые очень часто отражают отношение автора к происходящему, поэтому могут быть весьма неожиданными и оригинальными. Таким образом, первые две строчки стихотворения носят описательный характер, а последняя передает ощущения, которые навеяло на человека то, что он увидел.

Кроме того, следует учитывать, что подлинные японские хокку создаются по принципу 5-7-5. Это означает, что в первой и последней строчке должно быть ровно по пять слогов, а во второй – семь. Например

Мартовский ветер –
По улице катится
И моя шапка.

В заключение передаем несколько рекомендаций для учителя:

1. Определите потребность учащихся в заданиях творческого характера. Это могут быть западающие зоны: развитие устной или письменной речи, скоропись, недостаточный словарный запас, отсутствие интереса к чтению и т.д.

2. Изучите литературу по данному вопросу: необходимо познакомиться с несколькими видами творческих заданий, так как в начальной школе важна частая смена деятельности.

3. Сделайте выбор: определитесь, какие именно стратегии критического мышления для заданий творческого характера целесообразно будет использовать, на каких уроках и т.д.

4. Изучите методику проведения заданий. Четкая формулировка, инструктаж задания – это половина успеха, учитель должен отлично владеть алгоритмом проведения любого задания.

5. Определите сроки – в соответствии с календарно-тематическим планом необходимо запланировать использование задания творческого характера, чтобы оно соответствовало цели урока и стало мостиком между новой темой и закреплением материала.

6. Активно участвуйте в работе: учитель не должен отрешенно наблюдать за работой учеников. Видя его безразличие, учащиеся могут постепенно потерять интерес к работе.

7. Используйте формативную оценку. Получив не порицание, а совет, как в следующий раз улучшить творчество, ученик не опустит руки. Он с большим рвением возьмется за работу завтра.

8. Будьте активными: удивляйте учеников, каждый день открывайте им тайны.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования всех уровней образования. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 604. – Электронный ресурс: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669#z199>
2. Метанавыки в условиях перемен. – Электронный ресурс: <http://knigi.link/obrazovatelnyie-tehnologii-sovremennyye-metanavyiki-usloviyah-peremen-61473.html>
3. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь. –Электронный ресурс: <http://slovo.yaxy.ru/87.html>
4. Халперн Д. Психология критического мышления. – СПб.: Питер, 2000. – 512с.
5. Понятия «творчество» и «творческое задание». – Электронный ресурс: https://vuzlit.ru/455731/ponyatiya_tvorchestvo_tvorcheskoe_zadanie
6. Фатеева Т.П. Творческое задание на уроках математики. – Электронный ресурс: <http://открытыйурок.рф/статьи/510108/>
7. Творческое задание на уроке: основные признаки и структура (на примере заданий по литературе). – Электронный ресурс: <https://kopilkaurokov.ru/literatura/prochee/statiatvorchieskoiezadaniienaurokieosnovnyiepriznakiistrukturanaprimieriezadaniipolitieraturie>
8. Войтова И.В. Использование заданий творческого характера как средство развития речи и словарного запаса учащихся младших школьников. – Электронный ресурс: <http://oqu-zaman.kz/?p=23869>

I.V. Voytova

THE PECULIARITIES OF USING CRITICAL THINKING DEVELOPMENT STRATEGIES IN PRIMARY SCHOOL

The article presents the experience of using strategies from critical thinking development technology as creative tasks in Russian lessons and literary reading in primary school. The examples of using such strategies as sinwine, burime, haiku, "Playing on words", "Circles in water" have been provided. According to the work results the recommendations for the teacher have been given.

Keywords: critical thinking, creative task, cinquain, Bouts-Rimés, haiku, "Play on words", "Circles on water"

И.В. Войтова

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ СЫН ТҰРҒЫДАН ОЙЛАУ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада бастауыш сыныптардағы орыс тілі мен әдебиеті сабақтарында сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясының стратегияларын шығармашылық сипатта қолдану тәжірибесі қарастырылады. Синквейн, буриме, хайку, «сөзбен ойнау», «судағы шеңберлер» сияқты стратегияларды қолдану мысалдары келтірілген. Жұмыстың нәтижелері бойынша мұғалімге ұсыныстар берілген.

Түйін сөздер: сыни ойлау, шығармашылық тапсырма, синквейн, буриме, хайку, «Сөздермен ойын», «Судың үстіндегі дөңгелектер»

*Ye.A. Bukhetov Karaganda State University
Karaganda, Kazakhstan
romashkababy1@mail.ru*

EFFICIENCY OF ICT APPLICATION IN PROJECT METHODS AT ENGLISH LESSONS

This article considers one of the most effective technology of foreign language teaching – the project method using information and communication technologies. The authors identified the main goal of organizing the method of projects, as well as the basic requirements for their application. The article reveals the main advantages of this method in foreign language teaching.

Keywords: method of projects, teaching of foreign language, motivation of pupils.

Information and Communication Technology (ICT) plays an essential role in the process of any language teaching program. Technology helps to make teaching and learning more meaningful and interactive. At present time educational institutions are aware about using ICT in teaching, especially in English language classrooms. Many educational institutions in Kazakhstan at the secondary level have incorporated ICT in English language teaching and learning [1].

Within time, technology has upgraded itself in various degrees; technological innovation has created communication revolution and development of technological application in teaching and learning. This technology made contribution on improving language communication in Kazakhstan. Most of the schools have been using ICT to facilitate the skills of teachers to teach more effectively in the classroom. The diverse kinds of function that they use in the classroom has improved and enhanced lessons [2].

In recent years the question of application of new information technologies at school is even more often brought up. It not only modern technical means, but also new forms and methods of teaching, new approach to training process. Use of multimedia tutorials helps to realize the personal focused approach in training, provides an individualization and differentiation of training taking into account features of children, their level of proficiency, tendencies. Application of ICT at lessons of English is the main sign of positive results of creative activity that involves increase of motivation of pupils.

Relevance: application of ICT at English lessons at creation of projects provides search of new means upon transition from traditional to innovative education and is especially actual that use of ICT recovers educational process, opens great opportunities for expansion of an educational framework, undoubtedly, bears in itself huge motivational material and promotes the principles of an individualization of training in a foreign language [3].

Research objective: increase of productivity of training in English through use of ICT in design activity of pupils.

The purpose demanded the solution of a number of tasks:

1. To give theoretical justification of a design technique of training in foreign languages in the context of ICT on the basis of the analysis of scientific-theoretical literature on this problem.
2. To investigate and prove technology of use of a design technique when training English.
3. To continue development of language competence through mastering new language means.

4. To create conditions for development of communicative competence through improvement of skills of speaking, reading, the letter of pupils.

5. To improve uchebno - informative competence through design activity of pupils.

6. To analyse own experience of use of a design technique in system of educational and nonlearning occupations, to reveal efficiency of design training as new pedagogical technology in an education system [4].

Problems:

–creation of a situation of an anticipation of future result of knowledge as necessary condition in the course of formation of system of the knowledge and abilities which are trained on English;

–obligatory (voluntary) inclusion trained in process of knowledge and active participation in it at the success level, maximum for each child;

–difference of the emotional sphere of school students at perception them a training material;

–ensuring transfer of educational cognitive activity to productive and creative level.

Object of research: the educational (teaching and educational) process focused on formation of communicative competences.

Object of research: use of ICT in design activity of pupils.

The expected results:

–increase of the language competences which are trained;

–formation of steady motivation of knowledge trained at English lessons in system of innovative training;

–increase of independence of school students in training;

–improvement of quality of training on English, development of inquisitiveness and creative activity.

Important aspect of use of ICT at lessons of English is design activity. In our understanding the project is the creative activity of the school student corresponding to his physiological and intellectual opportunities taking into account requirements imposed by state standard [5].

The purpose of projects - to promote formation of system of the knowledge and abilities embodied in a final intellectual product; to promote independence, ability logically to think, see problems and to make decisions, to receive and use information, to be engaged in planning, to develop literacy and many other things.

The method of projects was always interesting to pupils, but with the advent of multimedia installation they had an opportunity to represent the works in more various form. This form of work creates favorable conditions for development of pupils as independent, creative person [6]. For creation of presentation work as the pupil it is necessary to find the necessary material, using various information sources, including the Internet. This type of work also teaches ability correctly to select material and to be guided in a flow of information. Creation of the project in the form of presentation gives the chance to choose and investigate the chosen subject, to show and develop thus creative abilities and independence. It should be noted that pupils with a great interest treat creation of presentation project works.

It is consider that the most effective technology of training in a foreign language is the project method, i.e. such organization of training at which pupils acquire knowledge in creative process of planning and independent performance of practical tasks. The design method in school education is considered as a certain alternative to cool and fixed system. It is aware of a foreign language a method of the project it can be used within program material practically on any subject as selection of subject is made taking into account the practical importance for the pupil (the person and his environment «My school», «My country», «My city», etc.). Each project corresponds to a certain subject of oral speech.

The main requirements to use of a method of projects it is possible to call the following:

- existence of the significant problem in the research, creative plan demanding research search for its decision;
- practical, theoretical importance of estimated results;
- independent (individual, pair, group) activity of pupils;
- structuring substantial part of the project (indication of stage-by-stage results).

So, I want to share experience over the applied project at an English lesson for example, in the 9th class at the solution of test tasks on preparation for PGK pupils face the grammatical subject "Phrasal verbs" which is not widely studied in a school course that causes difficulty at the decision therefore it was offered to children to execute the project on this subject that caused a great interest. They decided to create the electronic manual «Phrasal Verbs». The project was conceived in the context of intercultural education and carried out by pupils of the 9th class. The common problem was offered, and ourselves defined those its aspects which seemed the most actual. Work on implementation of the project was carried out in logic and according to structure of the applied project. Result of which performance at city scientific and practical conference is.

Work on the project included some stages. At the first stage the contents and character of the project, a way of collecting necessary information were discussed. Microgroups taking into account interests and compatibility of partners, level of proficiency in language, creative abilities were created. There was a division on groups, be distributed tasks, the hypothesis was made [7].

At the second stage work on implementation of the project was carried out. The following tasks were set for children:

- to take the necessary information from the offered grammatical material and to use the received data in work;
- to learn to communicate with partners;
- to learn to create multimedia presentations;
- to learn to make exercises;
- to learn to make test tasks.
- Practical activities of pupils consisted in the following:
  - creation of a collection of presentations on a subject of " Phrasal Verbs";
  - creation of projects of " Phrasal Verbs";
  - creation of a workbook;
  - drawing up exercises and test tasks.

Especially it is necessary to tell about consultation at creation of multimedia presentation for each group of pupils, possibilities of the presentation and its registration are most extensive. Working on the project, pupils independently learn to get necessary information, to use reference books. The teacher becomes their equal partner and the consultant.

The sequence of display and the logic of creation of presentation depend on the content of the studied material.

It is desirable not to overload slides with the text. It is better to place short theses, dates, names, terms. The most important material demanding obligatory assimilation is better to allocate more brightly, more originally for inclusion of an associative visual memory.

It is possible to include schemes in presentation, tables, charts. The fragments of slides of presentation used earlier, it is possible to rearrange for the purpose of carrying out comparison or the analysis [8].

Proved as the most productive presentation in whom after an explanation or presentation of material, fixing or control exercises are inserted.

Selection of material for presentation has to correspond to the principles of scientific character, availability, presentation.

It should be noted that pupils also carry out multimedia presentations with a great interest. It is one more incentive to development of interest of pupils in studying of language and culture of the country of the learned language.

Protection of the project is very responsible stage of work. All collected material needs to be presented brightly and emotionally. Pupils know that the project has to meet the following requirements:

- relevance of the chosen subject and the declared problem;
- novelty, informational content;
- practical value for people around.

Analyzing the practical experience of development of projects given above, it is possible to draw a conclusion that use of a method of projects in the course of education of pupils means of English integrated school students on various Wednesdays: social, language, etc., pupils were included in practical activities and aimed at receiving real result [9].

We don't claim that the project work will help the solution of all problems with training, but it promotes development of pupils, understanding of as member of group, to expansion of language knowledge, increases motivation to studying of a subject, improves quality of knowledge. Application of ICT in the course of training in English promotes intellectual creative development of pupils.

REFERENCES

1. Dockstader J. Teachers of the 21st century know the what, why, and how of technology integration. Journal, 26(6), 2001.
2. Galskova N. D. Modern technique of training in foreign languages of M., 2000. Chapelle C.A., Computer applications in second language acquisition. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
3. Kopylova V. V. Methodic of the project work at English lessons. M, 2003.
4. Tam, M., Constructivism, instructional design, and technology: implications for transforming distance learning. Educational Technology and Society, 2000. 3(2): p. 50 60.
5. Koryakovtseva N. F. A modern technique of the organization of independent work learning a foreign language. M, 2002.
6. Petrova L.P. Use of computers at lessons of a foreign language - requirement of time. IYaSh, No. 5, 2005.
7. Potapova R. K. New information technologies and philology. SPB., 2004.
8. E.S chambers. New pedagogical and information technologies in an education system of M., 2000.
9. Jonassen, D. H., Reeves, T. C. Learning with technology: Using computers as cognitive tools, DH Jonassen (Ed.), Handbook of research for educational communications and technology, 2005.

Н.В. Дениварова

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ИНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ЖОБА ӘДІСІН ҚОЛДАНУ

Мақалада интернет-технологиялар арқылы жоба әдісін қолдану ағылшын тілін оқытудың тиімді тәсілдемесі ретінде қарастырылады. Мақаланың авторы жоба әдісін қолданудың мақсаты мен оны жүзеге асырудың негізгі талаптарын анықтаған. Бұл әдістің ағылшын тілін оқытудағы негізгі артықшылықтары айқандалған.

Түйін сөздер: жоба әдісі, шет тіліне оқыту, оқушылардың уәждемесі.

Н.В. Дениварова

**МЕТОД ПРОЕКТОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА
С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГИЙ**

В данной статье рассматривается один из эффективных подходов к обучению иностранному языку – метод проектов с использованием информационно-коммуникационных технологий. Автором определена цель использования метода проектов, а также основные требования к его осуществлению. Раскрыты основные преимущества данного метода при обучении иностранному языку.

Ключевые слова: метод проектов, обучение иностранному языку, мотивация учеников.

*«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы
Қарағанды облысы бойынша педагогикалық
қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты,
Қарағанды қ., Қазақстан
zhetpisbayeva.m@orleu-edu.kz, hairulina.g@orleu-edu.kz*

ПЕДАГОГТИҢ КОММУНИКАТИВТІК-ТІЛДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН МАЗМҰНЫ

Құралда мұғалімнің пән мен тілді кіріктіріп оқытудағы мақсатты кәсіби құзыреттіліктерінің компоненттері, сөйлеу жағдаятына сәйкес коммуникативтік тапсырмаларды шешуге арналған екі тілдің құралдарын білу және қолдануды қарастыратын ықпалдасқан сипаттағы коммуникативтік-тілдік құзыреттіліктің мазмұны мен құрылымы қарастырылған. Авторлар, көптілділік позициясынан қарағанда, барлық тілдік тәжірибелерде және тілдердің өзара әрекеттесуі жағдайында пайда болатын коммуникативтік құзыреттіліктерді оқыту тілдері қалыптастыратынына баса назар аударады. Тіл мен пәнді кіріктіре оқыту әдістемесінің айрықша ерекшеліктерінің сипаттамасы ұсынылған.

Түйін сөздер: көптілділік, коммуникативтік-тілдік құзыреттілік, пән мен тілді кіріктіріп оқыту, CLIL-мен оқытатын оқытушылардың Еуропалық стандарты.

Бірнеше тілді білу бүгінгі күні іскерлік пен сандық сауаттылық сияқты өмірге қажетті негізгі құзыреттіліктердің бірі болып табылады. Мемлекетіміз бен білім беру жүйесі адамдардың тілдік біліктіліктерін жетілдіру үшін тілдік білім беру саясатының тұтастығын, тұрақтылығын және бірізділігін қамтамасыз етуі тиіс.

Тілдердің дамуына жағдай жасау жөніндегі мемлекеттік саясатымыз қазақ (мемлекеттік) тілінің басымдылықпен дамуына бағытталған бүгінгі іс жүзіндегі тілдер иерархиясын түзетуге бағдарлануы тиіс. Мемлекеттік тіліміздің мәртебесін оны білу әр азаматтың өмірлік қажеттілігі болатындай және қазақстандық патриотизмнің құрамдас бөлігі болатындай дәрежеге көтеру керек.

Өндірістік-техникалық ортаға табысты бейімделудің кепілі ретінде орыс тілін жетік білу және зияткерлік дамудың әлемдік инновациялық ортасына ойдағыдай бейімделу үшін ағылшын тілін меңгеру аса маңызды.

Тіл саясатын Қазақстан Республикасында кезең-кезеңмен жүзеге асыру арқылы ұтымды әлеуметтік-лингвистикалық кеңістікті құру стратегиясын әзірлеу дәйекті болды [1]. Үштілді (көптілді) білім – әлемдік заманауи тенденцияларға толық сәйкес келетін ең келешекті стратегия. Еуропа одағындағы елдерде «Өмір бойы тілді үйрену» атты көлемді жоба жүзеге асырылады. Оның ең басты ерекшелігі – «білім берудің сапасы мен инклюзивтілігінің маңызды факторы» болып саналатын үштілді білім берудің тұжырымдамасында [2].

Тіл саясатын жүзеге асырудың маңызды аймақтарының бірі болып білім беру ұйымдары, сол елдің тұтас білім беру жүйесі болып есептеледі. Демократиялық, саяси, экономикалық реформалардың жүзеге асырылуы, әлеуметтік-экономикалық тұрмыстың жақсаруы білім мен тәрбие беру сапасын арттыруға, оқу тілдерінің оңтайлы үйлесуін қамтамасыз етуге жаңа мүмкіндіктер ашады. Соған орай білім беру жүйесін дамыту ісі мемлекеттік тіл саясатының және ел ішіндегі демографиялық жағдайлардың есебімен жүзеге асырылуы керек.

Педагогикалық тұрғыдан бұл жағдай тілдерді меңгерту саласындағы ресми доктриналар мен классикалық әзірленген ережелерді қайта қарастыруды қажет тұтты, яғни мемлекеттік тапсырыстың қайта бағдарлануы мақсатты

тұжырымдауларды қайта қарастырып, тілдерді оқыту саласындағы мақсаттарды жүзеге асыруды талап етті.

Л.С.Выготский көптілділіктің негізіне дамудың қоғамдық ахуалына сәйкес келетін, тілдерді оқытудың дұрыс құрастырылған жүйесі қалануы керек деп атап өткен. Мектептік және ЖОО жүйелері, мемлекеттің тіл саясаты ортақ мақсаттарды көздей отырып, бірігіп әрекет ете алады, сонда оның нәтижесі де максималды сәтті болмақ [3, 49].

Тілдік білім беру саласындағы бағдарламалық құжаттардың талдауы, көптілді/үштілді білім беру жағдайындағы педагогтердің кәсіби құзыреттіліктерінің сұрақтары бойынша ғылыми-теориялық, әдістемелік материалдардың зерттеулері бірқатар қайшылықтарды анықтауға мүмкіндік берді:

- *әлеуметтік-педагогикалық сипаттағы*: үш тілді меңгерген оқушыны тәрбиелеудегі қазақстандық қоғамның талабы мен пән мұғалімдерінің коммуникативтік-тілдік құзыреттіліктерінің жеткіліксіз деңгейде болуы;

- *ғылыми-теориялық сипаттағы*: зерттеу пәні бойынша ғылыми-теориялық және практикалық жұмыстардың қажеттілігі және оның жетіспеушілігі;

- *ғылыми-әдістемелік сипаттағы*: пән мен тілді кіріктіріп оқыту әдістемесінің едәуір мол әлеуеті және пән мұғалімдерінің оны пән мазмұнын сапалы меңгертуде, оқушылардың сөйлеу дағдыларын дамытуда пайдалана білмеуі.

Мақалада пәннің оқыту тілін белгілеу мақсатында «бірінші тіл», «екінші тіл», «үшінші тіл» түсініктері қолданылған. Халықаралық практикада тілді әлеуметтік және мемлекеттік құндылық ретінде айқындайтын жалпы жұртқа танымал «ана тілі», «ана тілі емес», «шет тілі», «мақсатты тіл» (ана тілінен кейін меңгерілетін тіл) сияқты түсініктер бар екенін айта кеткеніміз жөн. Осы қисынға сәйкес «қазақ тілін ана тілі ретінде», «қазақ тілін ана тілі ретінде емес», «орыс тілі ана тілі ретінде», «орыс тілі ана тілі ретінде емес» сияқты түсініктерді пайдалануға болады. Ғалымдар мұндай терминдік тәсіл «ана тілі» және «мектептің оқыту тілі» сияқты түсініктердің араласып кетуінен құтқаратынын айтады, себебі көпұлтты Қазақстан мектептерінде әр алуан ұлт пен этнос балалары білім алуда, олар үшін оқу тілі ана тілімен сәйкес келе бермейді» [4].

Қазақстандық білім берудің шынайы практикасында «бірінші тіл», «екінші тіл», «үшінші тіл» тезаурусы жиі қолданылады, бұл үштілді білім беру мазмұнын анықтайтын жаңартылған бағдарламалық құжаттарда да өз көрінісін тапты. Соған сәйкес мақалада авторлар «бірінші тіл», «екінші тіл», «үшінші тіл» түсініктерін қолданған.

Көптілділік/үштілділік әлеуметтік инклюзия принциптерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді, бұл қандайда бір этникаға немесе тілге тиесілі болғанына қарамастан, көптілді азаматты қалыптастыруға ықпалдасады.

Көптілді білім беру теориясы мен әдіснамасында көптілді тұлға деген түйінді түсінік бар. Ғалымдардың анықтауы бойынша, көптілді тұлға дегеніміз бірнеше тілдің белсенді тасушысы, құрылымдық тұрғыдан қарастырсақ, оның бойынан келесі қасиеттерді тануға болады:

- тілдік тұлға – индивидке сөйлеу әрекеттерін бірнеше тілде жүзеге асыруға мүмкіндік беретін психофизиологиялық қасиеттер кешені;

- коммуникативті тұлға – ауызша сөйлесу және әр алуан лингвоәлеумет өкілдерімен тілдесу құралы ретінде бірнеше тілдердің жиынтығын қолдану қабілеттілігі;

- сөздік немесе этносемантикалық тұлға – бірнеше тілдің лексикалық жүйесінде кірігіп көрініс табатын дүниетанымдық көзқарастардың, құндылықты бағыттың, мінез-құлық іс-тәжірибесінің симбиозы [4].

Бұл анықтама тілдік емес пәнді екінші/үшінші тілде оқыту жағдайында педагогтің коммуникативтік-тілдік құзыреттілігінің мазмұны мен құрылымын түсіну үшін маңызды болып табылады.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде «құзыреттілік» және «құзырлық» сияқты түсініктер қайсыбір авторлармен соңғы нәтижені көрсету үшін, енді бірімен тұлғаның әр алуан қасиеттерін сипаттау үшін қолданылады (Е.В. Бондаревская, А.А. Деркач, И.А. Зимняя, Н.В. Кузьмина, А.К. Маркова, Н.В. Мясичев, Л.А.Петровская и др.).

Бұл мақаланың аясында біз «құзыреттілік» деген түсінікке анықтама беруді немесе ұсынылған түсініктердің өзара айырмашылықтарын қарастыруды көздемейміз. С.Д. Якушеваның «Педагогикалық шеберліктің негіздері» атты оқулығында осы сұраққа қатысты ғалымдардың түйінді ой-пікірлері келтірілген [5]. Тек А.К. Маркова құзыреттілікке мамандық талаптарына сәйкес болу дәрежесінің жеке сипаттамасы ретінде анықтама береді және өзінің кәсіби іс-әрекеттерін игеру, келешек кәсіби дамуын жобалау қабілеттері ретінде арнайы құзыреттілікті бөліп қарастыратынын айта кеткен жөн.

Пәнді екінші/үшінші тілде оқыту жағдайында коммуникативтік-тілдік құзыреттілік кәсіби білім, білік, дағдының, кәсіби қабілеттіліктердің және кәсіби маңызды қасиеттердің жүйелері сияқты кәсіби құзыреттіліктер құрылымына енеді.

Коммуникативтік-тілдік құзыреттілікті біз алға қойылған коммуникативтік тапсырмаларға сәйкес тіл/тілдер құралдары арқылы әр алуан тілдік қызметте қарым-қатынас жасай алу қабілетілігі деп және әр алуан әлеуметтік және стильдік мәнмәтіндермен үйлесімді байланысқан пікір білдіру және түсіну, интерпретациялау деп түсінеміз.

Тілдік құрам тілдің негізгі деңгейлерін білу және пайдалану сипатымен айқындалады:

- фонетикалық – акцентологиялық нормаларды білу және дыбыстарды дұрыс артикуляциялай білу;

- лексикалық – тақырыптық топтасқан лексика негізіндегі тезаурустың қалыптасуы, белсенді және бейтарап сөздер қорының қалыптасуы;

- семантикалық – сөз мағынасын білу, оларды сөздің көпмағыналығын, синонимдерін және эмоционалдық нақыштарын ескере отырып, тура және ауыспалы мағынасына сәйкес қолдана білу;

- грамматикалық – грамматика нормаларына сәйкес және сөзжасам ережелеріне сай сөздерді дұрыс қолдана білу;

- синтаксистік – сөздердің тіркесуін білу және сөйлем құрып, ой-пікірді дұрыс құрастыру білігі.

Зерттеушілердің пікірі бойынша, педагогтің коммуникативтік-тілдік құзыреттілігіне келесі компоненттер енеді:

1. уәждеу (құзыреттілігін көрсетуге дайын болу, өзіндік тұлғалық дамуға қызығушылық таныту);

2. когнитивтік аспект (екі немесе одан да көп тілді білу, пәндік білім);

3. мінез-құлықтық аспект (әр түрлі стандартты және стандартты емес жағдаяттарда құзыреттілігін көрсете алу іс-тәжірибесінің болуы, қарым-қатынас барысында туындайтын мәселелерді тиімді шеше білу қабілеті);

4. құндылықты-мазмұнды аспект (құзыреттіліктің мазмұнына және оның қосымшасының объектісіне деген қарым-қатынас, мұғалімнің кәсіби ұшталуға дайын болуы);

5. эмоционалжы-жігерлі аспект (үдерісті және құзыреттілікті көрсету нәтижесын эмоционалды-жігерлі реттеу) [6].

Пән мұғалімінің коммуникативтік-тілдік құрылымы тек базалық пәндік және тілдік білім, біліктілікпен ғана анықталмайды, ол мұғалімнің өз кәсібіндегі білімді, іс-

тәжірибені, адамдармен қарым-қатынасты бағалай білу білігімен, оның кәсіптегі уәждері мен қалауларын сипаттайтын құндылықты бағдарларымен айқындалады. Педагогикалық қызметке қызығушылығын оятатын уәждері мен қалаулары іс-әрекеттердің нәтижелігі мен тиімділігіне себін тигізеді.

Коммуникативтік құзыреттілік өзге адамдармен ынтымақтасуға, өзара қарым-қатынас жасауға, сонымен қатар өзге көзқарастар мен пікірлерге, өзге ұстанымдар мен мәдени ерекшеліктерге төзімді болуға ықпал етеді. Мұғалімнің диалогке түсуге, ынтымақтасуға, қарым-қатынас жасауға, сұхбаттасушыны естуге және тыңдай білуге қабілетті болуы, сұхбаттасушының көзқарасын айқындайтын сұрақтарды қоя білуге және сұрақтарға берер өз жауаптарын нақты құруға, жекелеме пікірлерге демеу көрсетуде нақты дәлелдер айтуға қабілетті болуы; өзге адам пікіріне толерантты болуы, демократтық принциптерді қолдана отырып, өз пікірін қарым-қатынастағы өзге адамдардың қабылдау мүмкіндіктеріне қарай бейімдеу, әр жақтың пікірі мен қызығушылығын ескере отырып, туындаған шиеленістерді бейбіт жолмен шешу, коммуникацияның әр түрлі тәсілдерін қолдану қабілеттіліктері аса маңызды (сонымен қатар электронды да).

Орта білім беру мазмұнын жаңартуда барлық пән мұғалімдері тілдік мақсаттарды қалыптастыру керек деп қарастырылған. Пәнді екінші/үшінші тілде жүргізу жағдайында тілдік мақсат қысқа мерзімді сабақ жоспарының міндетті құрылымдық бөлшегі болып саналады.

Тілді үйренудің тиімді тәсілдерінің бірі сол тілде әлде бір пәннің мазмұнын меңгеру болып табылатыны белгілі. Қазақстанның орта мектептерінде 2000 оқу жылынан бастап оқу тілі қазақ тілді емес мектептерде «Казахская литература» пәні қазақ тілінде, оқу тілі орыс тілді емес мектептерде «Русская литература» пәні орыс тілінде жүргізілуде, бірақ практика көрсетіп отырғандай, екінші тілді үйрену деңгейін арттыруға мұның ауқымды ықпалы болмады. Мұны тіл мен әдебиет бойынша оқу бағдарламалары мен оқулықтардың дәстүрлі мазмұнда қалу себебімен және мұғалімдерге пәнді екінші тілде оқытуға әдістемелік көмек берілмегендігімен түсіндіруге болады.

Қазақстанның орта білім беру жүйесінде көптілді білім берудің әр түрлі моделі бар. Бұл модельдерде тіл жеке пән ретінде ғана берілмейді, басқа пәндерді оқу үшін де пайдаланылады. Қазақ-түрік лицейлері, Назарбаев зияткерлік мектептері, халықаралық «Мирас» және «Хэйлибери» мектептері әр жылдары бір уақытта бірнеше тілде білім алуды енгізе бастады. Осылайша қазақ-түрік лицейлерінде оқыту төрт тілде жүргізіледі: математика, информатика және жаратылыстану циклының пәндері – ағылшын тілінде; қазақ тілі мен қазақ әдебиеті, Қазақстан тарихы мен географиясы, мемлекет негіздері мен құқық, дүниежүзі тарихы – қазақ тілінде; дүниежүзі географиясы мен түрік тілі – түрік тілінде; орыс тілі мен әдебиеті – орыс тілінде.

Назарбаев зияткерлік мектептерінде 2014-2015 оқу жылынан бастап негізгі және жоғары мектептерде жеке пәндер үш тілде жүргізіле бастады:

- 4 пән қазақ тілінде: «География», «Қазақстан тарихы», «Қазақстан заманауи әлемде» және «Құқық негіздері»;
- 2 пән орыс тілінде: «Всемирная история» және «Информатика»;
- 7 пән ағылшын тілінде: «Математика»; «Химия», «Физика», «Биология», «Информатика»; «Экономика», «Жаһанды келешек және жобалау жұмысы».

Сонымен қатар Назарбаев зияткерлік мектептерінде үштілділік сыныптан тыс жұмыстың ажырамас бөлігі болып табылады: драмалық үйірмелер, дебаттық клубтар, телестудиялар үш тілде жұмыс жасайды, жобаларды қорғау және т.б. үш тілде жүзеге асырылады. «Назарбаев зияткерлік мектептерінің оқушыларына оқуға ұсынылған 100 кітап», «Wikipedia» және «TEDxNIS» клубтары, «Discover

Kazakhstan», «Туған елге тағзым» және тағы басқа бірқатар сыныптан тыс жобалар меңгерілген тілдік дағдыларды дамытуға ықпалдасады [7].

ЕҚЫҰ (ОБСЕ) Орта Азиялық білім беру бағдарламасының аясында Оңтүстік Қазақстан облысының оқу тілі өзбек тілді 19 мектептің базасында көптілді білім беру бағдарламасының пилотты бастамасы іске асырылып, бұл іс-тәжірибені оқу тілі ұйғыр тілді мектептерге тарату үдерісі қолға алынуда (А.Розыбакиев атындағы №153 мектеп-гимназия, Алматы қаласы). Пилотты мектептермен жүзеге асырылып жатқан бағдарламалар негізінде тілдік құзыреттіліктерді тек қана екінші тілде немесе шет тілінде дамытуды көздейтін ғана емес, ана тілін меңгерудегі қажеттіліктер де ескерілетін модель жатыр [8].

2014 жылдан бастап «Өрлеу» БАҰО» АҚ екінші тілді оқыту және тіл мен пәнді кіріктіріп оқыту әдістемелері бойынша, көптілді және көпмәдениетті білім беру менеджменті бойынша педагогикалық қызметкерлердің эксперттік әлеуеті мен біліктіліктерін арттыру бойынша ЕҚЫҰ (ОБСЕ) біріге отырып ұйымдастырылатын іс-шараларға қатысу арқылы көптілді және көпмәдениетті білім беруді жүзеге асырудағы асы білім беру ұйымдарының іс-тәжірибелерін зерттеуде.

Пәнді екінші/үшінші тілде оқытудың нәтижелігіне қол жеткізу үшін сабақта оқу үдерісін ерекше ұйымдастыру керек, сабақты жоспарлауға және мақсаттарын анықтауға, оқу барысында пәннің мазмұны мен тілді меңгеру үдерісін қатар қоладануға, бағалауға мүмкіндік беретін оқу материалдарын іріктеу тәсілдеріне өзгеріспен келу керек.

Тілдік емес пәндерді екінші/үшінші тілде оқытудың едәуір кең тараған және тиімді әдістемесі – тіл мен пәнді кіріктіріп оқыту.

Орта мектепте тіл мен пәнді кіріктіріп оқыту (Content and Language Integrated Learning, әрі қарай – CLIL) теориялық және қолданбалы зерттеулердің дамушы аймағын көрсетеді, мұндай оқытуды мектеп қалай жүзеге асыру керектігі туралы бірегей тұжырымдама жоқ.

Қазақстанның жалпы білім беретін мектептерінде үштілділік білім беру саясатын жүзеге асыру жағдайында CLIL қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде білім беру үдерісін ұйымдастыруға және жеке пәндерді сол тілдердің бірінде оқытуға қажетті жағдайларды жасау жолы арқылы ерекше өзектілікке ие болуда.

Қазақстанда CLIL-ді жүзеге асыру эпизодтық сипатқа ие және ол жүзеге асырылып жатқан болса, тек жеке білім беру ұйымдарының аясында ғана, мәселен НЗМ-де іске асырылуда. 2012 жылы Көкшетау және Талдықорған қалаларының НЗМ бастауыш сыныптарында орыс тілді балалардың қазақ тілін тереңдетіп оқу эксперименті басталды. Тілді тереңдетіп оқыту бағдарламасы қазақ тілді ортаны күшейтуге және қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретінде дамуын нығайтуға бағытталған. Қазақ тілі қоршаған ортаны танудың және оқу пәндерінің мазмұнын меңгерудің когнитивті құралы бола бастады [9].

Тіл мен пәнді кіріктіріп оқыту ғылыми әдебиеттерде қарастырылған көптілді білім берудің тұжырымдамалық негіздерінің әдіснамалық қағидаларына сәйкес жүзеге асырылуы тиіс:

- үздіксіздік қағидасы – жүйенің барлық компоненттерінің (мақсаттардың, міндеттердің, мазмұнның, әдістердің, тәсілдер мен түрлердің) көптілді білім беру деңгейлерінің арасындағы (вертикаль бойынша) байланысы, келісімі және келешектігі ретінде;

- сабақтастық қағидасы – жүйенің барлық компоненттерінің (мақсаттардың, міндеттердің, мазмұнның, әдістердің, тәсілдердің, түрлердің) көптілді білім берудің әр деңгейінде (көлденең бойынша) тұтастықты қамтамасыз ететін фактор ретінде;

- «білімнің екі рет енуі» қағидасы тілдік пәндерді оқыту арқылы және тілдік емес пәндерді оқыту арқылы тілді параллель меңгеруді қамтамасыз етеді (мысалы, химия, физика ағылшын тілінде оқытылады, Қазақстан тарихы, қазақ әдебиеті –

қазақ тілінде, орыс әдебиеті мен дүниежүзі тарихы – орыс тілінде оқытылады және т.б.). Этномәдени білім кеңістігіндегі тілдердің функционалдық белсенділік қағидасы қоғамның институционалды саладағы қажеттіліктері мен қызығушылықтарына сәйкес және институционалдықтан тыс және бейресми салаларда әлеуметтік жеке топтардың сұраныстарына сәйкес әр түрлі тілдерді белсенді түрде қолдануға жағдай жасауды білдіреді [4].

Әдетте әдебиетте CLIL «екі фокусы бар оқу тәсілі деп анықталады, мұнда қосымша тіл пән мазмұнын оқуға және үйрену үшін қолданылғандай, тікелей тілді оқу үшін де қолданылады» [10; 1]. Ол оқушыларды бірінші тілді оқуға уәждей отырып, екінші/үшінші тілді меңгеруде демеу көрсетуге бағытталған. Пән мен тілді кіріктіріп оқыту барысында тілді меңгеру пәнді меңгеру үдерісінің бір бөлшегі болып табылады, ал пәндік мазмұн тілді меңгеру сабақтарында пайдаланылады.

Келтірілген анықтаулар бұл тәсілдің маңызды ерекшеліктерін айырып көрсетуге мүмкіндік береді:

–CLIL бірінші тілге демеу көрсетеді және екінші/үшінші тілді меңгеруді күшейтеді, соған орай CLIL «екінші тіл тілдік емес пәндерді оқыту үшін қолданылатын оқытудың барлық түрлерінде қолданылады» деп анықталады [8; 37]. Әр елдің өзіне тән ерекшелігі бар тілдік білім беру мақсаттары белгілі бір әлеуметтік-экономикалық, саяси және мәдени дәстүрлерге сәйкес келетін осындай CLIL модельдерін енгізу арқылы жүзеге асырыла алады.

–CLIL оқытудың екі фокусы бар: тіл деңгейінде және пән мазмұнының деңгейінде. Бұл міндеттерді жүзеге асыру үшін сабақ берудің ерекше тәсілі қажет, онда тілдік емес пән екінші/үшінші тілде оқытылып қана қоймай, тіл арқылы оқытылады.

Пән мен тілді кіріктіріп оқыту барысындағы ерекшеліктерге қарамастан, шетелдің бірқатар зерттеушілері CLIL тілдің де, пәндік мазмұнның да берілуінің жаңа әдістемесі болып есептелмейді дейді.

CLIL – бұл тілдік және тілдік емес пәннің бірігіп оқытылуына арналған қолданыстағы әдістемелердің инновациялық комбинациясы. Сондықтан да кез келген білім беру жүйесінде CLIL-ді енгізуге арналған базалық элементтер бар деп қарауға болады. Демек жаңа когнитивті-коммуникативті кешендерді меңгеруге бағытталған көптілді білім берудің ұйымдастырушылық негізінде оқу іс-әрекетінің қағидалары мен тәсілдері жатыр (игерілетін пәндер аясында оқыту тілі). Олай болса оны әрекеттік те, жүйелік-ойлау әрекеттік те, атап айтқанда, педагогикалық қызметтің бүгінгі таңда белгілі болған барлық мәдениеттану парадигмасының ағымдары тең дәрежеде көрініс тапқан білім беру мазмұнының кіріктірілген типіне жатқызу керек [4; 153].

Тілді білу пәннің мазмұнын меңгеру құралына айналған кезде пән мен тілді кіріктіріп оқытуды әр алуан білім беру мәнмәтіндерінде жүзеге асыруға болады. Сонымен бірге тіл оқыту бағдарламасына енгізілген, сондықтан да пәндік материалды талқылау үшін тілдік ортаға кіру қажеттілігі Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартымен белгіленген оқу тақырыптарының мәнмәтінінде тілді қолдану уәжін арттыра түседі.

Пән мен тілді кіріктіріп оқыту барысында сабақты екінші/үшінші тілді де, пән мазмұнын да меңгерген мұғалім жүргізуі тиіс, бұл негізгі коммуникативтік дағдаларды да, академиялық, яғни «пәндік», тілдік дағдыларды да дамытуға ықпалдасады. Сонымен бірге мұғалім түрлі дидактикалық тәсілдер мен оқу құралдарын, бүгінгі күнгі жаңа технологияларды қолдана отырып, пәнді оқыту кезінде оқушылардың тілдік құзыреттіліктерін кеңейтеді және тереңдете түседі.

Бұл айтылғандардың барлығы мұғалімге жаңа кәсіби міндеттерді жүктейді – пәнді оқытып қана қоймай, тілді де оқыту (пән арқылы) қажетті әдістемелік білім мен білікті жақсы меңгеруді талап етеді. CLIL бойынша сабақ өткізу материалды беру мен

жұмысты ұйымдастырудың әр түрлі коммуникативті формаларын қолдануды, оған оқу материалдарын іріктеуді және тапсырмаларды дайындауды талап етеді. CLIL әдістемесі бойынша жұмыс жасайтын мұғалімнің белгілі бір құзыреттіліктері қалыптасуы керек, оларды педагогикалық мамандардың біліктілік арттыру жүйесінің мазмұнына және мақсатты дайындығына енгізу керек.

Пән мен тілді кіріктіріп оқытуға қажетті құзыреттіліктер CLIL-мен оқытатын оқытушылардың Еуропалық стандартымен белгіленген (әрі қарай – Стандарт) [11].

Стандарт CLIL-CD жобасының аясында құрастырылған, ол заманауи тілдердің Еуропалық орталығының кәсіби лингвистер Бағдарламасымен қаржыландырылады. Еуропа Кеңесінің қатысушы-елдерінің CLIL бағдарламасының ұйымдастырылуында, мазмұнында, қарқыны мен тілді таңдауында өзгешеліктер болғандықтан, пән мен тілді кіріктіріп оқытуға мұғалімдерді дайындаудың Еуропалық стандарты CLIL оқытушыларының макродеңгейлік әмбебап құзыреттіліктеріне баса назар аударады. Мұның барлығы мұғалімдерді CLIL мәнмәтінінде дайындаудың бағдарламалық мазмұнын зерттеу жолымен, сонымен қатар жалпыеуропалық консультациялар үдерісі бойынша бекітілген. Стандартта ұсынылған бағдарламалық модульдер оларды әр түрлі аймақтар мен ұлттық мәнмәтіндерде бейімдеуге мүмкіндік береді.

Стандарттың үш модулінде пән мен тілді кіріктіріп оқытатын мұғалімнің мақсатты кәсіби құзыреттіліктерінің жиырма компоненті ұсынылған:

Жеке рефлексия: Белгілі бір танымдық, әлеуметтік және эмоцияналдық дамуға бейімділік оқушылардың танымдық, әлеуметтік және эмоцияналдық дамуына ықпалдасатын фундамент болып табылады.

Пәндік және тілдік оқыту негіздері: Пән мен тілді кіріктіріп оқытудағы ең бастысы - оқушылармен және өзге де мүдделі тұлғалармен құрылымдық қарым-қатынас құрай алатын CLIL-ң негізгі сипаттамаларын және олардың ең үздік оқыту әдістемелермен байланысын түсіну.

Пәндік және тілдік құзыреттіліктер: CLIL-да пән мазмұнын жетістікпен оқыту, ең алдымен, тілді білумен байланысты, ал тілді тереңдетіп оқыту пән мазмұнына байланысты. Тілдер мен танымдық қабілеттіліктердің өзара байланысқан білімдегі зерттеушілік тәсіл пән мазмұнын да, тілді де меңгеруге ықпалдасады.

Әдіснама: Пән мен тілді кіріктіріп оқыту барысында дәстүрлі педагогика қағидалары жаңаша қолданылады. Екінші (үшінші) тілдің көмегімен оқу міндеттеріне байланысты дәстүрлі педагогиканың көптеген аспектілері қайта қарастыруды талап етеді. Әдіснама мен бағалауға қатысты бірқатар білім мен біліктер білім алушыларға маңызды да пайдалы оқу тәжірибесін құру мақсатында біріктіріледі.

Оқыту құзыреттілігін қалыптастыру: Мұғалімдер оқушылардың әлдеқайда дербес болуы үшін олардың өз бетімен оқуына және өзіндік бағалау жүргізуіне демеу көрсете білуі керек.

Әріптестермен ынтымақтасу: Пән мен тілді кіріктіріп оқыту жаңа педагогикалық ортаны құрады, мұнда педагогтер белгілі бір ортақ педагогикалық мақсаттарға жету үшін командаларға бірігеді. Командалық іс-әрекеттер аясында пән мұғалімдері мен тіл мұғалімдері шығармашылық ынтымақтастықта болады. Мұғалімдердің командадағы өзара әрекеттері әріптес-мұғалімнің мінезін зерттеуге, өз іс-әрекетін команданың басқа мүшелерінің мақсаты мен міндеттеріне бағдарлауға бағытталуы керек, бұл жоспарлау мен әрекеттерді коррекциялауды бірігіп атқаруды талап етеді. Сабақты бірігіп жоспарлау барысында педагогтер пән мен тілді меңгертудің мақсаттарын бірігіп келісіп, екі пән де оқытылып, пайдаланылатын терминдерді белгілеп, сөз орамдарын анықтап (едәуір жиі қолданылатын сөз тіркестері), пәнаралық байланыстың сипатын бірігіп айқындайды (ілгерінді, ілеспелі, кезекті байланыстар). Педагогтер көзделген міндеттерге жету үшін тең дәрежеде үлес қосқандай, біріккен жұмыстың нәтижесі үшін жауапкершілікті де тең бөліседі. Мұғалімдер жай ғана пәнаралық байланыстың жоспарын құрып қана қоймай,

командалық әрекет аясында шынайы бірігіп жұмыс жасайды. Әр мұғалім CLIL қолдану аясында командадағы әріптесінің жұмыс үдерісіне жанама немесе тікелей түрде қатысып, оқытылатын тілде пәнді оқыту мақсаттарына жету үшін және оқушылардың тілді үйренуі үшін практикалық жәрдем көрсетеді.

Бағыттар мен басымдылықтарды әзірлеу: CLIL тәсілінің барысында оқушылармен біріге отырып, олардың білім алу қажеттіліктерін анықтайтын және оқушылардың тілдік құзыреттіліктері мен қажеттіліктерін назарға алу үшін оқытуды түрлендіру жолы арқылы оқушыларға қолжетімді деңгейде пән мазмұнының басты тұжырымдарын жүзеге асыратын оқыту үдерісінің даралануы мен саралануы жүзеге асырылады.

Оқытудың толыққанды пәндік іс-тәжірибесін әзірлеу: Оқушылардың екінші (үшінші) тіл арқылы оқыту үдерісінің эмотивті жағын басқаруға талпынысын қолдау, пән мазмұнын белсенді талқылау үшін оқушылардың жұптық және топтық жұмыстарын ұйымдастыруға демеу көрсету.

Бағалау: CLIL тәсілін қолдану барысында формативті және жиынтық (суммативті) бағалауға фокусталған күтілетін оқу нәтижелерінің формасындағы нақты да дәл мақсаттары қойылуы керек, ең алдымен, пән бойынша мазмұн мен дағдыларды, содан соң екінші (үшінші) тілдегі тілдік дағдыларды бағалау керек. Екінші (үшінші) тілді оқыту нәтижелерін үш топқа бөліп қарастыруға болады: сөйлеу білігі мен дағдылары, лингвистикалық білім, мәдениетті түсіну (өз мәдениетінің құндылықтарын және мәдени көпқырлылықты түсінуді қалыптастыру).

Зерттеу және баға: CLIL мұғалімі әріптестерімен, өзге де мүдделі адамдармен, оқушыларды қоса отырып, ынтымақтасқан түрде оқу әрекеттеріне талдау жүргізуі тиіс, CLIL-ға және жалпы оқытуға (екінші (үшінші) тілді меңгерудегі, таным психологиясындағы және оқыту нәтижелігіндегі) маңызды болып табылатын негізгі табыстарды тұжырымдау керек және зерттеу мен бағалау нәтижелерін сыни тұрғыдан түсіндіруі тиіс.

Оқыту ресурстары мен оқыту ортасы: Пән мен тілді кіріктіріп оқыту үшін өзгеше ресурстар мен оқытудың қанық ортасы керек. Оқытудың өзгеше ресурстарына тіл білушілермен құрастырылған және оқу мақсаттары үшін арнайы бейімделмеген ауызша және жазбаша мәтіндер ретінде түсіндірілетін түпнұсқалы материалдарды жатқызуға болады. Толық жазбаша түпнұсқа мәтіндерді (заңнамалық және құқықтық актілер, баспасөз бетінде немесе Интернет желісінде жарияланған мақалалар) және жартылай түпнұсқа жазбаша мәтіндерді, яғни ғылыми және публицистикалық көздерден алынған бейімделмеген авторлық мәтіндерді енгізе отырып құрастырылған арнайы оқу құралдарының мәтіндерін қолдануға болады.

CLIL басқару: Пән мен тілді кіріктіріп оқытуды сапалы құру көптеген қатысушылардың, оның ішінде оқушылардың, ата-аналардың, CLIL мұғалімдерінің, басқа пән мұғалімдерінің және әкімшіліктің тұтас кешенінің еншісінде. CLIL мұғалімі кәсіби өзін-өзі басқару қағидаларын қолдануы керек, білім беру үдерісінің сыртқы және ішкі қатысушыларымен жұмыс істеуі тиіс, CLIL-ге қатысты этникалық сұрақтарды түсіндіру керек, оның ішінде гендерлік және өзге де инклюзивті ерекшеліктерді.

Сонымен, CLIL мұғалімінің коммуникативтік-тілдік құзыреттіліктеріне күтілетін нәтиже түріндегі келесі дағдыларды жатқызуға болады:

CLIL мұғалімі

- оқытудың өзгеше мақсаттары мен бағалау критерилерін құрай алады;
- оқытудың қажетті мазмұнын және оны жүзеге асырудағы кедергілерді айқындай алады;
- пән мазмұнындағы сабақтарда тілді оқытуға арналған стратегияларды қолдана алады (тілдік скаффолд);

–пән мазмұны мен тілге қатысты сын тұрғысынан ойлауды дамыту стратегияларын пайдалана алады;

–оқушылардың жеке іс-тәжірибелерін жаңа пәндік біліммен біріктіру дағдыларын дамытуға арналған стратегияларды пайдалана біледі (мысалы, тілмен, басқа пәндермен, жеке дүниетанымымен және мектептен тыс өмірмен);

–сыни дискурсты, себеп-салдарлық байланыстарды, тұлғааралық қарым-қатынастың базалық дағдыларды, когнитивті академиялық құзыреттіліктерді ескере отырып, тіл мен пәнді оқытуға демеу беру және жалпы оқу дағдыларын дамыту мақсатындағы стратегияларды қолдана біледі;

– пән мазмұнын, тілді және оқу дағдыларын дамыту үшін формативті және суммативті бағалау құралдарын қолдана біледі;

–өзгеше білім беру ресурстарын құрастыра/қолдана алады;

–оқушылардың мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне қарай саралауды жүзеге асыра біледі.

Сонымен CLIL мұғалімдерін оқытудың Еуропалық стандарты CLIL негізінде жұмыс істейтін мұғалімдердің кәсіби дайындығы мен даму бағдарламасын құрастыруға арналған құрал болып табылады.

Екінші тілде тарих пәнін оқытудың әлеуетін бағалау үшін орта мектеп білім беру жүйесінде пәндік-тілдік кіріктірілген оқытудың іске асырылуының SWOT-талдауы өткізілді (4-кесте).

Кесте 1. Мектептің білім беру жүйесінде пәндік-тілдік кіріктірілген оқытудың іске асырылуының SWOT-талдауы.

Позитивтік факторлар	
Мықты жақтары	Мүмкіндіктері
– тілдік ортаға бату – тілдік оқытудың мазмұндық бағыттылығы – екінші тілде қатынарудың маңызды мәнмәтіні – когнитивтік дағдылардың дамуы – бірінші тілмен қатар екінші тілде де дискурсивті біліктерді дамыту – басқа елдің мәдениеті туралы білімдерді иелену – маңызды мәнмәтінде тілдік құзыреттерді қолданудың арқасында уәжді нығайту – түлектердің бәсекеге қабілетін арттыру – төзімділікті дамыту	– пәндік мазмұн деңгейіндегі қатынаспен қатар күнделікті өмірде екінші тілді еркін игеру – еңбек нарығында талап етілуі – ақпараттық ресурстарға қолжетімдікті кеңейту
Негативті факторлар	
Әлсіз жақтары	Қауіптер
– екінші тілді оқушылармен игерудің төмен деңгейі – педагогтерде қажетті кәсіби білімдердің жоқтығы – тарих пәні мұғалімдерінің екінші тілді игерудің қажетті деңгейінің жеткіліксіздігі – қажетті оқу және дидактикалық материалдардың жоқтығы – пәндік-тілдік кіріктірілген оқыту әдістемесі бойынша тарих пәні мұғалімдері үшін біліктілікті арттыру курстарының жоқтығы – тарих пәні мұғалімдері мен бірінші және екінші тіл мұғалімдерінің өзара әрекеттесуінің төмен деңгейі	– оқу процесін ұйымдастыру кезіндегі қиындықтар – мұғалімдер мен оқушыларға жүктеменің артуы – тарих пәнін бастапқы кезеңде екінші тілде оқыту пәнді игеру процесіне жағымсыз әсер етуі мүмкін

Әрине CLIL тәсілін қолдану білім беру міндеттерінің айтарлықтай аясын шешуге мүмкіндік береді. Екінші/үшінші тілді және тілдік емес пәнді бір уақытта оқу кең спектрлі дағдыларды қалыптастыру мен оқытудың күтілетін мақсаттарына жетудің тиімді құралы болып табылады.

Сөйтіп, пән мазмұнын оқу екінші/үшінші тілмен кіріктіру кезінде келесі міндеттердің шешілуін талап етеді:

- 1) екінші/үшінші тілді пән мұғалімдерінің игерудің деңгейін арттыру;
- 2) пән мен тілді кіріктіріп оқыту қағидалары мен оқу нәтижелерінің бағалауына жауап беретін сабақты жоспарлау бойынша озық халықаралық және отандық тәжірибені талдау және зерттеу;
- 3) пән мен тілді кіріктіріп оқыту қағидаларына сәйкес оқу материалдарын құру негіздеріне мұғалімдерді оқыту.

Сонымен бірге пәнді екінші/үшінші тілде жүзеге асыру келесі әрекеттермен қамтамасыз етілу керек:

1) біліктілікті арттыру: мектеп басшылары мұғалімдердің уәжінде біліктілікті арттырудың мүмкіндіктерін кең қолдану міндетті. Біліктілікті арттыру курстарында оқуға, көптілділік білім беру сұрақтары бойынша семинарларға, тренингтерге, мектепшілік, аймақтық ғылыми-практикалық семинарларға, халықаралық конференцияларға қатысу педагогтердің кәсіби шеберліктерінің өсуіне ықпал етеді;

2) материалдық көтермелеу: екінші/үшінші тілде пәнді оқыту жағдайында педагогтың айтарлықтай қосымша күші талап етіледі, әсіресе осындай оқытудың бастапқы кезеңінде. Білім беру әкімшілігі мен мектеп басшылары мұғалімдердің уәждерін экономикалық ынталандыру мүмкіндіктерін қарастыру міндетті:

- екінші тілде пәнді оқыту үшін қосымша төлемді енгізу;
- жеткен табыстар үшін сыйлықақы беру;
- кәсіподақ есебінен жеңілдіктік жолдама беру;

3) бірлесіп жоспарлау үшін ұйымдастырушылық жағдайларды құру (орта және қысқа мерзімді жоспарлау): сабақтар кестесі, шығармашылық күн беру және т.б.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы [ЭР]. – Қолжетімді режимі <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1100000110>
2. Нурпеисова С.К., Азимбаева Ж.А. Внедрение полиязычного образования: опыт, проблемы и перспективы [ЭР]. Қолжетімді режимі <https://articlekz.com/article/11917>
3. Выготский Л.С. К вопросу о многоязычии в детском возрасте // Собрание сочинений: В 6 т. Т.3. Проблемы развития психики / Под ред. А.М.Матюшкина. – М.: Педагогика, 1983. – 368 с.
4. Жетпісбаева Б.А. Полиязычное образование: теория и методология: Монография. – Алматы: Білім, 2009. – 343 с.
5. Якушева С.Д. Основы педагогического мастерства: учебник для студ. – М.: Издательский центр «Академия», 2012. – 256 с.
6. Кульбаева Б.Т. Языковая компетенция как составляющая межкультурной компетентности // Қазақстан Республикасы ұлттық ғылымдар академиясының хабаршысы. – 2007 г. – № 3. – 113-117 бб.
7. Трехязычное образование Назарбаев интеллектуальных школ [ЭР]. Режим доступа <http://nis.edu.kz/ru/programs/trilingualizm/>
8. Стоянова А.П. Многоязычное образование в целях интеграции разнообразных обществ // Өрлеу. Үздіксіз білім жаршысы – Өрлеу. Вести непрерывного образования. – 2015. – №3(10). – 32-37 бб.
9. Джадрина М.Ж. Языковое погружение в Интеллектуальных школах: приобретенный опыт [ЭР]. Қол жетімді режимі <http://conference.nis.edu.kz/october2015ru/index.php/contactus->

2/contactus-4

10. Coyle D., Hood P., Marsh D. Content and language integrated learning. – London: Cambridge University Press, 2010. – 184 p.
11. European Framework for CLIL Teacher Education [ER]. Access <http://www.ecml.at>

М.А. Жетписбаева, Г.Д. Хайруллина

СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ КОММУНИКАТИВНО-ЯЗЫКОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГА

В статье рассмотрены компоненты целевых профессиональных компетенций учителя интегрированного обучения предмету и языку, содержание и структура коммуникативно-языковой компетентности как интегративной характеристики, включающей знание и использование средств двух языков для решения коммуникативных задач в соответствии с речевой ситуацией. Авторы обращают внимание на то, что с позиций полиязычия изучаемые языки образуют коммуникативную компетентность, которая строится на всем языковом опыте и в которой языки находятся в состоянии взаимодействия. Содержится описание отличительных особенностей методики предметно-языкового интегрированного обучения.

Ключевые слова: полиязычие, коммуникативно-языковая компетентность, интегрированное обучение предмету и языку, Европейский стандарт обучения преподавателей CLIL.

M. Zhetpisbayeva, G. Khairullina

STRUCTURE AND CONTENT OF TEACHER COMMUNICATIVE AND LANGUAGE COMPETENCE

The article deals with the components of target teacher professional competencies in Content and Language Integrated teaching, the content and structure of communicative language competence as an integrative characteristic, including knowledge and use of two languages to solve communication problems in accordance with the speech situation. The authors draw attention to the fact that from the standpoint of multilingual languages, the studied languages form communicative competence, which is based on all language experience and in which languages are at interaction. The article contains a description of subject-language integrated learning methodology distinctive features.

Keywords: multilingualism, communicative language competence, Content and Language Integrated Learning, European standard for CLIL teachers education.

Ж.Х.КАИРБАЕВА

«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы
 Қарағанды облысы бойынша педагогикалық
 қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты,
 Қарағанды қ., Қазақстан
 happasovna@mail.ru

БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУҒА АРНАЛҒАН ТАПСЫРМАЛАР ӨЗІРЛЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бұл мақалада оқыту үшін бағалауды биология пән мұғалімдерінің іс-тәжірибеге табысты енгізудің тәсілдері көрсетілген. Сабақта қалыптастырушы бағалау әдістеріне практикалық мысалдар келтірілген, мәселелерді шешу кезінде бағалау құралы білім алушылардың оқу жетістіктерін үшін, сондай-ақ тапсырмалар өзірлеуге қатысты ұсыныстар беріледі.

Түйінді сөздер: бағалау, қалыптастырушы бағалау, құзыреттілік, тапсырма

Бүгінгі таңда оқушыларды шығармашылыққа, ізденімпаздыққа баулу, олардың ойлауға қабілеттілігін арттыру білім жүйесінің нақты міндеттерінің бірі. Оқушы мұғалімнің негізгі, әрі жалғыз ақпарат көзі ретінде беретін білімімен шектеліп қана қоймай, оны әрі қарай өздігінен белсенділікпен жетілдіріп, оқытудың түпкі нәтижесіне танымдық іс-әрекет арқылы жетуі тиіс. Осылайша, әрбір оқушының жекелеген сұранысына сай танымдық ізденімпаздығын шығармашылықпен дамыту–оқу процесін ұтымды ұйымдастырудың алғышарты болып табылады [1].

Биологияны оқытуды ұтымды ұйымдастыру барысында ойларын шоғырландырып, солардың негізінде дүниеге ғылыми көзқарасын дамытуға мүмкіндік туғызады. Оқушылардың биология пәні бойынша білім және дағдылары деңгейін анықтау оның төмендегі өзіне тән ерекшеліктерімен байланысты. Биология пәні өсімдіктер, жануарлар және адам биологиясын қамтитын біртұтас жүйе болады. Сондықтан оқушылардың білім деңгейін анықтау кезінде биологиялық түсініктер, түрлі деңгейдегі биологиялық жүйелердің өзара байланысы және қоршаған ортамен байланысына аса назар аудару қажет.

Қалыптастырушы бағалау – оқудың бір бөлігі болып табылады және оқу үдерісінің өн бойында жүргізіледі. Қалыптастырушы бағалау арқылы мұғалім: оқушының оқуда қаншалықты «ілгерілегенін» өлшейді, өзінің оқыту әдісін өзгерту қажеттілігінің бар-жоғына талдау жасайды; қандай бағалау тәсілдері оқудың жақсы жүзеге асырылып жатқанын анықтауға мүмкіндік беретінін шешеді; қолданылған бағалау әдістерінің тиімділігін зерттеп, салыстырады; оқушылардың оқуы жайында барынша көбірек ақпарат алады, мысалы, ауызша сауалнамалар, оқушылардың топтық әрекеттері, тапсырманы өз бетінше орындау, тақырыптық зерттеулер, модельдеу және оны қадағалау арқылы қарастырылады [1]. Мұғалім оқушылар мен ата-аналарды кері байланыспен қамтамасыз етіп, пәнді зерттеуде, оны түсінуде көмекші болу арқылы оқушылардың жетістіктерін қадағалайды, сонымен қоса, дайындалған бағалау критерийлеріне сәйкес объективті көзқарасты ұстанып, оқушыларды оқуға ынталандырады. Оқушыны дамытуда қалыптастырушы бағалаудың мәні зор, сондықтан ол оқу үдерісіне қатысушылардың барлығына түсінікті де анық, оқушыны жетістіктерге ынталандыратын сипатта болуы тиіс. Осы орайда мұғалім жауап іздейтін сұрақтарды сипаты мынадай болуы мүмкін:

- өте жақсы және жақсы жұмыстардың бағалау критерийлері қандай болады?

- қанағаттанарлық және қанағаттанарлықсыз жұмыстардың бағалау критерийлері қандай болады?

- анықталған бағалау критерийлері оқушыларға, әріптестерге немесе сарапшыларға түсінікті ме?

- бағалау критерийлері анық және бір мәнді ме?

- әзірленген бағалау критерийлері бойынша бағаны белгілеу үлгісі қандай болуы тиіс?

- қандай күтілетін нәтижелер бағалауға тұрарлық маңызды болып табылады?

- осы білім, білік-дағдылар, құндылықтар оқушыға пайдалы ма, оларды өз өмірінде қолдана ма?

- оқушы оларды өмірде қаншалықты жиі қолданады?

Бағалау үдерісін зерделеу өте өзекті мәселе. Осыған қатысты зерттеулердің нәтижесі мұғалімдер оқушыларды бағалауда басшылыққа алатын нақты, ғылыми дәлелденген ережелердің жоқтығын көрсетеді. Осылайша оқушыларға баға қоюдың жүйесіздігі байқалады. Бұл оқушылардың қорғансыздығын қалыптастырып, оқушының «Мен-тұжырымының» төмендеуіне немесе өзіндік бағасын жоғарылатуына жол береді. Адамның тіршілік әрекеті көптеген факторларға тәуелді: білімділік (қабылдайтын, өңделетін материал көлемі), психологиялық (уәж, оқушылардың жеке тұлғалық ерекшеліктері), педагогикалық (әдіс-тәсілдерді таңдау), эмоциялық (алаңдаушылық деңгейі), адамгершілік (бірімді, нақты, анық, қатаң, икемді тәсілдер), т.б. Бағалау үдерісінде барлық факторлар бір-бірімен айланысты болып, бірін-бірі толықтырады. Білімділік немесе педагогикалық факторларды ғана жеке бағалауға болмайды, себебі басқа факторлар да оқу нәтижелеріне немесе бағалауға әсер ете алады. Баға оқушылардың білім, білік-дағдыларын әртүрлі критерийлер бойынша бағалау нәтижелерінен құралады, мысалы, зерделенетін материалдың көлемі, осы материалды түсіну және қолдану, материалды пәннің талабына сәйкес рәсімдеу, материал бойынша жазу жұмысына берілген уақытты пайдалана білу, т.б.

Мұғалімдердің тәжірибесі бағалауға арналған тапсырмаларды саралау, бағалаудың тиімді құралдары мен әдіс-тәсілдерін қолдану оқушылардың оқуға деген ынтасын арттырып, өзінің даму бағытын анықтауына оң әсер ететінін көрсетеді. Бағалауды жоспарлау үш кезеңнен тұрады:

1) Бағалаудың құрылымын анықтау және қолдану.

2) Дәлелдемелер жинау.

3) Бағалауға арналған тапсырма әзірлеу бойынша қорытынды.

Танымдық саладағы оқу мақсаттарының жіктелімі (Блум таксономиясы) бағалауға арналған тапсырмаларды әзірлеу және сараптау үдерісінде кеңінен қолданылады. Блум таксономиясы оқуды күрделілік деңгейінің өсуі бойынша алты танымдық деңгейге бөледі. Әрбір жоғары деңгей алдыңғы деңгейде меңгерілген дағдыларға негізделеді. Оқу мақсаттарын Блум таксономиясы бойынша жіктеуде және бағалау критерийлерін құруда мұғалім басшылыққа алатын зат есім мен етістіктерді дұрыс қолдану маңызды. Етістік таңдаған танымдық санатқа (деңгейге), ал зат есім оқушының меңгеріп, көрсетуі тиіс тапсырманың түріне бағытталған болуы керек. Төменде (1-кесте) көрсетілген кестелерде күрделілік деңгейінің өсуіне сәйкес танымдық үдерістің мазмұны көрсетілген.

1-кесте. Танымдық үдеріс

Білу	Оқушы ақпаратты еске түсіре ала ма? етістік + зат есім: тізім құру; терминдерді, даталарды, формулаларды анықтау; ұғымдарды атау; тізімді белгілеу; теореманы айту.
Түсіну	Оқушы идеясы мен мазмұнын түсіндіре ала ма? Етістік + зат есім: ұғымдарды санатқа жіктеу; материалды түсіндіру;

	әрекеттерді сипаттау; көзқарастарды сипаттамаларды салыстыру.
Қолдану	Оқушы ақпаратты таныс жағдайда немесе жаңа мазмұнда қолдана ала ма? Етістік + зат есім: қағиданы қолдану; процедураны орындау немесе енгізу.
Талдау	Оқушы берілген көлемді ақпаратты құраушы бөліктерге жіктеп, олардың әрқайсысының мазмұнын немесе олардың бір-бірімен байланысын анықтай ала ма? Етістік + зат есім: ретілігін зерттеу, нәтижені болжау.
Жинақтау	Оқушы жаңа идея, көзқарас, жаңа тәсіл немесе жаңа өнім ұсына ала ма? Етістік + зат есім: зерттеу жұмысын, идея, теория әзірлеу; жаңа мүмкіндіктер ұсыну; тың идеялар ойлап шығару.
Бағалау	Оқушы пікірді, шешім немесе мәселені шешу барысын негіздей ала ма? Етістік + зат есім: таңдауды, шешімді, қорытындыны сипаттау; берілген бағаны, әрекетті тексеру; баламасын, негізгісін таңдау.

Бұл кесте күтілетін нәтижені оқу мақсаттарына сәйкес қалай жоспарлауға және соған сәйкес бағалауды қалай жүргізуге болатынын көрсетеді. Оқу мақсаттары мен бағалау түрі Блум таксониясының бірнеше деңгейін қамтуы мүмкін. Бұл оқу мақсаттарының бірнеше танымдық деңгейге қатысты болуымен байланысты және бағалау үдерісі (2-кесте) де соған сәйкес жүреді.

2-кесте. Білімді меңгеру үдерісі

Фактологиялық білім	Оқушыға таныс болуы немесе оқушы білуі тиіс негізгі терминдер мен фактілер.
Концептуалдық білім	Базалық фактілердің арасындағы өзара байланыс, мысалы, санаттық жіктелімдер, модельдер, теориялар.
Процедуралық білім	Тәжірибелік білім, дәлелдеулер мен тәжірибе жұмыстарын жасау, өлшеу.
Метатанымдық білім	Өзін-өзі танудан бастап басқа адамдардың ойлау үдерісін түсіну және хабардар болу.

Тапсырма әзірлеу барысында неге назар аудару керек? Білім алушылар үшін жақсы практикалық тапсырма құрастыру – жай ғана техникалық жүзеге асыру емес, ол түсіну мәселесі, себебі олар алған білімін тәжірибеде қолданатын болады.

Тапсырмаларды құрастыру кезеңінде 3-кестеде көрсетілген кезеңдер мен сипаттамасына назар аудару арқылы тапсырма оқу мақсаттарына және тақырыпқа сәйкестендіріп, тапсырманың сапасын талдай отырып, өзгерістер енгізуге мүмкіндік бар.

3-кесте. Кезеңдердің сипаттамасы.

Кезең	Сипаттамасы
Жоспарлау	Құрастыруды анықтайтын құжаттарды, құрастыру мақсаттары мен міндеттерін анықтау.
Құрастыру	Оқу бағдарламаларын, спецификацияны қолдану, бағалау критерийлерін анықтау, тапсырма құрастыру.
Сараптама жасау	Тапсырманың сапасын талдау, материалды қайта қарау, өзгерістер енгізу.

Қолдану	Бөлінген уақыт пен жағдайды сақтай отырып, тапсырманы қолдану.
Талдау	Нәтижеге шолу жасау, өзгерістер енгізу.

Оқу мақсаттарын дәл тұжырымдап, үнемі есте ұстау өте маңызды; оқу мақсаттарының негізінде тиімді және мәнді практикалық тапсырма әзірленеді. Тапсырма жабық түрдегі немесе ашық түрдегі болуы мүмкін. Тапсырманың әр түрі нақты оқу мақсатына жету үшін қажетті және өзекті болып саналады. Жабық тапсырмалар педагогика мен психологияда кең тараған. Мұндай тапсырманы құрастыру оңай және олар оқушылардың түсінуіне де жеңіл. Тапсырманың дидактикалық мазмұныны сақталған жағдайда жабық тапсырмалардың ішкі құрылымы әр алуан болуы мүмкін. Бұр бір дидактикалық материал негізінде сандық және сапалық сипаттамалары әртүрлі бірнеше тапсырма дайындауға мүмкіндік береді (4-кесте).

4-кесте. «Шындық/Жалған» тапсырмаларының ерекшеліктері

Жан-жақтылық	Мұндай түрдегі тапсырманы түрлі оқу нәтижелерін өлшеу үшін бейімдеуге болады.
Жылдам балл қою	Балл қоюға көп уақыт кетпейді, балды есептеудің нақтылығы жоғары. Қолданбалы бағдарламалардың көмегімен дұрыс жауаптарды автоматты түрде есептеуге болады
Сенімділік.	Дұрыс құрылған сұрақтар оқушының оқу жетістігінің сенімді нәтижелерін беруі мүмкін.
Сұрақты талдау мүмкіндігі	Шындықты анықтау сұрақтарын талдау арқылы жетілдіруге болады.
Тиімділік.	Қолда бар материалдардан аз уақыт ішінде көптеген әртүрлі тапсырмалар құрастыруға болады
Түсінгенін тексеру	Шындықты анықтау сұрақтары зерделеген материалды түсінуін бағалауға пайдалы.
Қысқаша мазмұндалуы	Шындықты анықтау сұрақтары тез оқуға болатын бірнеше сөзден тұратын қысқа болуы мүмкін

4-кесте бойынша «Шындық/Жалған» тапсырмаларын құрастыруға қатысты ұсыныстарға назар салу:

–Тұжырым немесе сұрақты құрастыру тілі барынша қарапайым және оқушыға түсінікті болуы қажет.

–Сөйлемде барынша аз сөз қолданыңыз: оқушы өте ұзақ немесе күрделі тұжырымды оқуға көп уақыт жоғалтып, оның мазмұны бойынша Білімін көрсетуге уақыты жетпей қалуы мүмкін.

–Оқушылардан тұжырыммен бірге жазу/жазылымды интерпретациялау кезінде қате жібермеудің алдын алу үшін «Ш» немесе «Ж» деп жазуды сұраудың орнына, кестеде белгілеуді немесе «Ш-шындық» немесе «Ж-жалған» мағынасының астын сызуды ұсыныңыз.

–Егер сөйлем себеп пен салдар немесе алғышарты мен қорытындысы сияқты қарым-қатынасты көрсетсе, онда әуелі дұрыс бөлігі жазылады, ал екінші бөлігі өзгертіледі.

–Жауабында қандай да бір заңдылық байқалмау үшін шын және жалған тұжырымдарды кездейсоқ ретпен орналастырыңыз.

–Кең таралған жалған пікірлер мен көзқарастарды жалған тұжырым ретінде қолданыңыз.

–Сұрақты оның қате жауабы оқушыларды қызықтыратындай немесе дұрыс сияқты көрінетіндей етіп құрастырыңыз.

–Тапсырма екіұштылығы жоқ нағыз шындық немесе жалған болып табылатындай тұжырымдарға негізделуі қажет.

–Тұжырымды барынша қарапайым түрде беріңіз.

–Әрбір тапсырмада бір идея болуы тиіс.

–Оқушының дұрыс түсінуіне жеткілікті ақпарат қосыңыз.

–Мынадай сөздерден аулақ болыңыз: бәрі, әрқашан, әрбір, ешқашан, ешкім, көпшілігі, көбіне, жиі, сирек, бірнеше және т.б. [2].

–Мәтіннен, дәрістен немесе басқа материалдардан алынған дәйексөздерді қолданудан аулақ болыңыз, бұл оқушының көру қабілетін ғана тексереді.

–Жағымсыз мәлімдемелер мен ақпаратты қолданудан аулақ болыңыз.

–Таныс емес лексиканы қолданудан аулақ болыңыз.

Мысалы: Тұжырымдаманың шындық/жалған екенін анықтаңыз.

Тұжырымдама	шындық	жалған
Жүйке жүйесінің құрылымдық бірлігі нейрон		
Нейронда бірнеше аксон және бір дендрит болады		
Нейрондар арасындағы байланыс синапс		
Жүйке импульсының берілу бағыты дендрит-дене-аксон		
Дендритте миелинді қабық бар		
Рецептор сезгіш жасуша		
Сезгіш нейрон импульсты орталықтан жауап беретін мүшеге апарады		
Рефлекстік доға аксоннан басталады		

Тапсырманың екінші бір түрі, мысалы: Динозаврдың жойылуы

Динозаврлардың шамамен 65 миллион жыл бұрын болған жойылун түсіндіру үшін екі болжам ұсынылды.

А болжамы (астериодпен соқтығысу)	В болжамы (жаңартау атқылауы)
Аса үлкен астериод жермен соқтығысып қалғандықтан, динозаврлар жойылып кеткен. Соқтығысудың нәтижесінде өрт басталып, шаң мен күлдің бұлттары пайда болды. Сондан соң, ұзаққа созылған қараңғылық орнап, өсімдіктердің өмір сүруі мүмкін болмады.	Динозаврлар көптеген жаңартау аққылауы болғандықтан жойылып кетті. Атқылау нәтижесінде өрт басталып, шаң мен күлдің бұлттары пайда болды. Сондан соң, ұзаққа созылған қараңғылық орнап, өсімдіктердің өмір сүруі мүмкін болмады.

Ғалымдар осы болжамды зерттеп, үш келесі айғақты анықтады.

1 айғақ	2 айғақ	3 айғақ
65 миллион жыл бұрын астериод соқтығысынан Мехикода үлкен кратер пайда болды.	65 миллион жыл бұрын құрылған тау жыныстарында кридий құрамының үлкен деңгейі бар. Иридий элементі жер бетінде сирек	65 миллион жыл бұрын күл қабаттары құрылған. Осы қабаттарды Жер бетінің әр жерлерінен тапқан. Күл ормандар өртенгенде құрылады.

	кездеседі, бірақ ол жердің астыңғы қабатында, оның қойнауында болады. Оны сондай-ақ астериодтардан табуға болады.	

1-сұрақ: динозаврлардың жойылуы

Осы үш айғақтың әрқайсысы болжамның қайсысын растайды? Әрбір жолда «А» (Астероидпен соқтығысу), «В» (Жанартау атқылауы) немесе «Екеуі де» болжамның екеуінде қоршау керек.

Айғақ	Осы айғақ қай болжамды растайды
1. Кратер пайда болуы	А/В/Екеуі де
2. Тау жыныстарындағы иридий	А/В/Екеуі де
3. Күл қабаттары	А/В/Екеуі де

2-сұрақ: динозаврлардың жойылуы

Динозаврлар жойылып кеткендіктен, оларды қазбалы қалдықтар түрінде ғана табуға болады. Қазбалы қалдықтар туралы келесі айтылғандар дұрыс па, әлде бұрыс па? «Дұрыс» немесе «Бұрыс» дегенді әрбір айтылғанның жанында белгілеп керек.

Қазбалы қалдықтар туралы келесі айтылғандар дұрыс па?	Дұрыс немесе бұрыс па?
Динозаврлар жойылғанға дейін өмір сүрген өсімдіктердің қазбалы қалдықтары табылған.	Дұрыс/ Бұрыс
Қазіргі кезде өмір сүріп жатқан түрлердің қазбалы қалдықтарын табуға болады.	Дұрыс/ Бұрыс
Қазіргі кезде Жерде қазбалы қалдықтардың құрылу үдерісі жүрмейді.	Дұрыс/ Бұрыс

3-сұрақ динозаврлардың жойылуы

Бұрынға өткен тұру ортасы мен Жер экологиясы туралы толық мағлұмат алу үшін геологтар тау жыныстары мен қазбалы қалдықтарды зерттейді. Ғалымдардың кейбір ықтимал қолға түскен заттары мен олардың жасаған қорытындылары төмендегі кестеде көрсетілген.

Әрбір қорытынды сәйкес келетін тапқан заттан туындайды ма? Әрбір қорытынды үшін «Иә» немесе «Жоқ» дегенді қоршаңыз.

Қолға түскен заттар	Келесі қорытындыларды жасауға болады ма?	Иә немесе жоқ
Жағалау аймағындағы шөгінді жыныстарда динозаврлардың алуан түрлерінің жүген ізі табылған	Қайсыбір уақытта осы территорияларда динозаврлардың алуан түрі өмір сүрген	Иә/ жоқ
Территорияда мұнай мен тас көмірі табылған	Бұрынғы кезде осы территорияда белсенді жанартау әрекеті болған	Иә/ жоқ
Тай жүйесінің шыңында теңіз моллюскілерінің тасқа айналған қалдықтары баылған	Тайлар жер қабаты дестелерінің қозғалысының әсерінен пайда болған теңіз деңгейінің көтерілуі нәтижесінде пайда болған	Иә/ жоқ

Салыстыру және сәйкестендіру тапсырмасы

Сәйкестендіруге қатысты сұрақтар оқиға, мерзім, атаулар мен оқиға болған жерлерді білу маңызды болып саналатын жағдайда білімді тексерудің барынша тиімді тәсілі болып табылады. Сәйкестендіру тапсырмалары көптеп жасалған тәжірибелерді, олардың нәтижелерін, арнайы терминдер мен анықтамаларды есте сақтауды қажет ететін жаратылыстану ғылымында да қолдануға ыңғайлы.

Сәйкестендіру түрлері:

- 1) Терминдерді олардың анықтамасымен сәйкестендіру;
- 2) Бір-бірімен байланысты фразаларды сәйкестендіру;
- 3) Себебі мен салдарын сәйкестендіру;
- 4) Өлшем бірлікті басқа өлшем бірлігімен (одан ірі немесе ұсақ) сәйкестендіру;
- 5) Есепті оның шешімімен (жауабымен) сәйкестендіру.

5-кестеде сәйкестендіруге арналған тапсырмалардың түрлері көп. Оның қарапайым түрлерінің бірі – екі бағанды салыстыру тапсырмасы: бірінші бағанда жауап беруге тиісті сұрақ немесе тапсырма жазылады, ал екінші бағанда салыстыруды қажет ететін олардың жауаптары көрсетіледі. Бұл жағдайда бірінші бағандағы тапсырмалардың саны мен сәйкес жауаптар саны бірдей болады. Алайда, бұл жерде бірнеше қауіп бар: оқушылар жауапты болжамдап дұрыс табуы мүмкін, сонымен қатар, егер оқушы бір жауабында қателессе, одан ірі де қателікке ұрынады. Мынандай жағдай болуы да мүмкін: оқушы біреуінен басқа барлық сұрақ бойынша сәйкестікті дәл біледі, сонда жауабын білмейтін сұрақтың шешімі оқушыға өздігінен айқын болып шыға келеді. Дұрыс жауапты болжамдап табу мүмкіндігін азайтудың бірден-бір тәсілі – бірінші бағандағы сұрақтардың санына қарағанда екінші бағандағы жауаптардың санының көп болуы. Бұл жағдайда оқу материалы негізінде біртекті белгілері бойынша екі бағанан тұратын тапсырма анықталады. Екінші бағанда біріншісіне қарағанда бірнеше қатар артық болуы қажет, ең жақсы деген жағдайда екі есе көп болғаны дұрыс. Нәтижені өңдеу қолайлы болу үшін сол бағандағы позицияларды санмен белгілеу, ал оң бағандағыларды бас әріптермен белгілеу ұсынылады. Тапсырманы қолайлы психологиялық жағдайда қабылдап, ойланып жауа беру үшін жазу қарпінің өлшемінің де маңызы бар. Бағанның жоғары жағындағы тақырыпшалар бас әріптермен жазылады, бағандағы сөздер кіші әріптермен жазылады. Сол жақ бағандағы қатардың саны 4-5-тен аспауы қажет екенін ескерген жөн [3].

5-кесте. Сәйкестендіру тапсырмаларының артықшылығы мен кемшіліктері

Артықшылықтары	Кемшіліктері
Білу және түсіну деңгейлерін бағалау үшін қолайлы	Орындауға көп уақыт жұмсалады
Фактілері көп материалды тексеруге қолайлы	Жоғары деңгей дағдыларын бағалауға келмейді

Салыстыру және сәйкестендіру тапсырмаларын құруға арналған ұсыныстар:

- 1) Оқу мақсаттарын зерделеп, тапсырманың осы түрін қолданған қолайлы болатынына көз жеткізіңіз.
- 2) Сәйкестендіру тапсырмасындағы сұрақтарды шектеңіз. Сұрақтардың көп болуы тапсырманы оқуға, орындауға кедергі келтіруі мүмкін.
- 3) Оқуға кететін уақытты азайту үшін жауаптар мен сұрақтар тізімінде мүмкіндігінше тек қысқа фразаларды немесе жеке сөздерді қолданыңыз.
- 4) Бірінші бағанда барынша қарқынды сөздерді, ал екінші бағанда неғұрлым қысқа және қарапайым жауаптарды қолданыңыз.

5) Мүмкіндігінше жауаптар тізімін қандай да бір жүйемен реттеп орналастырыңыз(хронологиялық тәртіпте, әліпби бойынша, өсу/кему ретімен және т.б.).

6) Бір сұрақтың бірнеше дұрыс жауабы жоқ екендігіне көз жеткізіңіз (алайда, бір жауап бірнеше сұрақта қолданылуы мүмкін).

7) Сәйкестендіру тапсырмасын екі бетке бөлуден аулақ болыңыз, бұл тапсырманы орындау кезінде оқушыларға қиындық тудырады, сондай-ақ мұғалімнің тексеруіне де қолайсыз болады.

8) Тапсырманың нұсқауы (шарты) оқушыларға сәйкестікті орнатуға қатысты анық болғаны дұрыс. Барлық оқушылар тапсырманы бірдей түсінуі қажет. Тапсырма жауабы жалғыз және бір мағыналы болатындай етіп құрылғаны жөн.

9) Сәйкестендіру тапсырмасында барлығына ортақ ақпаратқа негізделетін сұрақтарды қолданыңыз.

10) Дұрыс жауапқа меңзейтін грамматикалық немесе басқа да белгілерді қолданудан аулақ болыңыз.

11) Сұрақтар бағаны нақты сұрақтардан немесе тапсырмалардан, тұжырымдардан және т.б. тұруы тиіс

Мысалы: Дәрумендер – денсаулық кепілі сәйкестендіру кестесі арқылы әрбір дәруменнің атқаратын биологиялық маңыздылығын бойынша орналастыру.

Сәйкестендіру кестесі

Химиялық атаулары	Биологиялық маңыздылығы
А (ретинол)	Тотығу-тотықсыздану реакция айналымына қатысады; көптеген ферменттер құрамына кіреді; ақуыз синтезіне қатысады; антиденелердің қалыптасуын жүзеге асырады; дентин, шөміршектің қалыптасуына қатысады, ішекке темір элементінің сіңірілу процесін күшейтеді;
Д (кальциферол)	Көмірсулар алмасуына қатысады; жүрек, бұлшықет, жүйке жүйесі мүшелерінің қызметін реттейді
С (аскорбин қышқылы)	Эпителий ұлпаларының дамуын, қалыпты өсуін реттейді; ферменттер жұмысын күшейтеді; көру пигменті – родопсиннің түзілуін қамтамасыз етеді; өсу витамині деп атайды;
В1 (Тиамин)	Сүйектердің қалыпты дұрыс дамуын қамтамасыз етеді; бұлшықет тонусын күшейтеді; ферменттер жұмысына әсер етеді; ағзадағы кальций алмасуын жүзеге асырады; күннің ультракүлгін сәулелері арқылы ағзада түзіледі

Көп таңдауы бар тапсырма – оқушының жауабы ұсынылған тізімнің көлемінде шектелген, дәйекті жауабы берілген сұрақ түріндегі тапсырма. Мұндай тапсырма екі компоненттен тұрады: тапсырманың мәтіні және жауап нұсқалары, мұндағы дұрыс жауап – тапсырманың кілті, дұрыс емес жауаптары – дистракторлар болып табылады. Тапсырманың мәтіні барынша қысқа бола тұрып, сұрақтың мазмұнын анық көрсетуі тиіс. Тапсырманың сауатты құрастырылуы өте маңызды. Тапсырма мәтінінің күрделі түрде берілуі тапсырманы түсінуді қиындатады. Тапсырма орфографиялық және грамматикалық ережелерді сақтай отырып құрастырылуы тиіс.

Мысалы: Қандағы CO_2 концентрациясының ұлғаюынан бастап адамдағы қалыпты тыныс алу мен тыныс шығару дұрыс реттілігін жазыңыз.

- 1) көкет жырылуы
- 2) оттегінің концентрациясы артуы
- 3) CO_2 концентрациясы артуы

- 4) сопақша мидағы хеморецепторлар тітіркенуі
  - 5) тыныс шығару
  - 6) көкет босаңсуы
-

Ашық тапсырмалар жоғары деңгейдегі когнитивтік дағдыларды тексеруге, аргумент келтіре алуға, жеке көзқарасын білдіруге, сыни ойлай алуға және т.б. арналған. Ашық тапсырмалардың жауабы ұзақтығына (көлеміне) қарай ерекшеленуі, бір немесе бірнеше сөздерден (қысқа жауап) толық аргументативті пайымдауларға (толық жауап) дейін өзгеруі мүмкін. Қысқа жауапты қажет ететін тапсырмаларда оқушылар бірнеше сөздерді, бір сөйлемді, қарапайым сызбаны немесе формуланы қолдана отырып, сұрақтарға қысқа нақты жауап беруі қажет. Толық жауапты қажет ететін тапсырмаларда бірнеше кезеңдерден тұратын түрлі сөйлемдерді, түсініктемелерді, сызбаларды немесе дәлелдерді қолдана отырып орындауы қажет. Толық жауапты қажет ететін тапсырмалар нұсқаларының бірі – эссе. Эссенің көмегімен тек жазылым дағдысы ғана тексеріліп қоймайды, сондай-ақ, берілген сұрақты немесе мәселені әр түрлі көзқараста қарастыру, берілген тақырыптың түрлі аспектілерін ашып көрсету, өз көзқарасын аргумент түрінде келтіру, мәселені шешудің жолдарын ұсыну және т.б. меңгеруі тексеріледі [4].

Ашық тапсырма құрастыруға қатысты ұсыныстар:

- тапсырмада немесе сұрақта анық және дәл тұжырымдаманы қолданыңыз;
- сұрақтарды ақпараттық және сұраулы бөлімдерге бөліңіз;
- оқушының жас ерекшелігін, мәдениетін және ақпараттың келелілігін ескеріңіз, яғни тапсырмалар оқушыға түсінікті, қолжетімді берілуі қажет;
- жауап үлгісін тиянақтаңыз, нұсқалардың барлық мүмкіндігін есепке алыңыз, берілген жауап үлгісін тапсырманы тексеру кезінде қолданыңыз;
- жауаптың әр бөлігіне жинақталған балды қалай бөлу қажеттігін көрсетіңіз;
- құрастырылған тапсырмалар мен жауап үлгілерін бағалауға әріптесіңізді қатыстырыңыз. Қажет болған жағдайда түзетіңіз, құрастырылған тапсырмаға өзгерістер енгізіңіз.

Мысалы: Адам дене жаттығуларын жасағанда жүрек соғуы жиілейді. Жаттығу барысындағы жүрек жұмысын сипаттаңыз және түсіндіріңіз.

Тапсырмаларды әзірлеуде қажетті ресурстарды іріктеуге арналған ұсыныстар: тапсырмада мәтін, график, диаграмма, сызба, бейне, аудио жазбалар, карталар, иллюстрациялар және т.б. түріндегі түрлі ресурстық материалдарды қолдануға болады. Ресурстық материалдар оқушыға қосымша көмек көрсету мақсатында немесе дереккөздері ретінде қолданылады. Ресурстық материалдарға қатысты тапсырмалар ақпаратты қайта өңдеу және түсіну, іздену дағдыларын тексеруге бағытталуы қажет. Тапсырмалардың әр түрлерін қолдануда олардың жеңілден күрделіге қарай логикалық реттілікпен орналастырылуы ұсынылады. Кез келген ресурстық материалдарға нақты нұсқау берілуі қажет. Ресурстық материалдарға мазмұндық, техникалық сипаты жағынан бірнеше талаптар қойылады.

Ресурстық материалдардың мазмұнына қойылатын талаптар:

- Ресурстық материалдарды іріктеу және құрастыруда тақырыпты, оқу мақсаттарын, бағалау критерийлерін ескеру қажет.
- Ресурстық материалдарды оқулықтардан, оқу құралдарынан немесе мектепте қолданылып жүрген дереккөздерінен қолданбаған дұрыс. Жауаптары берілуі мүмкін, мысалы, тапсырмада және ресурстық материалда бірдей сөздерді қолданудан аулақ болған дұрыс.

- Ресурстық материалдар ескірген тақырыптардан алынбағаны жөн, сондай-ақ оқушының денсаулығы мен жеке дамуына кері әсер ететіндей болмағаны дұрыс.
- Ресурстық материалдарда мәдени ерекшеліктер ескерілуі қажет.
- Ресурстық материалдардың техникалық безендірілуіне қойылатын талаптар:
- Ресурстық материалдың форматы оны орындауға болатындай техникалық мүмкіндіктерге сәйкес болуы қажет. Мысалы, видео және аудио жазбаларды тыңдау, иллюстрацияларды бейнелеу және т.б.
- Ресурстық материалды безендірудің сапасы тапсырманың күрделілік деңгейі мен орындау деңгейіне әсер етпеуі қажет.
- Әр оқушыға ресурстық материалдармен жұмыс жүргізуде бірдей жағдай жасалуы керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Критериалды бағалау жүйесінің кіріктірілген моделі. Әдістемелік ұсыныстар. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2018.
2. Оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесін енгізудің әдіснамалық және оқу-әдістемелік негіздері. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015.
3. Өңірлік және мектеп үйлестірушілеріне арналған критериалды бағалау бойынша нұсқаулық: Оқу-әдістемелік құрал // «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ /О.И.Можаева, А.С.Шилибекова, Д.Б.Зиеденова редакциясымен. – Астана, 2016.
4. «PISA-2015 халықаралық зерттеуінің негізгі нәтижелері» Ұлттық есебі, 2017 жыл/Құраст. С.Ырсадиев, А.Құлтуманова, Е.Сабырұлы, М.Аманғазы. – Астана: «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2017.

Ж.Х.Каирбаева

ОСОБЕННОСТИ СОСТАВЛЕНИЯ ФОРМАТИВНЫХ ЗАДАНИЙ ПО БИОЛОГИИ

В данной статье рассматриваются способы успешной реализации оценивания обучения из опыта работы учителей биологии. Даны примеры практического применения методов формативного оценивания на уроках, рекомендации по разработке заданий и по составлению инструментария для оценки учебных достижений обучающихся.

Ключевые слова: оценивание, формативное оценивание, компетентность, задания

J. Kairbaeva

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF TASKS FOR THE FORMATIVE ASSESSMENT OF BIOLOGY

This article discusses how to successfully implement learning assessments from the experience of biology teachers. Examples of practical application of formative assessment methods in the classroom, recommendations on the development of tasks and on the development of tools for assessing students' learning achievements.

Keywords: assessment, formative assessment, competence, tasks

ФАО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области» г.Караганда,
kushnir_m_p@mail.ru

РАЗРАБОТКА АВТОРСКОЙ ПРОГРАММЫ ПЕДАГОГИЧЕСКИМИ РАБОТНИКАМИ СИСТЕМЫ СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье проведен анализ понятия «авторская программа» и указаны отличительные особенности авторской программы. Основное содержание статьи посвящено описанию нормативных оснований для разработки авторской программы. Представлены структура авторской программы и технологическая цепочка ее разработки. Также выявлены основные затруднения, которые испытывают педагоги в процессе разработки авторской программы, и намечен один из путей их устранения.

Ключевые слова: повышение квалификации, авторская программа, структура авторской программы, затруднения в разработке авторской программы.

Актуальность разработки авторской программы обусловлена изменениями в Правилах проведения аттестации педагогических работников. Педагоги, претендующие на квалификационную категорию «педагог-мастер» должны иметь авторскую программу [1].

Определение понятия «авторская программа» в нормативно-законодательной базе Республики Казахстан не представлено. Рассмотрим определения, представленные поисковой системой *go.mail.ru*.

Например, Национальная педагогическая энциклопедия дает 3 определения авторской образовательной программы:

- нормативный ориентирующий документ творческой деятельности педагога, фиксирующий содержание курса, должен отражать научные и мировоззренческие направления содержания знаний и умений;
- результат исследовательской работы педагога по анализу уже имеющихся программ данной тематики, современных методик, инновационных технологий обучения, передового педагогического опыта;
- вид дополнительной образовательной программы, полностью созданной педагогом или коллективом педагогов, отличающейся новизной, актуальностью и предназначенной для решения определенной проблемы в дополнительном образовании [2].

В «Положении об авторской образовательной программе» Министерства образования и науки Пермского края авторской считается разработанная педагогическим работником или группой педагогических работников образовательная программа, существенно отличающаяся своим содержанием от типовых образовательных программ (теоретическими и методологическими основаниями, содержательным компонентом, технологией образовательного процесса) [3].

Наиболее полно понятие «авторская программа» рассмотрено в работе «Авторская программа. Методические рекомендации по разработке программ» к.п.н. Ильдаром Латыповым [4].

Если взять за основу трактовку указанного ученого, то можно охарактеризовать авторскую программу как программу, разработанную на основе Государственного общеобязательного стандарта образования, имеющую уникальную (авторскую)

концепцию построения содержания учебного курса, предмета, дисциплины (модуля) и удовлетворяющую следующим требованиям:

- a) разрабатывается одним или группой авторов;
- b) имеет оригинальную концепцию и построение содержания;
- c) отличается новизной и педагогической ценностью;
- d) отражает личностный опыт учителя в построении методической системы, реализующей индивидуальный стиль его деятельности [4].

Т.об., обязательными условиями авторской программы являются:

- актуальность;
- новизна;
- творчество;
- оригинальность.

Рассмотрим основания для разработки авторской программы.

В соответствии с Законом РК «Об образовании» [5] документом, определяющим цели, результаты и содержание обучения, организацию образовательного процесса, способы и методы их реализации, критерии оценки, определена образовательная программа.

Образовательные программы подразделяются на:

- общеобразовательные (типовые, рабочие);
- профессиональные (типовые, рабочие);
- дополнительные.

Типовые учебные программы разрабатываются в соответствии с требованиями государственных общеобязательных стандартов образования. Рабочие учебные программы – на основе соответствующих типовых учебных планов и (или) типовых учебных программ.

Учебная программа – программа, определяющая по каждому учебному предмету, каждой учебной дисциплине и (или) модулю содержание и объем знаний, умений, навыков и компетенций, подлежащих освоению.

В обновленном содержании образования Типовая учебная программа по предмету разрабатывается на основе принципа «спиральности» и реализуется в соответствии с долгосрочным планом, определяющим последовательность изучения разделов программы в течение учебного года. Распределение часов и последовательность изучения тем в четверти может варьироваться по усмотрению учителя.

Типовые учебные программы являются основой для создания рабочих учебных программ и ориентиром при разработке авторских программ.

Согласно Типовым правилам деятельности по видам общеобразовательных организаций (начального, основного среднего и общего среднего образования) [6] содержание образования в школе определяется рабочими программами и учебными планами, разработанными и реализуемыми в соответствии с Государственным общеобязательным стандартом образования. Особенно делается упор на комбинированных организациях образования (школа-гимназия, школа-лицей, школа-центр дополнительного образования).

Рабочая учебная программа разрабатывается применительно к конкретной организации образования. Она составляется по определенному учебному предмету и рассчитана, как правило, на учебный год. Учитель может внести региональный материал, установить последовательность изучения учебного материала, распределить часы между разделами и темами по их дидактической значимости, а также исходя из материально-технических возможностей школы.

Анализ Типовых правил деятельности по видам общеобразовательных организаций (начального, основного среднего и общего среднего образования)

показал, что можно выделить следующие виды учебных программ, реализуемых в организациях образования. Это:

- уже названные нами типовые и рабочие учебные программы;
- индивидуальные программы, которые разрабатываются для детей с особыми образовательными потребностями, в том числе обучающихся на дому, в соответствии с потребностями;
- программы по учебным предметам, входящим в состав вариативной части учебного плана;
- программы факультативного курса и дополнительных курсов по выбору учащихся (элективных), разрабатываемые с целью углубленного изучения предметов;
- программы вариативных и профессионально ориентированных спецкурсов, разрабатываемые в профильных школах, гимназиях и лицеях.

Типовые и рабочие учебные программы и индивидуальные программы не могут стать авторскими программами. Типовые, рабочие и индивидуальные учебные программы – это базовый (инвариативный) компонент, который отражает Государственный общеобязательный стандарт образования РК. При составлении рабочей учебной программы или индивидуальной учебной программы учитель выполняет функции составителя, что не предполагает присвоение ему авторского права на материал программы. Типовые учебные программы, в свою очередь, становятся основой для разработки авторской программы.

Остальные виды программ представляют вариативный компонент, который нацеливает учителя на использование разнообразных форм учебного процесса, внедрение современных методов обучения и педагогических технологий. Поэтому в современных условиях авторские программы создаются для занятий по выбору или элективных курсов.

Существуют различные точки зрения на виды авторских программ [7]. Мы приведем пример классификации в зависимости от степени авторства [3].

Первый вид – модифицированная программа, в основе которой одна или несколько традиционных образовательных программ одного предмета, а содержательная и методическая части в целом отличаются от традиционной образовательной программы на 10-15%.

Второй вид – инновационная программа – это любая программа, содержащая в себе более 50% новизны в содержательной, методической и (или) технологической части.

По нашему мнению, истинная авторская программа должна быть результатом исследовательской практики педагога и поэтому обязательно должна иметь более 50% новизны и оригинальности.

Как отмечают исследователи, создание авторской программы представляет собой достаточно сложный процесс, требующий также реалистической самооценки педагогом своих возможностей. Поэтому разрабатывая программу, автор должен быть готов ответить на вопросы:

1. В чем смысл программы?
2. Каким представляется результат реализации программы?
3. В чем новизна и степень авторства?
4. Соответствует ли авторская идея реальным потребностям обучающихся, их интересам и ожиданиям?
5. Какие преимущества от программы получают обучающиеся?
6. Есть ли необходимость в такой программе в вашем классе?
7. Есть ли достаточные условия (материальные, технические, финансовые) для осуществления программы в действительности? [8]

Структура авторской программы схожа со структурой других видов программ:

- титульный лист;
- пояснительная записка;
- содержание курса;
- учебно-тематический план;
- контрольно-оценочные материалы;
- список литературы.

Соответственно, содержание каждого компонента имеет свои особенности.

В пояснительной записке обосновываются актуальность разработки данной программы и ее новизна на основе противоречия, формулируются цели и задачи программы, ожидаемые результаты. Важно выделить отличия данной программы от уже существующих.

Раздел «Содержание курса» предполагает описание разделов и тем в соответствии с учебно-тематическим планом и содержания учебного материала.

Учебно-тематический план – это перечень разделов программы, подразделенных на темы, с указанием количества теоретических и практических часов, отведенных на каждый раздел и каждую тему. Между содержанием курса и учебно-тематическим планом должно быть строгое соответствие [4].

Раздел «Контрольно-измерительный материал» включает систему контролирующих материалов, позволяющих оценить уровень и качество знаний, умений и навыков по результатам изучения курса. Количество контрольно-измерительных материалов определяется учебно-тематическим планом [4].

В разделе «Список литературы» указываются нормативные и инструктивные документы в сфере образования, основная учебная и методическая литература, а также дополнительная, предназначенная для учителя и учащихся, при необходимости и для родителей.

Технология разработки авторских программ предполагает определенный алгоритм педагогической деятельности учителя и состоит из следующих этапов [4]:

1. Выбор и обоснование автором своей теоретико-методологической позиции.
2. Формулирование целей курса в соответствии с выбранными теоретико-методологическими позициями и целями обучения, выделенными в Типовой учебной программе.
3. Сопоставление ожидаемых результатов Типовой учебной программы с ожидаемыми результатами авторской программы для определения их совпадения и одновременно выделения уникальных результатов.
4. Отбор и структурирование содержания в соответствии с индивидуальными возможностями учащихся, которым оно адресуется.
5. Отбор уже существующих или разработка новых, оптимальных для каждой из структурных единиц программы педагогических средств, форм, методов организации процесса обучения и способов взаимодействия педагога и учащихся.
6. Создание контролирующих материалов.

Следует отметить, что предложенная последовательность выполняет функцию методического ориентира. При этом автор программы может оперировать предложенным маршрутом по своему усмотрению или выбрать свой путь.

Подводя итог вышесказанному, считаем необходимым остановиться на основных затруднениях, которые испытывают педагоги в процессе разработки авторской программы.

Приступая к разработке авторской программы, педагоги успешно используют собственный практический опыт, но испытывают затруднения в его описании и представлении в виде теоретических положений программы.

По наблюдениям экспертов, типичные проблемы педагогов при составлении авторских программ связаны с недостаточным уровнем методологической компетентности. В частности, есть определенные затруднения, связанные с умением

увидеть парадоксы в преподавании и обучении, определить конкретные педагогические проблемы, требующие эффективного решения. Поэтому первым затруднением становится корректное определение темы программы.

Во-вторых, педагогам сложно определить конкретные цели инновационных проектов, обеспечить логику «цель – задачи – ожидаемые результаты», делать аналитические выводы по результатам экспериментальной деятельности.

Третья группа затруднений связана с отбором содержания для учебно-тематического плана. Здесь важно отразить качественные отличия авторской программы, расширяя, углубляя или конкретизируя содержание базового курса, или представляя собственное видение достижения ожидаемых результатов.

Следовательно, возникает противоречие между мотивацией педагога к разработке авторской программы и недостаточным уровнем его готовности к проектированию данного документа.

Поэтому требуется специальное обучение педагогов разработке авторской программы. Вариантами обучения могут быть вебинары, семинары или курсы повышения квалификации.

Филиал АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области» имеет некоторый опыт по обучению педагогов разработке авторской программы. В 2018 году был проведен вебинар «Развитие навыков исследовательской культуры учителя», где представлены требования к авторской программе как результату исследовательской практики педагога. Также подготовлена программа семинара «Разработка учебной программы вариативного компонента» для педагогических работников системы среднего образования.

Поднятая проблема разработки авторской программы педагогами не исчерпывается темой одной статьи. Для поиска путей ее решения требуется ряд мер, первая из которых должна быть связана с нормативным определением понятия и описанием требований к разработке и утверждению авторской программы на государственном уровне.

Утвержденные требования должны быть размещены на сайтах Министерства образования и науки РК и учебно-методических центров при Управлении образования областей. Стандартизация требований, их прозрачность и доступность будет способствовать повышению качества разрабатываемых авторских программ и объективности их оценивания.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Об утверждении Правил и условий проведения аттестации педагогических работников и приравненных к ним лиц, занимающих должности в организациях образования, реализующих общеобразовательные учебные программы дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего образования, образовательные программы технического и профессионального, послесреднего, дополнительного образования и специальные учебные программы, и иных гражданских служащих в области образования и науки. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 27 января 2016 года № 83 [ЭР]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013317#z1>
2. Национальная педагогическая энциклопедия [ЭР]. – Режим доступа: <http://didacts.ru/termin/avtorskaja-obrazovatel'naja-programma.html>
3. Об утверждении Положения об авторской образовательной программе. Министерство образования и науки Пермского края [ЭР]. – Режим доступа: <http://docs.cntd.ru/document/423966265>
4. Латыпов И. Авторская программа. Методические рекомендации по разработке программ [ЭР]. – Режим доступа: http://spo.1september.ru/view_article.php?ID=200901514
5. Об образовании. Закон РК от 27.07.2007 № 319-III. - http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_

6. Об утверждении Типовых правил деятельности по видам общеобразовательных организаций (начального, основного среднего и общего среднего образования). Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 17 сентября 2013 г. № 375 [ЭР]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1300008827#z1>

7. Механизм разработки авторской образовательной программы [ЭР]. – Режим доступа: <https://pandia.ru/text/78/118/12533.php>

8. Рекомендации по составлению авторской образовательной программы [ЭР]. – Режим доступа: <http://dush-pol.ru/2014-01-26-10-01-57/2014-01-26-10-04-42/v-pomoshch-treneru-prepodavatelyu/206-rekomendatsii-po-sostavleniyu-avtorskoj-obrazovatelnoj-programmy>

М.П.Кушнир

ОРТА БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ ПЕДАГОГ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ АВТОРЛЫҚ БАҒДАРЛАМА ӘЗІРЛЕУІ

Мақалада «авторлық бағдарлама» ұғымына талдау жасалып, авторлық бағдарламаның басты ерекшеліктері көрсетілген. Мақаланың негізгі мазмұны авторлық бағдарламаны әзірлеу үшін нормативтік негіздерді сипаттауға арналған. Авторлық бағдарламаның құрылымы және оны әзірлеудің технологиялық тізбегі ұсынылған. Сонымен қатар педагогтардың авторлық бағдарламаны құрастыру үдерісінде кездесетін негізгі қиындықтары анықталған, және оларды жою жолдарының бірі белгіленді.

Түйін сөздер: біліктілікті арттыру, авторлық бағдарлама, авторлық бағдарламаның құрылымы, авторлық бағдарламаны құрастырудағы қиындықтар.

M. Kushnir

DEVELOPMENT OF THE AUTHOR PROGRAM BY SECONDARY EDUCATION SYSTEM PEDAGOGICAL STAFF

The article deals with the "author program" concept and identifies the distinctive features of the author program. The main content of the article is devoted to the description of the regulatory framework for the author program development. The structure of the author program and the technological chain of its development have been presented. In the article the main difficulties faced by teachers in the process of developing author program have been identified and one of the ways to eliminate them has been outlined.

Keywords: professional development, author program, the author's program structure, difficulties in developing the author program.

¹КГУ «Областная специализированная школа-интернат-колледж олимпийского резерва имени Алии Молдагуловой»
Управления физической культуры и спорта Карагандинской области,
²Филиал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу»
Институт повышения квалификации педагогических работников
по Карагандинской области
г.Караганда, Казахстан
glazaverblugonka@mail.ru, bigeldinova_b@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ МОТИВАЦИОННОЙ СФЕРЫ УЧАЩИХСЯ ОДАРЕННЫХ В СПОРТЕ

В статье рассматривается вопрос развития мотивационной сферы учащихся. Определены условия формирования положительной мотивации к учению, активизации творческих, познавательных возможностей в процессе обучения. Приведены результаты исследования мотивационной сферы учащихся областной специализированной школа-интернат-колледж олимпийского резерва имени А.Молдагуловой.

Ключевые слова: потребность, интерес, мотив, внутренняя мотивация, внешняя мотивация, учебная мотивация, мотивационная сфера, дети одаренные в спорте

Сегодня обществу нужны конкурентоспособные, теоретически мыслящие, квалифицированные специалисты. Перед школой все острее встает задача научить каждого ребёнка добывать знания самостоятельно, критически мыслить, видеть возникающие в реальной действительности проблемы, искать пути их решения, используя современные технологии [1].

Каждый педагог задается вопросами: почему одни ученики ориентированы на овладение новыми знаниями, приемами приобретения знаний самостоятельно, построения индивидуальной программы саморазвития, тогда как другие остаются равнодушными? Почему ученика увлекает стремление проявлять интеллектуальную активность, рассуждать, преодолевать препятствия в процессе решения задач, а не только полученные результаты? Каковы условия создания у обучающихся интереса к содержанию обучения и к самой учебной деятельности?

В этом контексте актуальным становится вопрос изучения мотивационной сферы учащегося, знание которого позволит учителю создавать условия, обеспечивающие развитие широких социальных мотивов учения и мотивов, непосредственно связанных с содержанием учебной деятельности.

Отношение обучающегося к учебному предмету, и в целом к учению, учитель характеризует через понятие «активность» ученика. При этом выделяет следующие компоненты:

- готовность выполнять учебные задания;
- стремление к самостоятельной деятельности;
- сознательность выполнения заданий;
- систематичность обучения;
- стремление повысить свой личный уровень и другие.

Изучение теоретических аспектов вопроса, позволило понять, что основой активности обучающегося являются его потребности, которые мотивируют его на действия.

Мотив (лат. moveo — «двигаю») — это обобщенный образ (видение) материальных или идеальных предметов, представляющих ценность для человека, определяющий направление его деятельности, достижение которых выступает смыслом деятельности [2].

Термин «мотив» разными исследователями понимается по-своему. Так, мотивация по В.К.Вилюнасу — это совокупная система процессов, отвечающих за побуждение и деятельность, а К.К.Платонов считает, что мотивация как явление психическое, есть совокупность мотивов.

По определению известных советских психологов А. Н. Леонтьева и С. Л. Рубинштейна, «мотив — это опредмеченная потребность» [3].

При этом с возрастом происходит развитие взаимодействующих потребностей и мотивов, изменение ведущих доминирующих потребностей и их иерархизации [4].

Мотивация является одним из основных понятий в психологии. Все психические процессы и явления как неотъемлемая часть структуры деятельности обусловлены именно мотивацией.

Впервые термин «мотивация» употребил в своей статье немецкий философ А. Шопенгауэр в статье «Четыре принципа достаточной причины».

Структура мотивации представляет замкнутую цепочку: потребность — мотивация — действия (поведение, направленное на удовлетворение потребностей) — цель (удовлетворение потребностей). Главное в мотивации — ее неразрывная связь с потребностями человека, которая делает поведение человека целенаправленным.

Таким образом, мотивация — это процесс побуждения к целенаправленной деятельности. Мотивация является осознанной причиной активности человека, направленная на достижение определённой цели, совокупность различных побуждений к определённой активности, которые порождают, стимулируют и регулируют эту активность.

Учебная мотивация определяется как частный вид мотивации, включенной в деятельность учения, учебную деятельность. Учебная мотивация определяется целым рядом специфических для этой деятельности факторов:

во-первых, она определяется самой образовательной системой, организацией образования, где осуществляется учебная деятельность;

во-вторых, — организацией образовательного процесса;

в-третьих, — субъектными особенностями обучающегося (возраст, пол, интеллектуальное развитие, способности, уровень притязаний, самооценка, взаимодействие с другими учениками и т.д.);

в-четвертых, — субъектными особенностями педагога и прежде всего системой его отношений к ученику;

в-пятых, — спецификой учебного предмета.

Учебная мотивация, характеризуется направленностью, устойчивостью и динамичностью. Устойчивость учебной мотивации исследовалась на материале изучения школьников в рамках концепции А.К. Марковой и изучения студентов группой исследователей под руководством Е.И. Савонько.

«...Мотивация учения складывается из ряда постоянно изменяющихся и вступающих в новые отношения друг с другом побуждений (потребности и смысл учения для школьника, его мотивы, цели, эмоции, интересы). Поэтому становление мотивации есть не простое возрастание положительного или усугубление отрицательного отношения к учению, а стоящее за ним усложнение структуры мотивационной сферы, входящих в нее побуждений, появление новых, более зрелых, иногда противоречивых отношении между ними» [5].

Ученые выделяют два основных типа мотивов: социальные мотивы учения и мотивы, связанные с содержанием учебной деятельности.

К познавательным мотивам относятся такие, как собственное развитие в процессе учения; действие вместе с другими и для других; познание нового, неизвестного.

К социальным – такие мотивы, как понимание необходимости учения для дальнейшей жизни, процесс учения как возможность общения, поддержка значимых лиц.

По мнению А.К. Марковой, и познавательные, и социальные мотивы могут иметь разные уровни.

1. Уровни познавательных мотивов:

- широкие познавательные мотивы (ориентация на овладение новыми знаниями – фактами, явлениями, закономерностями);
- учебно-познавательные мотивы (ориентация на усвоение способов добывания знаний, приемов самостоятельного приобретения знаний);
- мотивы самообразования (ориентация на приобретение дополнительных знаний и затем на построение специальной программы самосовершенствования).

2. Уровни социальных мотивов:

- широкие социальные мотивы (долг и ответственность, понимание социальной значимости учения);
- узкие социальные, или позиционные, мотивы (стремление занять определенную позицию) в отношениях с окружающими, получить их одобрение);
- мотивы социального сотрудничества (ориентация на разные способы взаимодействия с другим человеком) [5].

С.Л. Рубинштейн, Дж. Брунер др. предложили другую модель классификации учебных мотивов. Они разделяют мотивы на внутренние и внешние. Так Дж. Брунер в качестве внешних рассматривает мотивы, находящиеся в самом процессе учебной деятельности, в качестве внешних – мотивы, находящиеся вне учебной деятельности.

Почему кто-то хочет научиться решать задачи? Научиться решать что-то – это внутренняя мотивация. Внутренняя мотивация – это желание что-то сделать лишь потому, что это само по себе доставляет наслаждение. А наслаждение может доставлять: интерес; компетентность; любопытство; независимость. Ущерб внутренней мотивации наносит скудность поощрений, угрозы и сроки, оценка и контроль.

Основное правило: Если кто-то заставил тебя – это не внутренняя мотивация, – это внешняя мотивация.

Классификация М.В. Матюхиной во многом объединяет оба подхода. Она выделяет:

1. Мотивы, заложенные в самой учебной деятельности:

Мотивы, связанные с содержанием учения: ученика побуждает учиться стремление узнать новые факты, овладеть знаниями, способами действий, проникнуть в суть явлений и т.п.

Мотивы, связанные с самим процессом учения: ученика побуждает учиться стремление проявлять интеллектуальную активность, рассуждать, преодолевать препятствия в процессе решения задач, т.е. ребенка увлекает сам процесс решения, а не только получаемые результаты.

2. Мотивы, связанные с тем, что лежит вне самой учебной деятельности:

Широкие социальные мотивы:

- мотивы долга и ответственности перед обществом, классом, учителем, родителями и т.п.;
- мотивы самоопределения (понимание значения знаний для будущего, желание подготовиться к будущей работе и т.п.) и самосовершенствования (получить развитие в результате учения).

Узколичные мотивы:

- стремление заслужить одобрение, получить хорошие отметки (мотивация благополучия);
- желание быть первым учеником, занять достойное место среди товарищей (престижная мотивация).

Отрицательные мотивы:

- стремление избежать неприятностей со стороны учителей, родителей, одноклассников (мотивация избегания неприятностей) [6].

Анализируя мотивы учебной деятельности, необходимо не только определить доминирующий мотив, но и учесть структуру мотивационной сферы учащегося. А.К.Маркова подчеркивает иерархичность ее строения, включая в нее: потребность в учении, смысл учения, мотив учения, цель, эмоции, отношение и интерес.

Безусловно, доминирование определенных мотивов напрямую зависит от направленности индивидуальной личности. Центральными компонентами мотивационной сферы личности являются как потребность, влечение, так и определенные интересы, намерение, идеал, социально-психологические нормы, стереотипы и так далее. Но, так или иначе, мотивы вступают в борьбу за первенство, из-за чего личность отягощена внутренними конфликтами.

У каждого человека есть свои предопределённые потребности, нужды, которые стимулируют то или иное поведение, обращённое на удовлетворение этих же потребностей. Количество и уровень потребностей у каждого различный, и это определено разным образом жизни, условиями существования, уровнем организации и места в обществе.

Для анализа мотивационной сферы учения обучающихся важна характеристика их отношения к нему. Так, А.К.Маркова, определяя три типа отношения — отрицательное, нейтральное и положительное, приводит четкую дифференциацию последнего на основе включенности обучающегося в учебный процесс. Это очень важно для управления учебной деятельностью обучающегося. Автор подразделяет положительное отношение к учению на: а) положительное, неявное, активное, означающее готовность школьника включиться в учение; б) положительное, активное, познавательное; в) положительное, активное, личностно-пристрастное, означающее включенность обучающегося как субъекта общения, как личности и члена общества [5]. Другими словами, мотивационная сфера субъекта учебной деятельности многокомпонентная и сложна для учета и анализа.

Для успешной работы по формированию положительной мотивации учащихся специализированной школа-интернат олимпийского резерва имени А. Молдагуловой было проведено исследование мотивационной сферы учащихся школы.

Так как контингент учащихся нашей школы дети, одаренные в спорте, то нас интересовали как мотивы в спорте, так и мотивы в учебе.

Под спортивной одаренностью, мы понимаем комплекс природных качеств, дающих возможность достичь спортивных вершин в процессе многолетней тренировки. Выдающиеся спортивные достижения мы рассматриваем как результат взаимодействия наследственных факторов и влияния внешней среды.

Работа началась с изучения мотивов занятий спортом по методике А.В.Шаболтаса. Были выявлены доминирующие мотивы занятий спортом, присущие учащимся нашей школы. В дальнейшей работе по изучению мотивационной сферы учащихся, одаренных в спорте, хотелось выявить приоритеты мотивов: а) мотива учения, б) мотива занятий спортом. При диагностике мотивов учения было выявлено превалирование мотива получения знаний над мотивом получения отметки. Использовались методики, предложенные Е.П.Ильиным, Н.А.Курдюковой «Направленность на приобретение знаний» и «Направленность на отметку» соответственно [7]. Методика «Мотивы занятий спортом» А. В. Шаболтаса,

предназначенная для выявления доминирующих целей занятий спортом, включает в себя 10 мотивов, соответствующих определенным высказываниям:

1. Мотив эмоционального удовольствия (ЭУ)
2. Мотив социального самоутверждения (СС)
3. Мотив физического самоутверждения (ФС)
4. Социально-эмоциональный мотив (СЭ)
5. Социально-моральный мотив (СМ)
6. Мотив достижения успеха в спорте (ДУ)
7. Спортивно-познавательный мотив (СП)
8. Рационально-волевой мотив (РВ)
9. Мотив подготовки к профессиональной деятельности (ПД)
10. Гражданско-патриотический мотив (ГП).

Результаты исследования мотивов занятий спортом учащихся методом анкетирования показали, что доминирующими мотивами являются мотивы достижения успеха, социально-моральный мотив, гражданско-патриотический мотив (рис.1).

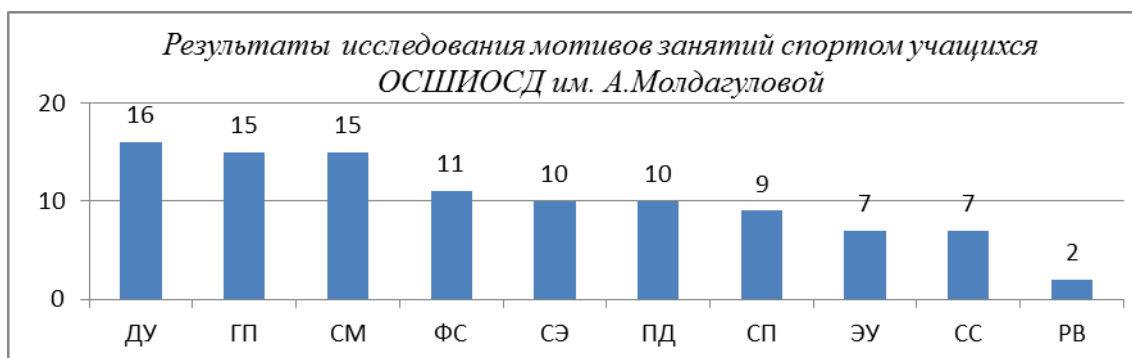

Рисунок 1. Результаты исследования мотивов занятий спортом

Мотив ДУ (16 баллов) – показывает стремление к достижению успеха улучшению личных спортивных результатов. Ему соответствует суждение: «Я регулярно тренируюсь, чтобы поддержать и повышать достигнутые результаты, чтобы добиваться поставленной цели».

Мотив СМ (15 баллов) – стремление к успеху своей команды, ради которого надо тренироваться, иметь хороший контакт с тренером и партнерами. Ему соответствует суждение: «Моя спортивная команда должна занимать лидирующее положение. Я хочу внести свой вклад в это дело. Я не хочу подводить своего тренера и товарищей, это заставляет меня больше тренироваться».

Мотив ГП (15 баллов) – стремление к спортивному совершенствованию для успешного выступления на соревнованиях для поддержания престижа коллектива, города, страны. Ему соответствует суждение: «Если я буду регулярно тренироваться, то смогу показывать высокие спортивные результаты, защищать честь своего коллектива, спортивного общества, нашей страны».

По доминирующим мотивам наибольший набор баллов проявляются на отделениях велоспорт, легкая атлетика и греко-римская борьба (табл. 1).

Можно было предположить, что для детей одаренных в спорте, спорт стоит на первом месте. В результате опроса выяснилось, что для 82% учащихся успехи в спорте важнее, чем успехи в учебе. По окончании школы, для 50% учащихся хороший аттестат одинаково важен, как и спортивные достижения. Поступили в школу, чтобы совместить получение знаний и спортивные достижения 95% учащихся, а 5% считали, что здесь легче учиться.

Таблица 1. Данные по результатам исследования мотивов занятий спортом

<i>Вид спорта</i>	<i>Дзюдо</i>	<i>Вольная борьба</i>	<i>Греко-римская борьба</i>	<i>Бокс</i>	<i>Легкая атлетика</i>	<i>Вело-спорт</i>
<i>Мотивы (баллы)</i>						
<i>ДУ</i>	11	16	17	11	15	15
<i>ГП</i>	12	13	14	12	17	16
<i>СМ</i>	14	16	13	16	13	14
<i>ФС</i>	6	11	15	10	8	11
<i>СЭ</i>	10	8	8	7	10	15
<i>ПД</i>	10	9	8	14	9	5
<i>СП</i>	9	11	14	9	10	11
<i>ЭУ</i>	12	6	9	9	2	7
<i>СС</i>	5	5	9	4	9	5
<i>РВ</i>	1	4	3	1	0	2

52% поступили в школу по совету тренера, родителей, а 48% поступили потому, что в школе созданы, удовлетворяющие их условия для совмещения учебы со спортом.

При исследовании мотивов получения знаний и отметок выяснилось, что 61% отдают предпочтение знаниям (рис 2.).

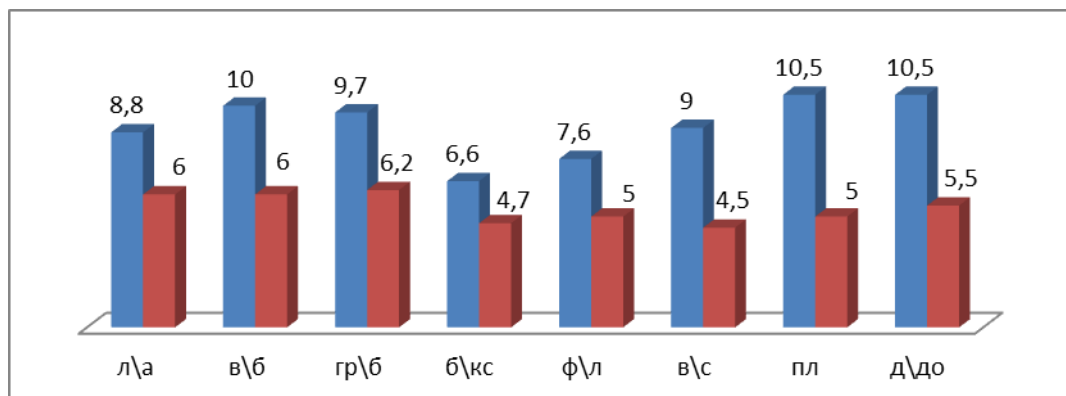

Рисунок 2. Диаграмма преваляирования мотива знаний над мотивом получения отметки по видам спорта

Данные методики позволили педагогам выявить доминирующие мотивы и усилить работу по формированию положительной мотивации к учению. Результаты опроса учащихся могли выявить склонности учащихся к отдельным учебным дисциплинам, позволили определить направления для дальнейшей работы по повышению положительной мотивации в спорте и в учебе.

Результаты нашего исследования также показали, чем активнее методы обучения, тем легче заинтересовать ими учащихся. Основное средство воспитания устойчивого интереса к учению — использование таких вопросов и заданий, решение которых требует от учащихся активной поисковой деятельности.

Большую роль в формировании интереса к учению играет создание проблемной ситуации, столкновение учащихся с трудностью, которую они не могут разрешить при помощи имеющегося у них запаса знаний; сталкиваясь с трудностью, они убеждаются в необходимости получения новых знаний или применения старых в новой ситуации. По мнению учащихся, интересна только та работа, которая требует постоянного напряжения. Легкий материал, не требующий умственного напряжения,

не вызывает интереса. Преодоление трудностей в учебной деятельности – важнейшее условие возникновения интереса к ней. Трудность учебного материала и учебной задачи приводит к повышению интереса только тогда, когда эта трудность посильна, преодолима, в противном случае интерес быстро падает.

Итак, мотивация оказывает самое большое влияние на продуктивность учебного процесса и определяет успешность учебной деятельности

Таким образом, полученные результаты служат основой программы организации условий для развития мотивационной сферы. При этом следует помнить:

- Осмысленная деятельность учителя – осмысленное обучение.
- Развитие внутренней мотивации – это движение вверх.
- Приглашение к сотрудничеству – основа эффективной мотивации себя и других.
- В ситуации неуспеха ученика педагогу следует объяснить недостаточностью затраченных им (учеником) усилий.
- Продуктивность деятельности зависит от силы эмоций, которые сопровождают эту деятельность.
- Любознательность и познавательный интерес.
- Взаимоотношение педагога с учащимися и учебная мотивация.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Государственные общеобязательные стандарты образования всех уровней образования [Электронный ресурс]. Режим доступа <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669>
2. Божович Л.И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка // Изучение мотивации поведения детей и подростков. – М., 2002. – С.41-42.
3. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции. – М., 1971. – С. 35-39.
4. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии. – СПб.: Изд-во: «Питер», 2002. – 720с.
5. Маркова Л.К., Матис Т.А., Орлов Л.Б. Формирование мотивации. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
6. Мотивация учения /Под ред. М. В. Матюхиной. – Волгоград. 1976. – С. 50.
7. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Изд-во: «Питер», 2011. – 512 с.
8. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога. В 2 ч. Часть 1. Система работы психолога с детьми разного возраста: практич. пособие / Е. И. Рогов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во «Юрайт», 2014. – 412 с. [Электронный ресурс]. Режим доступа http://urss.ru/PDF/add_ru/171526-1.pdf
9. Мотивационная сфера личности [Электронный ресурс]. Режим доступа https://studwood.ru/913213/psihologiya/motivatsionnaya_sfera_lichnosti.

Б.К. Окасова, Б.Н. Бигельдинова

СПОРТҚА ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҢЫТАЛАНДЫРУШЫ САЛАСЫН ЗЕРТТЕУ НЕГІЗГІ НӘТИЖЕЛЕРІ

Мақалада оқушылардың ынталандырушы ортасының даму мәселесі қарастырылады. Білім алуға деген оңтайлы уәждемені қалыптастыру мен оқу үдерісінде оқушылардың танымдық қабілеттерін белсендіру шарттары айқындалған. А.Молдағұлова атындағы облыстық мамандандырылған мектеп-интернат-колледжі оқушыларының ынталандырушы ортасын зерттеу нәтижелері келтірілген.

Түйін сөздер: қажеттілік, қызығушылық, уәж, ішкі уәж, сыртқы уәж, оқуды ынталандыру, ынталандырушы орта, спортқа дарынды

B.K. Ocasova, B.N. Bigeldinova

SOME RESEARCH RESULTS OF MOTIVATIONAL SPHERE OF STUDENTS GIFTED IN SPORT

The article deals the question of improvement of students' motivational sphere. The condition of formation the positive motivation for learning and activation of students' cognitive abilities in the learning process were identified. The results of the study of the motivational sphere of students of the regional specialized boarding school-college of the Olympic reserve named after A. Moldagulova were given.

Key words: need, interest, motive, internal motivation, external motivation, learning motivation, motivational sphere, gifted in sports

DEVELOPING CRITICAL THINKING SKILLS THROUGH LISTENING AND SPEAKING

In this article discusses the effective management of teaching in accordance with the strategy for develop of skills listening and speaking in English lessons. During gradual learning, students develop listening and speaking skills through critical thinking, which allows students to recognize a wide range of subjective analyzes, develop self-awareness and see the connections and complexities of the problem, allow them to use their skills in any situation and become competitive in the future.

Keywords: critical thinking, techniques, listening and speaking skills, approach, integration.

Teaching students to become effective thinkers is recognized as an important goal of education nowadays. If students are to function successfully in a highly technical society, then they must be equipped with lifelong learning and thinking skills necessary to acquire an information in the changing world .The aim of this article is to search how critical and creative thinking skills help in all the skills of teaching English and understand what the thinking skills are and how to help your students to develop their thinking skills in the English Language.

In the twentieth century, the ability to engage in careful, reflective thought has been viewed in various ways: as a fundamental characteristic of an educated person, as a requirement for responsible citizenship in a democratic society, and, more recently, as an employability skill for an increasingly wide range of jobs.

Critical thinking is an important and vital topic in modern education. Using critical thinking skills in the English language classroom encourages learners to evaluate ,analyze, argue, agree, explain, criticize their thinking and form conclusions about knowledge they already have as well as information they will gain in the future. To activate and develop critical thinking in their students, English language teachers need to put tasks and activities and make their teaching programs and materials to promote critical thinking.

Developing listening and speaking skills through critical thinking enables learners to recognize a wide range of subjective analyses, to develop self-awareness, and to see linkages and complexities of the issue. Teachers should facilitate and encourage creative and critical thinking skills by viewing their learners differently from what they had presumed. They also need to change their pedagogical views and adopt a more flexible attitude towards their teaching and not to be dependent on textbooks. Also needed is the change of teachers' views of themselves. They are not providers but thinkers who constantly think of what could be done to encourage creative and critical thinking in their learners.

Teachers of English can use critical and creative thinking skills in various teaching skills as reading, listening writing, and speaking .Before giving the new theme it would be very effective to use critical thinking questions for brainstorming the new topic.

The following questions might be helpful in order to check student's knowledge on the new topic and to know how well they know the topic. Questions should depend on the theme.

If you take real life themes for discussions which your students experience in their own life your lessons will be more effective. Every student will be eager to take part participation in the discussion with high interest, because they know well the topic you are

discussing. This approach makes to speak even shy students. You shouldn't interrupt your student or correct his grammar mistakes while he speaking. He should express his point of view on the given topic freely.

Socratic questioning tool is very helpful for using critical thinking skills in speaking. Socrates was one of the greatest educators who taught by asking questions and drawing out answers from his pupils. Here are types of questions that Socrates asked his pupils.

Leading questions make the students create more opinions solve the problem and come to conclusions. Students can create negative and positive statements, attitudes and conclusions. Students achieve success through brainstorming, research, writing, problem solving and group work. Here is a situation which makes a contribution to the solution of the problem of becoming an English language as an official language in the world. The following situation helps them to develop their critical thinking skills and prepare students to listen . There are 'tools' that teachers can provide for learners that can enhance learners' speaking and listening abilities. These include developing:

- ✓ learners' confidence,
- ✓ their listening abilities for different contexts
- ✓ their understanding of spoken grammar and features of spoken language.

By developing learner awareness of these different elements the learners have a number of tools they can use for learning spoken language that can be applied to any context. The aim of this is to encourage learner independence which not only trains learners to function better during study, but also ensure that learners continue to acquire language skills outside the classroom or your lessons.

By developing learners' listening abilities, a teacher is enabling learners to participate at an early stage in the communication exchanges that are happening in their community.

The importance of developing confidence in learners lies in the premise that in the early stages of language acquisition, the learner's main objective is to establish meaning of the language at all cost. Often taking considerable effort, there is little time left to focus on the actual form of words used.

To develop learner confidence in listening skills, learners can be encouraged to listen for different parts of the input and develop hypotheses about the speakers intended meaning. This encourages learners to become familiar with not understanding every word of spoken or written input and to become more confident in extracting meaning from a partially understood text.

The importance of Pre listening:

Decide on a topic of interest to your student. Develop pre-listening exercises using discussion questions or a mind-map to build up their vocabulary, activate their existing knowledge of the topic and provide them with the background needed to understand the text.

If you were focussing on building up techniques for casual conversation you could focus on asking for clarification, topic changes or giving feedback in casual conversation.

The following is an example using clarification techniques:

Pre listening

Step 1: Ask your student if they know how we ask for clarification in casual conversation and when we use it. If they are unclear, provide the following examples and explain how and when they are used in casual conversation. Develop a natural text that uses these techniques for seeking clarification so they can see them in use.

Listening:

Step 2: Play a tape or cd or read a passage to your student. Ask them to listen just for the gist of the text, rather than exact meaning of every word.

Ask your student questions about what they heard, what kind of text it was what was the function (to persuade, inform), what kind of tone was it (happy, sad, excited, angry, instructional etc). How did they know? What else did they recognise about the passage?

Step 3: Play the text again and ask your student to identify how clarification was sought in the text.

Give your student a list of different forms of asking for clarification. Play the text again and ask them to tick which ones they hear in the passage.

Step 4: Provide your student with information gap activity where you write down the different forms of clarification which are used in the text with some words missing.

Play the text again and ask them to listen for the missing words.

Post listening

You could then practice asking for clarification with your student afterwards.

Step 5: Begin a basic conversation with your student, mumble some sentences so that they can't understand you and have to practice asking for clarification. You could also cover pronunciation and stress in this activity.

Other useful listening activities to raise learners' awareness and provide them with useful strategies:

- ✓ With recorded speech, many texts are not as authentic as natural conversations that happen between people. If you have a recorder, try recording yourself chatting to a friend or family member in as natural a way as possible.

- ✓ The register of the speech – the situation and context in which it occurs impacts greatly on the language used, the tenor or relationship between speakers, the degree of formality and the mode i.e. whether it is face-to-face, over the telephone, pre-recorded etc. These elements are important for your student to be able to identify so that they know what language choices are appropriate. You could do this in listening exercises when listening for gist – ask your student about the register of the text (who is speaking, what's their relationship, how are they speaking and what are they speaking about). And ask your student to identify what this tells them about the kind of language that might be used. How formal/informal can they expect the text to be, how much jargon may be used.

- ✓ Prediction activity: Predicting, asking for clarification and using non-verbal cues are strategies that can increase chances for successful listening. For example, using video can help learners develop cognitive strategies. As they view a segment with the sound off, learners can be asked to make predictions about what is happening by answering questions about setting, action and interaction. Viewing the segment again with the sound on allows them to confirm or modify their hypothesis.

Develop Understanding of the Grammar and Structure of Spoken English.

To effectively improve learners speaking it is important to look at the structure and grammar of spoken interactions.

Grammar teaching or speaking purposes has largely focused around structured sentence grammar.

This however, is of limited use to learners as spontaneous speech is produced in clause length, rather than sentence length, segments. Learners need to be aware of what real conversation looks like and how the grammar and features of spoken language differ from written language.

You can see, the language, speaking, and listening standards are truly integrated in nature. The suggested approaches are just a few among many possible configurations for engaging students in thought-provoking discussions. Together, these skills, along with reading and writing, support student literacy and complex reasoning skills in the English language arts classroom

Requiring students to analyze objects and artifacts, either man-made or in the natural environment, from a design perspective which examines their purpose, structure, model cases and the criteria for their evaluation Using, and encouraging students to use, analogies and metaphors in descriptions, comparisons and attempts to understand new concepts, ideas, principles or theories.

In conclusion I would like to suggest English teachers to use critical thinking in all teaching skills because it is very important and gives effective results of teaching. Teachers and students will be independent from books and it motivates to work creatively. The result is good success both for teachers and learners of English in a short period of time. Everything is changing in the world and we teachers of English should change our methods of teaching depending on our students level of English.

REFERENCES

1. [ER]. Access mode: <http://www.brighthorizons.com/family-resources/e-family-news/2014-developing-critical-thinking-skills-in-children/>
2. Paul, Elder L. The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools, Foundation for Critical Thinking Press, 2008. – P. 67–70.
3. Ennis R. Goals for a Critical Thinking/Reasoning Curriculum. Illinois Critical Thinking Project. University of Illinois, Champaign, IL, 2005. – P. 100–102.
4. Paul, Elder L. The miniature guide to critical thinking: Concepts and tools. Dillon Beach, CA: Foundation for Critical Thinking – How to read a paragraph Dillon Beach, CA: Foundation for Critical Thinking, 2001, 2008. – P. 100–102.
5. Brookfield Stephen Becoming a critically reflective teacher. – San Francisco: Jossey-Bass, 1995. – P. 129–131.

Г.Е. Куанышбекова

ТЫҢДАЛЫМ ЖӘНЕ АЙТЫЛЫМ КӨМЕГІМЕН СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУДЫ ДАМУ

Мақалада ағылшын тілі сабағында тыңдалым және айтылым дағдыларын дамыту стратегияларын тиімді қолдану жолдары қарастырылған. Кезеңмен оқыту барысында оқушылар сыни тұрғыдан ойлаудың көмегімен тілдік әрекеттер білімдерін игере отырып, қалыптасқан дағдыларын кез-келген жағдайларда қолдануына, талдаулардың кең ауқымын тануға, өзін-өзі дамытуға және мәселелердің қиындығын көруге және болашақта бәсекеге қабілетті тұлға болуына мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: сын тұрғысынан ойлау, технология, тілдік дағдалар, тәсіл, бағалау, интеграция.

Г.Е. Куанышбекова

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ПОСРЕДСТВОМ АУДИРОВАНИЯ И ГОВОРЕНИЯ

В данной статье рассматривается эффективное управление обучением, сосредоточенное на стратегии развития навыков аудирования и говорения на уроках английского языка. В ходе постепенного обучения, учащиеся развивают навыки аудирования и говорения с помощью критического мышления, что позволяет учащимся распознавать широкий спектр субъективных анализов, развивать самосознание и видеть связи и сложности проблемы, позволит им пользоваться сформированными навыками в любой ситуации и становиться конкурентоспособным в будущем.

Ключевые слова: критическое мышление, технология, речевые навыки, подход, интеграция.

С.Д. Муканова

*Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы
Қарағанды облысы бойынша педагогикалық
қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты,
Қарағанды қ., Қазақстан
mukanova.s@orleu-edu.kz*

**ТӘЛІМГЕР ҰСТАЗ. НАР ТҰЛҒА.
С.С. ҚОНТАЕВТЫҢ 70 ЖЫЛДЫҚ МЕРЕЙТОЙЫНА**

Алдағы онжылдықтың 10 мемлекеттік басымдықтарының бірі ретінде барлығына қолжетімді болашақтың білімін ұйымдастыру айқындалды. Болашақтың мектебін құру процесінде мұғалімнің рөлі, оның бәсекеге қабілеттілік дағдылары мен қабілеті аса маңызды десек, осыған сәйкес үздіксіз кәсіби дамыту құралдары да өзекті болды.

Ересектерге арналған қосымша білім беру саласындағы білім беру қызметтерінің алуан түрлілігі тұрғысында педагогтардың әлеуетін дамыту аймағындағы сабақтастық, тұрақтылық пен мемлекеттік саясат тиімділігінің көрсеткіші педагогтардың біліктілігін арттыру жүйесі болып табылады.

Бұл жүйе элементтерінің бірі – педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты.

Қарағанды біліктілікті арттыру институты қашанда қоғамдық және әлеуметтік өзгерістер орталығы ретінде танылып, облыс педагогтарының кәсіби деңгейін арттыру міндеттерін жүзеге асыруға белсенді атсалысады. Бүгінгі таңда ол «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ филиалы ретінде білім беру мазмұнын жаңарту жағдайындағы жұмысқа педагогтарды даярлаудың мемлекеттік басымдықтарын тиімді жүзеге асырады.

Қарағанды институтының ұжымы үшін 2018 жыл ұйымның 70 жылдық мерейтойымен тұспа-тұс өтті. «Рухани жаңғыру» қоғамдық сананы жаңғырту Бағдарламасының «Тәрбие және білім» екінші ішкі бағдарламасының жетекші бағыттары өлкетануды және жеке тұлғаны тәрбиелеуді қарастырады. Міне, сондықтан да мерейтойлық іс-шаралар аясында біздің тарапымыздан Қарағанды облысының мемлекеттік архивінде Қарағанды біліктілікті арттыру институтын жиырма жылға жуық басқарған Қонтаев Сәбит Сейітұлының жеке құжаттары қорын ашу туралы бастама көтерілді. Қордың материалдарын жинақтау тарихтағы жеке тұлғаның рөлі және де бір адамның қоғамдық және әлеуметтік процестердің дамуы барысына тигізер әсері туралы тезисінің дұрыстығына көз жеткізуге мүмкіндік берді.

Институт ұжымы ұйымның мерейтойына тарту ретінде «Қарағанды облыстық педагогтардың біліктілігін арттыру институты: ізденіске, жаңалыққа, жетістікке – 70 жыл» Альманахын шығарды. Оның беттерінде Институттың 14-ші басшысы ретінде Қонтаев Сәбит Сейітұлының рөлі айқын айшықталды.

Сәбит Сейітұлы 1994 жылы Қарағанды облысының біліктілікті арттыру институтын 45 жасында басқарды, оның жұмысының негізгі сипаттамасын «инновациялылық», яғни жаңашылдық деп айтуға болады. Осының айқын дәлелі – Біліктілікті арттыру институтының ректоры болып, басшылық тізгінін қолына алғаннан кейін, институттың білім беру қызметін жетілдіре түскендігі. Сәбит Сейітұлының қызметіндегі «активтердің» көбі, біліктілікті арттыру жүйесінде, жалпы еліміздің білім беруінде сапалы жаңа сипатта болды әрі болып қалары да сөзсіз!

Сәбит Сейітұлы Кеңес Одағындағы, кейінірек ТМД елдерінің алыс шетелдердегі әріптестерінің біліктілікті арттыру жүйесіндегі ең үздік тәжірибелерін Қарағанды институтының жұмысына енгізді.

Солардың кейбіреулерін атап көрсетейік.

Мәселен, Сәбит Сейітұлының басшылығымен 90-шы жылдардың басында құрылған институттың екі факультетінің басқару жүйесі сапалы түрде жаңартылды:

- бұрын ҚарМУ-нің құрылымдық бөлімшесі болған білім беруді ұйымдастырушылардың біліктілігін арттыру факультеті (ББҰ БАФ);

- мектепке дейінгі және мектептік білім беру қызметкерлерінің біліктілігін арттыру факультеті.

Факультеттерде жаңадан құрылған кафедралардың белсенді жұмысы басталды:

- педагогикалық менеджмент;
- бейінді оқыту;
- мектепке дейінгі және бастауыш білім беру;
- техникалық және кәсіби, орта білімнен кейінгі білім беруді басқару;
- тұлғаны әлеуметтендіру.

Жоғарыда көрсетілген кафедралардың оқытушылары бір жылдық, бір және бір жарым айлық, 2-3 апталық біліктілікті арттыру және проблемалық курстары, сондай-ақ семинарлар түрінде курстық дайындық өткізді.

Сәбит Сейітұлының мемлекеттік ойлау ауқымын бағалау үшін, сол кезеңдегі Қазақстанның қиын-қыстау кезеңдерін, қиындыққа тап болған облыс тұрғындарының әлеуметтік жағдайын, экономикалық проблемаларды, орын алған құндылықтар мен идеалдар дағдарысын еске алған абзал. Тәуелсіз Қазақстанның қалыптасу кезеңінің күрделілігіне, заманның еш қиындығына қарамастан, Сәбит Сейітұлы біліктілікті арттырудың ғылыми компонентіне баса назар аударды. Мұның бәрі Сәбит Сейітұлы білімнің даму серпініне қол соза білетін, стратегиялық ойлайтын көшбасшы екендігінің айқын дәлелі.

1994 жылы Институт құрылымында ғылыми зертханалар құрылды. Олардың ішінде:

- педагогикалық инновациялар;
- әлеуметтік зерттеу әдістері;
- оқу процесін компьютерлендіру;
- Қазақстан халықтарының этнопедагогикалары;
- білім мазмұны;
- аймақтық білім беруді дамыту.

1995-1997 жылдар кезеңінде Институтты дамытуда орын алған бірнеше процестерді атап өтсек, ол көріп отырғанымыздай, қазіргі білім берудің аймақтық моделінің негізіне айналды.

1995 жылы оқу-әдістемелік кабинет ашылып, кабинет әдіскерлері мектептерге әдістемелік көмек көрсетіп қана қоймай, оларға ұсынымдар әзірлеумен, оқу-әдістемелік жоспарларға түзетулер енгізумен, авторлық бағдарламаларды жасаумен әрі оны сараптамадан өткізумен айналысты.

1997 жылы Сәбит Сейітұлымен бірнеше бөлімшесі бар ғылыми-әдістемелік орталық, оның ішінде: ақпараттандыру бөлімі, дарынды балалармен жұмыс істеу бөлімі, мониторинг бөлімі және т.б. ашылды.

Бұл жылдары әдістемелік өнімдер шығару белсендірілді, ақпараттық-әдістемелік бюллетень және «Өзгеріс-Перемена» педагогикалық газеті мұғалімдер арасында үлкен сұранысқа ие болды.

1998 жылы педагогтардың тұрғылықты жерлерінде біліктілікті арттыру курстарын өткізу мақсатында Жезқазған және Балқаш қалаларында Институт филиалдары ашылды.

1996-2007 жылдары Сәбит Сейітұлының басқаруымен Институт ұжымы қазақстандық жаңа буын оқулықтарын енгізу процесіне белсене қатысты.

Курстық жұмыстың жаңа формалары: Ресурстық орталықтар үшін проблемалық курстар, инновациялық мекемелер үшін семинар-тренингтер ұйымдастырылды; облыс өңірлеріне баратын бағдарламалар бойынша қайта даярлау басталды.

2001 жылдың қаңтарында Сәбит Сейітұлының бастамасы мен басшылығының арқасында Мемлекеттік және білім беру қызметкерлерінің қызметкерлерінің біліктілігін арттыру және қайта даярлау институтында мемлекеттік басқару кафедрасы ашылды. Іс жүзінде, кафедра мемлекеттік қызметшілердің біліктілігін арттырудың заманауи отандық моделінің болашақ үлгісі болды.

2008 жылы Институтпен аймақтық білім беруді дамытуға бағытталған, жаңа білім беру жүйесіне тың серпін беретін 10 жедел инновациялық жоба әзірленді және жүзеге асырылды. Олардың ішінде:

- Ресурстық орталық
- Бейіндік оқыту жүйесіне кредиттік технологияларды енгізу
- «Электрондық мектеп» автоматтандырылған басқару жүйесі
- Балалар мен жастардың бастамаларын дамыту
- Тұрақты дамыту үшін білім беру
- Негізгі жалпы және техникалық кәсіби білім беру сабақтастығы
- Заманауи көптілді білім беру
- Қашықтықтан оқыту
- «Алтынайға» денсаулық үшін.

Бүгінгі күні біз Сәбит Сейітұлы өзінің пікірі ортақ командасымен бірге әрдайым өзгерістер үрдісінде жаңа толқындардың шыңында болғандығын сенімді айта аламыз. Институт ғылыми-әдістемелік, педагогикалық орталық бола отырып, аймақтық білім беруді дамытуға, компоненттерді іздестіру мен өңдеуге, 12 жылдық білім берудің жаңа моделін жүзеге асырудың мазмұны мен механизмдеріне айтарлықтай үлес қосты.

Жалпы, жаңа нәрсенің бәрі – кезінде жақсы атқарылған, құрылған, ендірілген көненің көзі екеніне тағы да көз жеткіздік! Ия, Сәбит Сейітұлы аймақтық білім беру жүйесін дамытуда болашақтан үміт күттірер жаңашылдықты үнемі ізденіс үстінде болды, педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттырудың заманауи жүйесін құрудағы инновациялық іс-әрекетте әрдайым ашық ойда болды. Ол Қарағанды облысының білім беру жүйесінің имиджін қалыптастыруға: заманауи сұранысқа ие кәсіби білікті мамандарды даярлауға қатысты!

Сәбит Сейітұлы Қонтаевты 70 жылдық мерейлі мерейтойымен құттықтай отырып, Ұлағатты Ұстаз, Тәлімгер әрі Нар Тұлға ардақты азаматқа тағылымды ғұмыр, зор денсаулық, кәсіби сара жолының жалғасуын және шәкірттерінің ұстазға деген құрметі шексіз болуын тілейміз!

«Көпшілікке көрсете алсаң өнеге – көпшілікте көтереді төбеге»-деген халық даналығы, ұстаздардың ұстазы, білім мен ғылымның сапасын арттыруға саналы ғұмырын арнаған Сәбит Сейітұлына арналғандай.

«Білім алушылардың оқу дағдыларын дамытудың заманауи цифрлық ресурстары» республикалық онлайн буктрейлер байқауының ЕРЕЖЕСІ

1. Жалпы ереже

1.1. Осы Ереже «Білім алушылардың оқу дағдыларын дамытудың заманауи цифрлық ресурстары» республикалық онлайн буктрейлер байқауына (бұдан әрі – Байқау) қатысу тәртібі мен шарттарын реттейді.

1.2. Байқау орта білім беру педагогикалық қызметкерлерінің озық тәжірибелерін таныстыру және тарату, оқу мен оқытуды насихаттау үшін заманауи ақпараттық-медиа құралдарды пайдаланудың тиімді тәжірибесі болып табылады.

1.3. Буктрейлер – кітап немесе шығарма желісіндегі 2-4 минуттық қысқа бейнежазба. Бұндай бейнежазбалардың мақсаты – визуалдық құралдардың көмегімен шығармашылық, ғылыми-танымал, деректі шығармаларға назар аудару және оларды оқуға ынталандыру.

1.4. Байқауды ұйымдастырушысы – «Өрлеу» біліктілікті арттыру Ұлттық орталығы» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты (бұдан әрі – Қарағанды БАИ).

2. Байқаудың мақсаты мен міндеттері

Мақсаты – білім алушылардың көркем және танымдық әдебиетке деген қызығушылығын арттыруға арналған цифрлық ресурстарды құру үшін педагогтердің ақпараттық-медиа құзыреттіліктерін дамыту.

Міндеттері:

1) Бейнежазбаларды қолдану арқылы көркем немесе танымдық мәтіннің мазмұнын өзектендіру дағдыларын дамытуға көмектесу;

2) Көркем және танымдық мәтіндер (анимациялық, ойын, ойын емес және т.б.) негізіндегі буктрейлердің түрлері бойынша тәжірибе алмасу үшін жағдайлар жасау;

3) Оқушылардың арасында кітаптар және оқу үшін жаңа ақпараттық ресурстарды құру.

4) Буктрейлердің электрондық базасын қалыптастыру.

3. Байқауға қатысу тәртібі

3.1. Байқауға барлық білім беру ұйымдары типтерінің өзіндік ерекшеліктеріне қарамастан бастауыш сынып, қазақ тілі мен әдебиеті, орыс тілі мен әдебиеті, ағылшын тілі мұғалімдері, мектеп кітапханашылары қатыса алады.

3.2. Байқауға педагогтер жеке немесе шығармашылық ұжыммен қатысу құқығы бар.

3.3. Байқауға бұрын басқа байқауларға қатыспаған, жарияланбаған, интернет желісінде орналастырылмаған буктрейлерлер жіберіледі.

3.4. Авторлық құқықтар.

Конкурсқа қатысушы өзінде кез келген нысанда және кез келген әдіспен пайдалануға болатын мүлдік және мүлдік емес (айрықша) авторлық құқықтың бар екендігіне кепілдік береді. Конкурсқа қатысушылар үшінші тұлғалардың авторлық (сабақтас) құқықтарын бұзғандығы үшін жеке жауапкершілік көтереді.

Қатысушы тапсырған және Конкурста пайдаланылатын зияткерлік қызмет нәтижелеріне айрықша құқықтардың бұзылуына байланысты үшінші тараптардың талаптарын Конкурсқа қатысушы өз күштерімен және өз есебінен шешуге міндеттенеді.

Конкурсқа өз жұмысын жібере отырып, автор тапсырылған материалды Конкурстың ұйымдастырушысына олардың ұйғарымы бойынша шектеусіз мерзім бойында ақысыз (сыйақы төлеусіз) шарт қоймай пайдалану құқығын, Конкурсқа қатысқан бейнені жария тарату оның ішінде оны интернет желісіне, телебағдарламаларға орналастыру, шығармашылық жобаларға қосу, БАҚ-та

жариялау, одан кейін тарату, шығармашылық өңдеу құқығын қоса алғанда (алайда олармен шектелмей) және т.б.) автоматты түрде береді. Конкурсқа жіберілген жұмыстар (бейне) рецензияланбайды және қайтарылмайды.

Қатысушы Конкурсқа қатысуымен Конкурс ұйымдастырушысына дербес мәліметтерін (тегін, атын, әкесінің атын, электронды поchtатасының мекенжайын, бейнелелеуді (фотографияны) және өзге дербес мәліметтерді) пайдалануға және өңдеуге өз келісімін береді.

Конкурсқа барлық қатысушылар өз аттарын, тектерін, әкесінің аттарын, және бейнелеулерді (фотографияларды) Конкурс ұйымдастырушысының сайтына орналастыруға, сондай-ақ баспасөз басылымдарына, радио- және телевизиялық хабарларға, Интернет-БАҚ-қа және ақпаратты өзге бұқаралық ақпарат құралдарында, You Tube, Facebook-ты қоса алғанда (шектеусіз) таратуға өз келісімін береді.

3.5. Байқауға ұсынылған буктрейлерге (бейнежазбаға) пікір берілмейді және буктрейлер қайтарылмайды.

4. Байқауды өткізу тәртібі мен уақыты

4.1. Байқауға қатысу сұранысы *2019 жылдың 4 наурыздан 14 сәуір* аралығында қабылданады (1-қосымша). Сұранысты kbooktrailer2019@gmail.com электронды адрестің «Тақырып» жолына «Буктрейлер байқауы» белгісі жасалынып, жіберілуі тиіс.

4.2. Байқауға қатысушылардың жұмысы *2019 жылдың 15 сәуірінен 19 мамыр* аралығында <https://goo.gl/d7fJ5D> адресі бойынша бұлтқа орналастырылады. Бұлтқа жүктелетін файлдың атауы – қатысушының аты-жөні, төменгі аралық, буктрейлер түсірілген шығарманың атауы.

4.3. Жұмыстар келесі номинациялар бойынша қабылданады:

- *Қазақ әдебиеті*
- *Әдебиеттік оқу*
- *Орыс әдебиеті*
- *Көркем әдебиет*
- *Әдеби оқу*
- *Шетел әдебиеті*

4.4. Қазылар алқасының буктрейлерді сараптауы *2019 жылдың 20 мамыр мен 20 маусым* аралығында өтеді. Қазылар алқасының құрамы Е.А.Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті оқытушылары, БАИ тренерлері, республикалық кәсіби байқау жеңімпаздары – мектеп мұғалімдерінен тұрады.

4.5. Көрермен сыйлығы үшін онлайн дауыс беру Қарағанды БАИ сайтында *2019 жылдың 30 мамырынан 20 маусым* аралығында жүзеге асырылады.

4.6. Байқау жеңімпаздары, байқау қорытындылары туралы хабарлама қатысушыларға *2019 жылдың маусым айының 24 мен 26-сы* аралығында жарияланады.

4.7. Үздік буктрейлерді «Өрлеу» республикалық білім беру каналына енгізу *2019 жылдың 24 маусымынан 30 маусымға дейін*.

5. Байқауға ұсынылатын буктрейлерге қойылатын талаптар

5.1. Буктрейлер шығарма идеялары туралы өзіндік көзқарасты көрсетуі керек, бірақ шығарманың мазмұнынан алшақтамағаны жөн.

5.2. Байқауға қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде кезкелген жанрдағы жұмыстар: мультфильм, бейнефильм, музыкалық клип, жарнамалық ролик қабылданады.

5.3. Буктрейлерге фото, бейнематериалдар, иллюстрациялар, музыкалық қосымшаны қосқанда тек тегін пайдалану құқығын беретін материалдар мен музыкалық туындыларды ғана пайдалану керек.

6. Буктрейлерге қойылатын техникалық талаптар

- бейнежазба форматы *.mp4;
- бейнежазба сапасы Full HD (1920x1080) дейін;
- ұзақтығы –2 минуттан 3 минутқа дейін (титрларды қоса алғанда).
- буктрейлерде кітаптың атауы/шығарма және оның авторы туралы ақпарат болу керек.

▪ буктрейлер сюжетінің дыбыстық сүйемелдеуі болуы керек (дикторлық мәтін, музыкалық рәсімдеу).

6. Байқау қорытындысын шығару

6.1. Байқаудың әділқазылар алқасы жұмыстарды бағалауды бағалау парағына сәйкес төмендегі критерийлер бойынша жүзеге асырады (қосымша 2):

- Шығарма мазмұнына сюжеттің сәйкестігі.
- Мазмұн мен орындалуының өзіндік ерекшелігі.
- Монтаждың сапасы.
- Ауызша және жазбаша сөздің сауаттылығы
- Музыкалық рәсімдеу.
- Техникалық талаптарға сәйкестігі.

6.2. Әділқазылардың барлық шешімі хаттамамен рәсімделеді, Байқау нәтижесі Қарағанды БАИ сайтында <http://orleu-krz.kz/> жарияланады.

6.3. Әділқазылар алқасы байқау талаптарына сәйкес келмейтін жұмыстарды қарамауға құқылы.

7. Байқау қатысушыларын марапаттау және сыйақы тағайындау тәртібі

7.1. Жеңімпаздарды марапаттау Қарағанды БАИ-да жүзеге асады, болатын күні мен уақыты туралы қосымша хабарланады.

7.2. Әрбір қатысушыға Байқауға қатысушы сертификаты беріледі.

7.3. Байқаудың әрбір номинациясы бойынша жеңімпаздар мен жүлдегерлер анықталатын болады (1, 2, 3 орын). Онлайн дауыс беру арқылы көп дауыс жинаған буктрейлер көрерменнің көзайымы сыйына ие болады.

Республикалық буктрейлер байқауының Ережесіне қосымшалар

Қосымша 1

«Білім алушылардың оқу дағдыларын дамытудың заманауи цифрлық ресурстары» республикалық буктрейлер байқауына қатысуға СҰРАНЫС

Қатысушы/қатысушылардың толық аты-жөні, тегі	
Жұмыс орны, қызметі	
Байланыс телефоны	
Электронды поштасы	
Буктрейлер ұсынылған номинация	
Буктрейлер түсірілген шығарманың авторы мен атауы	
Бұлтқа жүктелетін файлдың атауы	

Сұранысты берген мерзім «___»_____ 2019 ж.

БАҒАЛАУ ПАРАҒЫ

№	Критерийлер	Ұпайлар 1 ұпай – критерий бар, 0 ұпай – критерий жоқ
1.	Буктрейлер сюжеті шығарма мазмұнына сәйкес	
2.	Буктрейлер мазмұны мен орындалуы түпнұсқа болып табылады	
3.	Ауызша және жазбаша сөздің сауаттылығы сақталады	
4.	Кітап/шығарма және оның авторы туралы ақпарат көрсетілген	
5.	Нақты қателер жоқ	
6.	Музыкалық рәсімдеу пайдаланылады	
7.	Буктрейлер монтажи сапалы орындалған	
8.	Бейнежазба форматы *.mp4 параметріне сәйкес	
9.	Бейнежазба сапасы HD (1920x1080) параметрлерге сәйкес	
10.	Буктрейлер ұзақтығы 2 минуттан 3 минутқа (титрларды қоса алғанда) дейінгі уақыт аралығына сәйкес	

БУКТРЕЙЛЕР ТУРАЛЫ МАТЕРИАЛДАРҒА СІЛТЕМЕЛЕР

1. Памятка для создания буктрейлера:
<http://school-of-inspiration.ru/pamyatka-dlya-sozdaniya-buktrejlera>
2. Буктрейлер своими руками: примеры
<http://school-of-inspiration.ru/buktrejler-svoimi-rukami-primery>
3. Как создать буктрейлер: http://biblioobzor.blogspot.com/2014/08/blog-post_8.html
4. Буктрейлер: от теории к практике http://biblio-stilius.blogspot.com/p/blog-page_26.html

ПОЛОЖЕНИЕ

о республиканском онлайн конкурсе буктрейлеров «Современные цифровые ресурсы развития навыков чтения у обучающихся»

2. Общие положения

1.1. Настоящее Положение регламентирует порядок, условия проведения и участия в республиканском онлайн конкурсе буктрейлеров «Современные цифровые ресурсы развития навыков чтения у обучающихся» (далее – Конкурс).

1.2. Конкурс является одной из форм представления и распространения передового опыта педагогических работников среднего образования, эффективных практик по использованию современных информационно-медийных средств обучения и пропаганды чтения.

1.3. Буктрейлер – это короткий 2-4-минутный видеоролик по мотивам книги или произведения. Цель таких роликов – привлечение внимания к художественным, научно-популярным, документальным произведениям при помощи визуальных средств, мотивация на прочтение произведения.

1.4 Организатор Конкурса – филиал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» Институт повышения квалификации педагогических работников по Карагандинской области (далее – Карагандинский ИПК).

2. Цель и задачи Конкурса

Цель – развитие информационно-медийной компетентности педагогов по созданию цифровых ресурсов для повышения интереса обучающихся к чтению художественной и познавательной литературы.

Задачи:

5) способствовать развитию навыков актуализации содержания художественного или познавательного текста с использованием видеоряда;

6) создать условия для обмена опытом по разработке различных видов буктрейлеров на основе художественных и познавательных текстов (анимационные, игровые, неигровые и др.);

7) создать новые информационные ресурсы для продвижения книги и чтения среди школьников.

8) сформировать электронную базу буктрейлеров.

4. Порядок участия в Конкурсе

4.1. В Конкурсе могут принимать участие учителя начальных классов, учителя казахского языка и литературы, учителя русского языка и литературы, английского языка, школьные библиотекари всех типов организаций образования независимо от форм собственности.

3.2. В Конкурсе вправе принимать участие педагоги как индивидуально, так и в творческих коллективах.

3.3. К участию в Конкурсе допускаются буктрейлеры, ранее не публиковавшиеся, не участвовавшие в других конкурсах, не размещенные в сети интернет.

3.4. Авторские права.

Участник Конкурса гарантирует наличие у него личных неимущественных и имущественных (исключительных) авторских прав на использование в любой форме и любым способом видео, участвующее в Конкурсе. Участники Конкурса несут самостоятельную ответственность за нарушение авторских (смежных) прав третьих лиц.

Претензии третьих лиц, связанные с нарушением исключительных прав на представленные участником и используемые в Конкурсе результаты интеллектуальной деятельности, участник Конкурса обязуется урегулировать своими силами и за свой счет.

Присылая свою работу на Конкурс, автор автоматически дает безусловные права организаторам Конкурса на безвозмездное (без выплаты вознаграждения) использование в течение неограниченного срока представленного материала по их усмотрению, включая (но не ограничиваясь) право публично распространять видео, принимавшее участие в Конкурсе, в том числе размещать его в сети интернет, телепрограммах, включать в творческие проекты, публикации в СМИ, осуществлять дальнейшее тиражирование, творческую переработку и т. п.).

Участием в Конкурсе участник даёт организатором Конкурса свое согласие на использование и обработку своих персональных данных (фамилия, имя, отчество, адреса электронной почты, изображение (фотографии), и иные персональные данные).

Все участники Конкурса дают свое согласие на размещение своих имени, фамилии, отчества и изображения (фотографии) на сайте организатора Конкурса, а также в печатных изданиях, радио- и телевизионных передачах, в Интернет-СМИ и иных средствах массового распространения информации, включая (без ограничений) You Tube, Facebook.

3.5. Присланные на Конкурс буктрейлеры (видео) не рецензируются и не возвращаются.

4. Сроки и порядок проведения Конкурса

4.1. Заявки на участие в Конкурсе принимаются с 4 марта по 14 апреля 2019 года (приложение 1). Заявку необходимо направить на электронный адрес kbooktrailer2019@gmail.com, в строке «Тема» сделать отметку «Конкурс буктрейлеров».

4.2. Размещение конкурсных работ конкурсантами производится с 15 апреля по 19 мая 2019 года в облаке по адресу <https://goo.gl/d7fJ5D>. Имя загружаемого файла – ФИО участника, нижний пробел, название произведения, по которому снят буктрейлер.

4.3. Работы принимаются в следующих номинациях:

- Қазақ әдебиеті
- Әдебиеттік оқу
- Көркем әдебиет
- Русская литература
- Литературное чтение
- Художественная литература
- Зарубежная литература

4.4. Экспертиза буктрейлеров членами жюри состоится 20 мая по 20 июня 2019 года. Жюри состоит из тренеров ИПК, преподавателей Карагандинского государственного университета им. Е.А. Букетова, школьных педагогов – победителей республиканских профессиональных конкурсов.

4.5. Открытое онлайн голосование на приз зрительских симпатий на сайте Карагандинского ИПК с 30 мая по 20 июня 2019 года.

4.6. Оповещение участников об итогах Конкурса, награждение победителей Конкурса с 24 по 26 июня 2019 года.

4.7. Размещение лучших буктрейлеров на республиканском Образовательном канале «Өрлеу» с 24 июня по 30 июня 2019 года.

5. Требования к буктрейлеру, предоставляемому на конкурс

5.1. Буктрейлер должен представлять собой собственное видение идей произведения, но не расходиться с его содержанием.

5.2. На конкурс принимаются работы на казахском, русском и английском языках в любом жанре: мультфильм, видеофильм, музыкальный клип, рекламный ролик.

5.3. При включении в буктрейлер фото, видеоматериалов, иллюстраций, музыкальных вставок необходимо использовать только те материалы и музыкальные произведения, на которые дано право бесплатного пользования.

6. Технические требования к буктрейлерам

- формат видео *.mp4;
- качество видео Full HD (1920x1080);
- продолжительность – от 2 минут до 3 минут (включая титры).
- буктрейлер должны содержать информацию о названии книги/произведения и ее авторе;
- сюжет буктрейлера должен иметь звуковое сопровождение (дикторский текст, музыкальное оформление).

6. Подведение итогов Конкурса

6.1. Оценку работ осуществляет жюри Конкурса по следующим критериям, согласно оценочного листа (приложение 2):

- Соответствие сюжета содержанию произведения.
- Оригинальность содержания и исполнения.
- Качество монтажа.
- Грамотность устной и письменной речи.
- Музыкальное оформление.
- Соответствие техническим требованиям.

6.2. Все решения Жюри оформляются протоколом, результаты Конкурса размещаются на сайте Карагандинского ИПК <http://orleu-krg.kz/>

6.3. Жюри вправе не рассматривать те работы, которые не соответствуют требованиям конкурса.

7. Порядок награждения и поощрения участников Конкурса

7.1. Награждение победителей происходит в Карагандинском ИПК, о дате и времени проведения которого будет сообщено дополнительно.

7.2. Каждому участнику выдаётся сертификат участника Конкурса.

7.3. В каждой номинации будут определены победители и призеры Конкурса (1, 2, 3 места). Буктрейлер, набравший наибольшее количество голосов в онлайн голосовании, получает приз зрительских симпатий.

Приложения к Положению о республиканском конкурсе буктрейлеров

Приложение 1

ЗАЯВКА

на участие в республиканском конкурсе буктрейлеров

«Современные цифровые ресурсы развития навыков чтения у обучающихся»

Полное ФИО участника/участников	
Место работы, должность	
Контактный телефон	
Адрес электронной почты	
Номинация, в которой представлен буктрейлер	
Автор и название произведения, по которому снят буктрейлер	
Название файла, загружаемого в облако	

Дата подачи заявки «___» _____ 2019 г.

ОЦЕНОЧНЫЙ ЛИСТ

№	Критерий	Баллы 1 балл – критерий присутствует, 0 баллов – критерий отсутствует
11.	Сюжет буктрейлера соответствует содержанию произведения	
12.	Содержание и исполнение буктрейлера оригинальны	
13.	Соблюдается грамотность устной и письменной речи	
14.	Указана информация о названии книги/произведения и ее авторе	
15.	Отсутствуют фактические ошибки	
16.	Используется музыкальное оформление	
17.	Монтаж буктрейлера выполнен качественно	
18.	Формат видео соответствует параметру *.mp4	
19.	Качество видео соответствует параметрам Full HD (1920x1080)	
20.	Длительность буктрейлера соответствует временному промежутку от 2 минут до 3 минут (включая титры)	

ССЫЛКИ НА МАТЕРИАЛЫ О БУКТРЕЙЛЕРЕ

5. Памятка для создания буктрейлера:

<http://school-of-inspiration.ru/pamyatka-dlya-sozdaniya-buktrejlera>

6. Буктрейлер своими руками: примеры

<http://school-of-inspiration.ru/buktrejler-svoimi-rukami-primery>

7. Как создать буктрейлер: http://biblioobzor.blogspot.com/2014/08/blog-post_8.html

8. Буктрейлер: от теории к практике

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Бигельдинова Бакытжан Нагизхановна	«Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ инновациялық білім беру және ақпараттық технологиялар кафедрасының аға оқытушысы
Бутенко Татьяна Евгеньевна	«Қарабалық ауданы әкімдігінің білім бөлімінің Абай Құнанбаев атындағы Қарабалық орта мектебі» мемлекеттік мекемесінің биология мұғалімі
Войтова Инна Валерьевна	«Шахтинск қаласы әкімдігінің №1 гимназиясы» мемлекеттік мекемесінің бастауыш сынып мұғалімі
Дениварова Надежда Валерьевна	филология магистрі, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті "Шет тілді дайындық теориясы мен әдістемесі" кафедрасының аға оқытушысы
Жетписбаева Мейрамгуль Асылбековна	ф.ғ.к., «Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ директорының оқу-әдістемелік жұмысы жөнінде орынбасары
Каирбаева Жанна Хапасовна	«Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ инновациялық білім беру және ақпараттық технологиялар кафедрасының аға оқытушысы
Куанышбекова Гульнар Ермековна	«Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ білім беру үдерісін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу кафедрасының аға оқытушысы
Кушнир Марина Петровна	п.ғ.к., «Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ мектепке дейінгі тәрбие және тұлғаны әлеуметтендіру кафедрасының меңгерушісі
Муканова Саулеш Димкешевна	п.ғ.д., «Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ директоры
Мукушева Салтанат Булатовна	п.ғ.к., «Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ білім беру үдерісін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу кафедрасының меңгерушісі
Окасова Ботакоз Куралтаевна	Қарағанды облысы дене шынықтыру және спорт басқармасының «Әлия Молдағұлова атындағы облыстық мамандандырылған олимпиадалық резервтегі мектеп-интернат-колледжі» коммуналдық мемлекеттік мекемесінің математика мұғалімі
Остапенко Андрей Александрович	п.ғ.д., Кубан мемлекеттік университетінің профессоры, Краснодар қ.
Хайруллина Гульмира Джунусовна	«Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша ПҚ БАИ білім беру үдерісін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу кафедрасының аға оқытушысы

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Бигельдинова Бакытжан Нагизхановна	старший преподаватель кафедры инновационного образования и информационных технологий филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области
Бутенко Татьяна Евгеньевна	учитель биологии государственного учреждения «Карабалыкская средняя школа имени Абая Кунанбаева отдела образования акимата Карабалыкского района» Костанайской области
Войтова Инна Валерьевна	учитель начальных классов коммунального государственного учреждения «Гимназия №1 акимата города Шахтинска»
Дениварова Надежда Валерьевна	магистр филологии, старший преподаватель кафедры теории и методики иноязычной подготовки факультета иностранных языков Карагандинского государственного университета им. Е.А. Букетова
Жетписбаева Мейрамгуль Асылбековна	к.ф.н., заместитель директора по учебно-методической работе филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области
Каирбаева Жанна Хапасовна	старший преподаватель кафедры инновационного образования и информационных технологий филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области
Куанышбекова Гульнар Ермековна	старший преподаватель кафедры психолого-педагогического сопровождения образовательного процесса филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области
Кушнир Марина Петровна	к.п.н., заведующий кафедрой дошкольного воспитания и социализации личности филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области
Муканова Саулеш Димкешевна	д.п.н., директор филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области
Мукушева Салтанат Булатовна	к.п.н., заведующий кафедрой психолого-педагогического сопровождения образовательного процесса филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области
Окасова Ботакоз Куралтаевна	учитель математики КГУ «Карагандинская областная специализированная школа-интернат-колледж олимпийского резерва имени А.Молдагуловой» Управления физической культуры и спорта Карагандинской области
Остапенко Андрей Александрович	д.п.н., профессор Кубанского государственного университета, г.Краснодар
Хайруллина Гульмира Джунусовна	старший преподаватель кафедры психолого-педагогического сопровождения образовательного процесса филиала АО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Карагандинской области